

AĞUSTOS 2020 / SAYI 54

www.gazeteduvar.com.tr

duvardibi

SOYKIRIM

YEKTAN TÜRKYILMAZ
HACER FOGGO
JOSEF HASEK KILÇIKSIZ
KAZIM GÜNDOĞAN
OSMAN KAVALA
RUKEN HATUN TURHALLI
MÜHDAN SAĞLAM
MERDİJANA SADOVIÇ

Bu sayıda...

4

Emperyal(ist) bir felaket

olarak Ermeni Soykırımı

12

Kıyıcı gerçekler

35

Merdijana Sadoviç: Bosna'da

savaş bitti ama barış

gelmedi

80

Şengal Katliamı'nın

tanıkları anlatıyor: Ezidi

kadınlar saçlarını kesiyor

9

2 Ağustos Roman Soykırımı'nı Anma Günü:
Bir daha asla

18

Soykırımları anmak: Ortak belleği örmek

53

Hitler Üzerine Notlar'ın düşündürdükleri

98

8 Soruda Ruanda Soykırımı

Yayın Tarihi: Ağustos 2020

Genel Yayın Yönetmeni: Ali Duran
Topuz

Yayına Hazırlayan: Özgür Akkaya

**AND Gazetecilik ve Yayıncılık, San.
ve Tic. A.Ş. adına Yayın Sahibi:** Vedat
Zencir

**İcra Kurulu Başkanı ve Sorumlu Yazı
İşleri Müdürü:** Ömer Araz

Katkıda Bulunanlar: Yektan
Türkyılmaz, Hacer Foggo, Josef
Hasek Kılçksız, Kazım Gündoğan,
Osman Kavala, Ruken Hatun
Turhallı, Mühdan Sağlam,
İrfan Aktan, Merdijana Sadoviç

Yönetim Yeri: Maslak Mahallesi Ahi
Evrancad. Nazmi Akbacı İş Merkezi
233-234 Sarıyer/İstanbul Santral (212)
3463601, Faks (212) 3463635

Duvar Dibi Dergi'de yayımlanan yazı,
haber ve fotoğrafların her türlü telif
hakkı AND Gazetecilik ve Yayıncılık
Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir. İzin
alınmadan, kaynak gösterilmeden ve
link verilmeden iktibas edilemez.

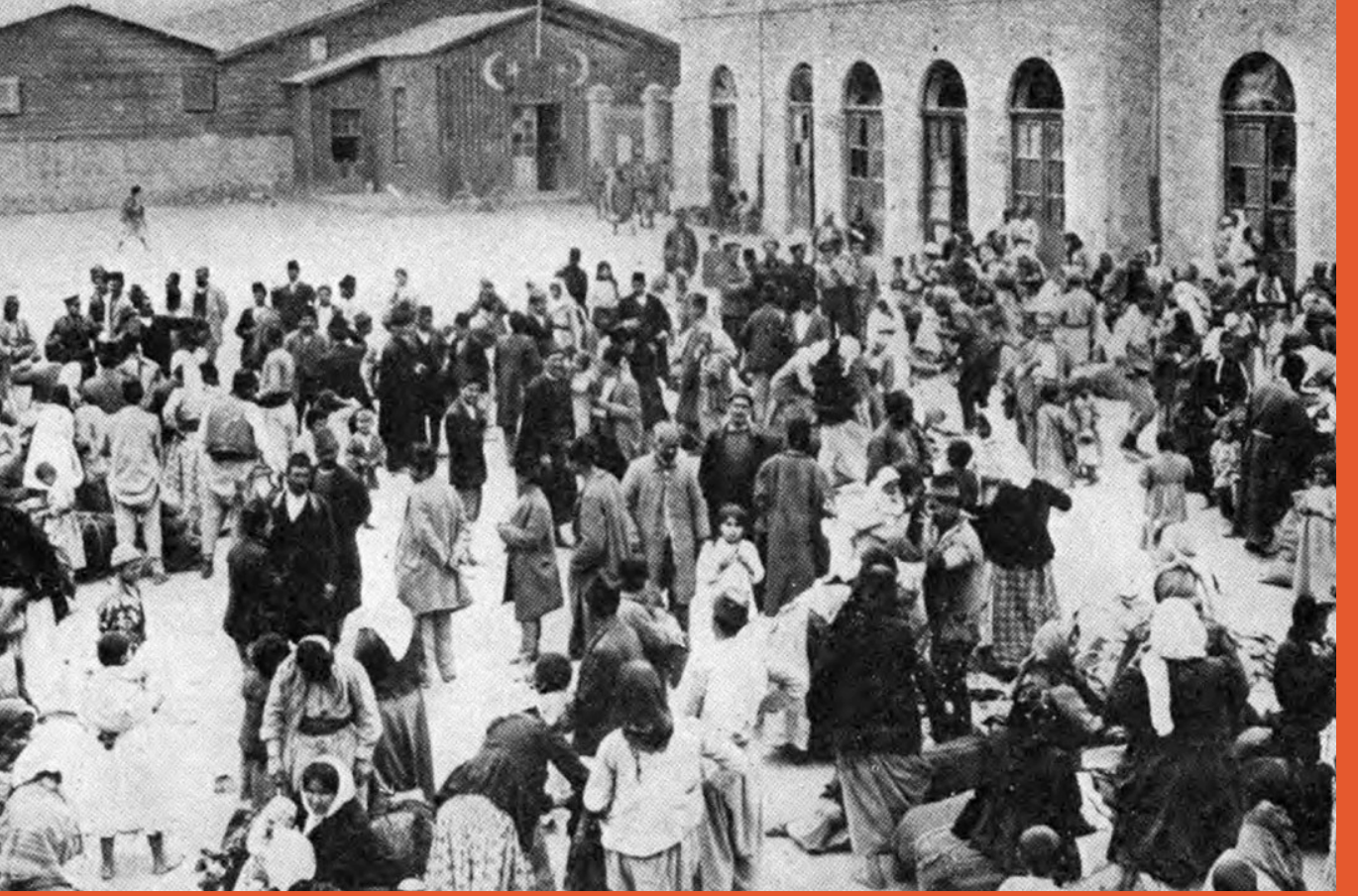
<https://gazeteduvar.com.tr>
info@gazeteduvar.com.tr

© 2020 Gazete Duvar

Merhaba,

Gazete Duvar'ın enformatik içeriklerin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli düşünsel, uzmanlığa dayalı metinler sunma gayretinin ürünlerini Duvardibi'nde derlemeye devam ediyoruz. Ezidi Soykırım'ının 7. yıldönümünde bir insanlık suçu olan 'Soykırım' kavramını ele alarak yeni sayımızı oluşturduk. Elli dördüncü sayımız Yektan Türkyılmaz, Hacer Foggo, Josef Hasek Kılçksız, Kazım Gündoğan, Osman Kavala, Ruken Hatun Turhallı ve Mühdan Sağlam'ın yazıları ve İrfan Aktan'ın Merdijana Sadoviç ile röportajından oluştu.

Gayret bizden himmet okurdan... İyi okumalar.

Emperyal(ist) bir felaket olarak Ermeni Soykırımı

İttihatçı elitler, kendilerinin hiyerarşinin en tepesinde yer aldıkları çok unsurlu bir imparatorluktan kurtulup yerine, dar ve mevcut sınırlarına razı oldukları bir ulus ve devletini inşa etmek için belli grupları imhaya yönelmediler. Tam tersine, kendi araçsal rasyonalitelerinde ve fantezi dünyalarında kimi grupların yayılmacı, emperyal arzularına mani olduklarını düşündüler ve bu sebeple mezkûr felaketleri meşru ve gerekli gördüler.

Tarih yazmak, muhtemelen geleceği okumaktan bile daha meşakkatli bir uğraş, bir entelektüel sanattır; özellikle de hikâyesini kurguladığınız olayın, sürecin bulunduğunuz an itibariyle sonucunu bildiğiniz için.

Ermeni Soykırımı, tekrar tekrar üzerinde düşünülmesi gereken önemde bir felaket, bir tarihi kırılma noktasıdır. Öyle ki, soykırım, üzerinden üç yüz yıl geçse bile bizlere her yeni döneme ait söyleyecek ciltlerce ‘sözü’ olan bir süreçtir. Bu sadece Türkiye için değil, dönemin Osmanlı coğrafyası içinde ve etrafında yer alan bölgeler, ülkeler için de geçerlidir. Bir asır boyunca yaşanan zamanlara, dönemlere kanayan bu ibretli ‘sözlerin’ birçoğu maalesef ya gözden kaçmış ya da basit, indirgemeci kavramsal çerçevelere sığdırılmadıkları için göz ardı edilmiştir. Türkiye ve çevresinin yakın zamandaki politik ve diplomatik gelişmeleri belki de Ermeni Soykırımına ilişkin en yaygınca sessiz kılınan bir ‘sözü’ daha dikkatle öne çıkarmamızı ve mercek altına almamızı gerektiriyor: Bu Birinci Dünya Savaşı soykırımlarının emperyal arzularla, emperyal arkaplan sayesinde ve emperyal güçler arası çelişki ve manevralar sayesinde tezahür etmiş felaketler olduğudur.

Tarih yazmak, muhtemelen geleceği okumaktan bile daha meşakkatli bir uğraş, bir entelektüel sanattır; özellikle de hikâyesini kurguladığınız olayın, sürecin bulunduğunuz an itibariyle sonucunu bildiğiniz için. Bu durum katliam, pogrom, soykırım gibi felaketler için daha da çetrefilli bir hal alacaktır; çünkü tek engeliniz sonucu bilmeniz hayal gücünü köreltici çelmesi değildir; aynı zamanda çoğu zaman, akıl ve anlam sınırlarını zorlayan kötücül eylemlere bir nebze olsun zihninizi rahatlatarak bir açıklama, bir mana kazandırma arzusu ve çabası da kurgunuzu cılızlaştıran ve körelten etki yapacaktır. Maalesef, bu iki durumdan en olumsuz etkilenen tarih anlatılarından birisi Ermeni Soykırımına ait olanlardır.

Burada iddia ettiğim, İttihatçı elitin esasen ideolojik İslamcılar olduğu değildir. Daha ziyade ideolojik olarak kesin sınırları olan, homojen ve saf doktriner bir hatta sahip olmadıklarıdır.

Hiç şüphesiz ki Ermeni Soykırımı kurucu bir eylemdi; bildiğimiz haliyle Türk ulusu ve bir ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıkmazdı. Ancak bu durum faillerin niyetlerinin, güdülerinin ve arzularının ulusçu bir doktrinle şekillendiği, sınırlandığı anlamına gelmiyordu. Doğrudan söylersem, soykırımın birincil derece faili İttihatçı elitler savaşa katılma kararı da dahil olmak üzere emperyal hınç, âmil ve hayallerle kararlar aldılar, uyguladılar. En önde gelen istemleri ise Osmanlı ülkesini emperyal bir güç olarak yeniden ayağa kaldırmak, hızla çatırdayan imparatorluğu tarihteki kudretine ve teritoryal ihtişamına kavuşturmaktı. Onlar için düne kadar korumaya çabaladıkları status quo artık kabul ve tahammül edilebilir değildi. Dolayısıyla soykırımın mimarları rövanşisttiler; tarihin kendilerini 'mağdur' ettiği akışını terse çevirmek dileğindediler. Orduları hâlâ emperyal, yani bir Osmanlı ordusu idi; hem savaş ilanında, hem de katliamlar için tebaalarını mobilize etmek için imparatorluğun kadim ideolojik meşruiyet temelini yani dine gönderme yapacaklardı: Savaş İslam düşmanlarına karşı bir cihat olarak ilan edilecekti.

Burada iddia ettiğim, İttihatçı elitin esasen ideolojik İslamcılar olduğu değildir. Daha ziyade ideolojik olarak kesin sınırları olan, homojen ve saf doktriner bir hatta sahip olmadıklarıdır. Retoriklerinin referansı sözcük ve sembol dağarcığı Osmanlıcı, Türkçü veya İslamcı olmayı birbirine zıt kurgulamayı gerektirmiyordu. Bu aslında günümüze değin de devam etmiştir. Kemalistler ve mevcut iktidar da dahil olmak üzere her rejim / dönem ne Türkçülükten, ne Sünnici İslamcılıktan ne de Osmanlıcılıktan tümenden vazgeçmemiştir. Cumhuriyet iktidarları da, ittihatçılar gibi ülke içerisinde ve çevresindeki imkanlar ve kısıtlamalar etrafında bu sözcük ve semboller dağar-

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de emperyal arzular ölmedi. Ne var ki, Kemalist milliyetçilik üzerine oldukça yaygın bir kanı İttihatçıların aksine yayılmacı değil teritoryal olarak konsolide edici olduğudur.

cığını yukarıdaki ideolojik tipolojileri değişen ağırlıklarda harmanlayarak kullanagelmışlerdir. Ayrıca Osmanlılık sabit bir anlam da taşıyamaktaydı. Bu bağlamda milliyetçilik ve Ermeni Soykırım çalışmalarında adı konmadan sıkça romantize edilen Osmanlı(cı)lık nadiren çoğulculuk, birlikte yaşam ve hatta eşitlik çağrıştıran bir kurguydu. Hem arkaik tanımı, hem de daha yaygın çağrışımı ise bir dinler, inançlar, gruplar hiyerarşisiydi. Soykırımın birinci derece faileri kendilerini bu hiyerarşinin en tepesinde görüyorlardı. Dolayısıyla soykırımcı bir siyaset Osmanlı(cı)lığın son bulmasını gerektirmiyordu. Tam tersine kavramın gönderme yaptığı emperyal sistem soykırımın oldukça katmanlı tarihsel arka planında potansiyel mağdur grupları mimleyen önemli bir etmendi.

İttihatçı elitler, kendilerinin hiyerarşinin en tepesinde yer aldıkları çok unsurlu bir imparatorluktan kurtulup yerine, dar ve mevcut sınırlarına razı oldukları bir ulus ve devletini inşa etmek için belli grupları imhaya yönelmediler. Tam tersine, kendi araçsal rasyonalitelerinde ve fantezi dünyalarında kimi grupların yayılmacı, emperyal arzularına mani olduklarını düşündüler ve bu sebeple mezkûr felaketleri meşru ve gerekli gördüler. Kaldı ki benzer emperyal düşler ardıl rejimler ve kadrolar tarafından da barındırılmıştır. Buna yayılmacı arzular da dahildir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de emperyal arzular ölmedi. Ne var ki, Kemalist milliyetçilik üzerine oldukça yaygın bir kanı İttihatçıların aksine yayılmacı değil teritoryal olarak konsolide edici olduğudur. Bunun en temel delili ise son Osmanlı Meclisi Mebusanı tarafından ilan edilen Ahd-ı Milli, ya da daha popüler ifadesiyle Misak-ı Milli'dir. Tarihçi Mete Tunçay 1976 yılında Birikim dergisinde yayınlanan 'Misak-ı

Hem İskenderun Sancağında, hem (Kuzey) Kıbrıs'ta hem de, sayıca çok çok az da kalmış olsalar, Afrin'de Ermeniler bu 'arzu' ve 'eylem' ile karşı karşıya kaldıklarında kaderlerinin ve yapılması gerekenin ne olduğunu çok iyi bildiler.

Milli'nin 1. Maddesi Üstüne' başlıklı makalesinde bu belgenin nasıl muğlak bir metin olduğunu oldukça çapıcı bir şekilde anlatır. Dahası Milli Kütüphanede karşılaştığı bir metnin kabul edildiği dönem hazırlanan bir haritada Misak-ı Milli sınırlarının bu sınırların, Port Said hizasına kadar olan Suriye, Irak, Lübnan ve Filistin topraklarını da içine aldığını aktarır. Unutmamak gerekir ki, yayılmacı, irredantist eğilimler bir tek istek, program ve niyet meselesi değildir. Esas olarak imkanlarla sınırlıdır. Ve cumhuriyet rejimleri de bu imkanların olgunlaştığını düşündükleri anlarda ne emperyal düşlerden, Osmanlıcılıktan ne de etraflarına felaket taşı(r)maktan imtina etmediler. Bunun en açık örnekleri 1935-39 arası İskenderun Sancağı'nın 'ilhakı', Kıbrıs'ın işgali ve yakın zamanda Kuzey Suriye ile ilgili izlenen siyaset ve kullanılan söylemlerdir. Hem İskenderun Sancağında, hem (Kuzey) Kıbrıs'ta hem de, sayıca çok çok az da kalmış olsalar, Afrin'de Ermeniler bu 'arzu' ve 'eylem' ile karşı karşıya kaldıklarında kaderlerinin ve yapılması gerekenin ne olduğunu çok iyi bildiler. Bugün bu saydığım üç bölge de geriye Ermeni cemaatleri ya kalmayacak ya da 'müzelik' olacaktı.

Şüphesiz tarih bugün için yazılır. Ve bugünden geriye baktığımda, cezasızlık üzerine katmanlaşmış emperyal saldırganlığı hatırlamamak mümkün mü?

Bu yazı 24 Nisan 2020 tarihinde gazeteduvar.com.tr'de yayınlanmıştır.

2 Ağustos Roman Soykırımı'nı Anma Günü: Bir daha asla

Faşizme karşı direnen Romanların çocukları bugün dünyanın her yerinde faşizme karşı yine ayakta 2 Ağustos'ta yaşanan soykırımı karşı "Bir daha asla" diyorlar. Bir daha asla!

1938 yılında Hitler'in sağ kolu olan SS şefi Himmler'in bu sözleriyle birlikte Nazi görevlileri Romanları yakalayıp ölüm kamplarına götürmeye başlar. Romanlara yönelik ırkçı söylemler ve zulümler o dönemde bu sözlerle başlamadı.

“Alman milletinin saflığını koruma amacı güden tedbirler, Alman milletinden Çingeneliği fiziksel olarak ayıklamayı başarmalıdır. Irkların birbirine karışması önlenmeli, saf kan ve melez Çingenerin hayat tarzları tahakküm altına alınmalıdır. Gerekli hukuki çerçeve ancak bir Çingene Kanunu tarafından çizilebilir. Bu kanun irkların karışmasını engellemeli ve Çingenerin Alman hayat sahası içerisindeki mevcudiyetinden kaynaklanıp acil çözüm isteyen bütün sorunları çözmelidir.”

1938 yılında Hitler'in sağ kolu olan SS şefi Himmler'in bu sözleriyle birlikte Nazi görevlileri Romanları yakalayıp ölüm kamplarına götürmeye başlar. Romanlara yönelik ırkçı söylemler ve zulümler o dönemde bu sözlerle başlamadı. Almanya'nın Bavyera Eyaletinde “Çingene, göçebe ve tembellerle mücadele” adı altında 1926'da bir yasa yürürlüğe girer. Bu yasayla birlikte sürekli bir işi olduğunu kanıtlayamayan bir Roman tımarhaneye gönderilebiliyordu. Alman Sağlık Bakanlığı'nın Irk Araştırmaları Bölümü'nden Eva Justin 1936 yılında hazırladığı doktora tezinde, Çingeneri “Alman ırkının saflığı için çok büyük bir tehlike” olarak tanımlayarak 1938 yılından itibaren Romanların Nazi görevlileri tarafından yakalanıp toplama kamplarına gönderilmesinin de yolunu açmıştır. Eva Justin aynı zamanda tıbbi deneyler yapan Robert Ritter'in de asistanıydı. Aynı zamanda çocuk psikoloğu olan Ritter “suç biyolojisi” konusunda uzmandı. Bir ırkçı tezinde ise Romanların başlangıçta “tamamen ari ırk” olduklarını, ancak göçler sırasında “aşağılık” halklarla ırk karışımı nedeniyle “iyi” özelliklerini kaybettiklerini savunurdu. Asistanı Justin ise tezini tamamlayabilmek için 39 kimsesiz Roman çocuğu bir çocuk bakımevinde tutarak çeşitli deneyler yaptı. Bu çocuklar daha sonra 1944 yılı Mayıs ayında Auschwitz-Birkenau imha kampı-

**1933 ile
1945 yılları
arasında Alman
işgali altındaki
topraklarda Nazi
rejimine karşı,
komünistler,
sosyalistler
ve sendika
liderleri direndi.
Direnenler
arasında
Romanlar da
vardı.**

na gönderildi. Bu çocukların da içinde yer aldığı 2 bin 900 Roman 2 Ağustos 1944 yılında gaz odalarında zehirlenerek öldürüldü. İkinci Dünya Savaşı sırasında Romanların uğradığı soykırıma Romanca Porajmos (kıyım) adı verildi. O tarihten bu yana 2 Ağustos Roman Soykırım Anma Günü olarak anılıyor.

Tabii o dönemde sadece Almanya’da değil Alman işgali altındaki bütün topraklarda Romanlara yönelik zulüm sürüyordu. UNESCO yayınları arasında yer alan “Nazi Terörünün Roman Kurbanları” başlıklı bir makalede şu sözlere yer verilmiştir:

“Polonya’da ve Sovyetler Birliği topraklarında Romanlar hem ölüm kamplarında hem de açık arazide katledilmişlerdir... Nazilerin geçtikleri her yerde Romanlar tutuklanmış, sürülmüş ve öldürülmüştür. Yugoslavya’da Yahudilerin ve Romanların idamları 1941 Ekim’inde ormanlık alanlarda yürütülmüştür. Köylüler, idam yerlerine götürülmek için kamyonlara yüklenen çocukların ağlayışlarını ve çığlıklarını hâlâ hatırlamaktadırlar.”

Auschwitz kampında ve diğer kamplarda 500 bini aşkın Roman öldürüldü. Yazımı o dönemde Romanların Nazilere karşı direnişinden söz ederek bitirmek istiyorum. 1933 ile 1945 yılları arasında Alman işgali altındaki topraklarda Nazi rejimine karşı, komünistler, sosyalistler ve sendika liderleri direndi. Direnenler arasında Romanlar da vardı. Mayıs 1944’te SS askerleri, kamp yetkilileri tüm Romanları gaz odalarında öldürme kararı almıştı. SS muhafızları Romanların bulunduğu kampın etrafını sardı ve Romanlara kampı terk etmelerini emretti. Romanlar, bıçak, balta, ellerinde demir sopa, küreklerle ve iş için kullandıkları diğer araçlarla Nazi subaylarının emirlerini reddettiler ve direnişe geçtiler. Bunun üzerine Nazi timi geri çekilmek zorunda kaldı.

O gün faşizme karşı direnen Romanların çocukları bugün dünyanın her yerinde faşizme karşı yine ayakta 2 Ağustos’ta yaşanan soykırıma karşı “Bir daha asla” diyorlar. Bir daha asla!

Kıyıcı gerçekler

Babaannemin anlattıkları, Anadolu'nun, farklı inanç ve kökenlerden insanların barış içinde bir arada yaşıdığı bir coğrafiya olduğu savının, dünyanın en büyük aldatmacası olduğunu gösteriyor. Babaannemin anlattıklarından, insanın hayata tutunmaya dair kodlanışının korku denen o ahmakça, hasarlı dürtüsünü nasıl ortaya çıkardığını anladım.

JOSEF HASEK KILÇIKSIZ

Ninem Kesab'tan sonra 1920'li yılların Hatay'ına uzanan bir yolculuğa çıkar. Fransız yönetimindeki o zamanlar Antakya'sının, gayrimüslimler için güvenli bir limana dönüşmüş olması bu seçiminde önemli bir etkidir.

Babaannem kanlı sürgünden bir şekilde kurtulup Suriye'nin Kesab'ına sığınmayı başarmış bilge bir kadındı. Kesab'dan sonraki yolculuğu Hatay'ın Altınözü'nde bulunan Hıristiyan Cneydo köyüne varmasıyla son bulmuş.

Anlattıklarını her dinlediğimde ağlardım. Sonra kırılğanlığım yüzünden kendime deliler gibi kızdım.

Ninem Kesab'tan sonra 1920'li yılların Hatay'ına uzanan bir yolculuğa çıkar. Fransız yönetimindeki o zamanlar Antakya'sının, gayrimüslimler için güvenli bir limana dönüşmüş olması bu seçiminde önemli bir etkidir.

Yıkıntıların arasındaki bu hayat yolculuğu, yarım asırlık gerçekleri, şüphe, ihanet ve suç ağını ve dedem Jozef'in son derece karmaşık ve karanlık bir portresini keşfetmesine yardımcı olmuştur.

Babaannem konuşurken nefes almaksızın, kendi acısını deşerek konuşurdu.

Birlikte yola çıktıkları Magda'ya gözünün önünde tecavüz edilirken korkudan tepkisiz kalmasını, geri dönüşsüz vazgeçişin sorgulanmasına dair bir pişmanlıkla anlatırdı.

“Çölü boydan boya yürürken günün sonunda umuttan geriye elimizde nasıl bir avuç hüznü toz kaldığını görüyorduk. Magda'ya yapılanları görünce elimi boğazımdan aşağı sokup içimdekileri, göğsümdekini koparana dek çekmek istedim. Kendimizi can havliyle hayata bağlama çabamızı şimdi utançla yad ediyorum.”

Ninemi dinlerken, aynı insan kalbinde yan yana, görünüşte kaç tane birbiriyle bağdaşmayan varlığın barındığını keşfediyorum.

O çektiği acıların envanterini anlatmıyordu. Tanıklık yaparak başkalarının acılarına duyarlılık göstermekti onunkisi. Tanıklık, kavminin hızla yok olan geçmişini, belleğini korumanın masum bir yoluydu.

Orta Asyalı Türk akıncıları geldiğinde Anadolu tümüyle Hıristiyan'dı. On birinci yüzyıldan itibaren giderek ivme kazanan biçimde Anadolu İslamlaştırıldı.

Babaannem Hanne'nin anlattıkları, terazinin ağır çeken kısmında hayata tutunma hikâyesi barındırır. Kıyıcı gerçekleri ifşa ettikçe bana daha çetrefilli bir düşünme haritası sundu. Hayatın ve zamane siyasetlerinin çalkalanışını iğneyle kuyu kazar gibi yeniden düşünmek için bana taze etkiler kazandırdı.

Şimdi, biraz da bu etkilerle, bu büyük kıyımın sosyolojik arka planına bir göz atalım.

Ermeniler Hıristiyan olan ilk toplumlardan biridir. Orta Asyalı ilk atlı akıncılar gelmeden binlerce yıl önce bu kadim topraklarda yaşamaktaydılar. Orta Asyalı Türk akıncıları geldiğinde Anadolu tümüyle Hıristiyan'dı. On birinci yüzyıldan itibaren giderek ivme kazanan biçimde Anadolu İslamlaştırıldı.

Osmanlı, dini Müslümanlık olan herkesi asli vatandaş saydı. Asla Türkçü bir anlayışla hareket etmedi. Ancak kendi dininde direnenlere de asli vatandaş gözüyle bakılmadı. Dini sınırlamalar, devşirme mekanizması ve cizye gibi örnekler, gayrimüslimlere reva görülen bu ayrımcı uygulamalardan bazılarıdır.

Hıristiyanlara iki tercih hakkı sunuluyordu. Müslümanlığı kabul edip birinci sınıf vatandaş olma avantajlarından yararlanmak, ya da cizye (kafa vergisi) vermek ve ikinci sınıf vatandaş olarak yaşamayı kabul etmek. Diğer seçenek ise yok olmaktı.

Birinci Dünya Savaşından sonra Osmanlı, freni patlak bir arabanın uçuruma doğru gidişi gibi, bir parçalanma sürecinin içine girdi.

Balkanlaşma (parçalanma-bölünme-kopuş anlamında) süreciyle birlikte Osmanlıdan ilk kopan halklar doğal olarak sırasıyla Yunanlılar, Sırp, Bulgarlardı.

Bir milli devlete doğru dönüşüm yaşayan Osmanlı'dan Ermenilerin de er geç kopacağı ayan beyan meydandaydı.

Osmanlı'da din değiştirmeye zorlanan Hristiyanlar, din değiştirdikten sonra, eski kültürleri konusunda bir ulusal bilinçle hareket etmediler.

Müslüman Kuzey Afrika'nın imparatorluktan kopması, Arap milliyetçiliğinin yükselmesine denk gelen ve ümmet konseptinin politik bir realite olmaktan çıktığı bir kontekstle açıklanabilecek bir hadisedir.

Osmanlıcılık oldukça soyut ve hybrid bir kimlik olduğu için tutmamıştı. Çünkü Osmanlı toplumu, gönüllülük üzerine değil, daha çok cebri bir kültürel asimilasyon üzerine kurulu bir tür kozmopolitlik arz ediyordu.

Avusturya Macaristan, Rusya, İngiltere gibi dağılma sürecine giren diğer imparatorluklar Osmanlı kadar sancılı bir Balkanlaşma süreci yaşamadı. Çünkü bu imparatorluklarda toplumsal antagonizm dinî olmaktan çok etnikti.

Osmanlı'da din değiştirmeye zorlanan Hristiyanlar, din değiştirdikten sonra, eski kültürleri konusunda bir ulusal bilinçle hareket etmediler. Çünkü ulus kavramının siyasal olarak önem kazanması için Fransız Devrimini beklemek gerekecekti.

Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan ulus devlet ise seküler bir paradigma üzerinde yükseldi ve kilisenin siyaset üzerindeki etkisini önemli oranda kırdı.

Yeni üst kimlikler belirlenirken kültürel tutkalların din ve ümmet değil, milliyet ve etnisite olduğu gerçeğinden hareket edildi.

Enver ve Talat gibi çılgınlar, dağılan Osmanlı'yı bir tür yeni "cihan devletine" ancak Pantürkizm ile dönüştürebileceklerini düşünüyorlardı. Büyük cürümler, ancak o en yüce ideal uğruna işlenirse kabul edilebilirdi: Ulus-devlet ve Türklük adına.

Ermenilerin 1915'i işte bu "etnik homojenleştirme" politikası üzerine kurulu bir felakettir. Etnik homojenleştirme, Osmanlı'da zamana yayılmış olarak uygulanan dinî homojenleştirme politikasının yeni bir sürümüdür. Buradaki kıyıcı ve yıkıcı organize kötülüğün devamlılığına dikkat

Yeni Cumhuriyet'in kadroları ve İttihatçılar Türklerin Osmanlı'daki bu ikinci sınıf konumunu yeni Türklük kimliğinin inşası için destekleyici argümanlar olarak kullandılar.

çekmek isterim. Anadolu'da bugün yaşanan lanetin ve felaketlerin kökleri, ardıllık ve neden-sonuç diyalektiği uyarınca, Ermeni soykırımına kadar uzanmaktadır.

Osmanlının iyi ok atan, kılıç kuşanan ve at binen bir sınıf olarak görüp sadece seferlerde kullandığı Türkler yönetim kademelerinden özenle uzak tutuldu. Devlet adamlarının yetiştirildiği Enderun okullarına Türkler alınmadı. Türkler üretim ve ticarete de etkisizdiler. Türkler bu yeni dönemde, çok dezavantajlı bir kategori olarak, neredeyse savaş öncesi Almanya'sında Yahudi burjuvazinin ezdiği Almanları anımsatıyorlardı. Osmanlı'da ticaret burjuvazisi ağırlıklı olarak Ermeni ve Rumlardan oluşuyordu.

Yeni Cumhuriyet'in kadroları ve İttihatçılar Türklerin Osmanlı'daki bu ikinci sınıf konumunu yeni Türklük kimliğinin inşası için destekleyici argümanlar olarak kullandılar. Türklük üst kimliğinin bu bağlamda, neredeyse rövanşist bir anlayışla, Osmanlı ticaret burjuvazisi ile hesaplaşma hisleri üzerine kurulu olduğu söylenebilir.

Osmanlı devlet teşkilatı devlet gücü kullanarak, devlet politikası olarak, Ermenileri katletti. Onları Anadolu'da "etnik temizliğe" uğrattı. Bu üç dört nesil önce oldu. Bu katliamlar milliyetçiliğin sağladığı geçici unutuşlarla hasıraltı edildi. Ve bunu yapanların büyük bir çoğunluğu, cumhuriyet kurulduktan sonra da görevlerine devam ettiler.

Ermenilerin uğradığı kıyıma dair epey kitap okudum. Okudukça dehşetin ayrıntılarıyla karşılaştım ve kendimi o okuduğum kitaplardaki kenar notları gibi hissettim. Sözüm ona bu insanlar zorunlu göç sırasında "telef olmuşlar".

Salgınlar, tecavüzler, susuzluk, açlık ve infazlar; yaşanan bu kıyımları, siyasi euphemism barındıran tehcir kelimesi açıklamaya yeter mi.

Bu euphemist bolluk içinde, ihanete ve kıyıma dair söylenecek ne kaldı peki? Söylenecek yeni bir söz var mı?

Babaannemin anlattıkları toplumun derin katmanlarında cereyan eden kıyımlara dair sıkı bir hikâyedir. İyi ile kötü arasında itinayla gerilen ikili norm sisteminden bir türlü paçasını kurtaramayan kutuplaştırılmış bir toplumun kurbanıdır babaannem.

Devlet baba zihnimize sızdı. Ne dersek diyelim ne yaparsak yapalım, daima o devlet aklına itaat etmeye devam ediyoruz.

İnsan olarak büyük devrimler yaptığımız san-rısına tutunurken, hâlâ en basit ilkel milliyetçi koşullanmaların tutsağı olarak yaşıyoruz. Fakat milliyetçilik bir noktada kendini yutan bir yılan dönüştürüyor.

Babaannemin anlattıkları toplumun derin katmanlarında cereyan eden kıyımlara dair sıkı bir hikâyedir.

İyi ile kötü arasında itinayla gerilen ikili norm sisteminden bir türlü paçasını kurtaramayan kutuplaştırılmış bir toplumun kurbanıdır babaannem. Anıları, kişisel tarih ile toplumsal tarihin kesiştiği yere ışık tuttu. Ve o anılarında, 1915 Nisanına kıyısından köşesinden bulaşan herkesin bir şekilde yaralandığını anlattı.

Babaannemin anlattıkları, Anadolu'nun, farklı inanç ve kökenlerden insanların barış içinde bir arada yaşadığı bir coğrafya olduğu savının, dünyanın en büyük aldatmacası olduğunu gösteriyor.

Babaannemin anlattıklarından, insanın hayata tutunmaya dair kodlanışının korku denen o ahmakça, hasarlı dürtüsünü nasıl ortaya çıkardığını anladım.

İnsan türünün o ilkel korkularının peşimizi bırakmadığını düşünüyorum. Tanrı'yı da hâlâ hayatta tutan aynı korkular değil mi?

Bu yazı 26 Nisan 2020 tarihinde gazeteduvar.com.tr'de yayınlanmıştır.

Soykırımları anmak: Ortak belleği örmek

Hangi etnik, inanç veya siyasi gruba uygulanırsa uygulansın soykırım bir insanlık suçudur. Başta soykırımlara ve katliamlara uğramış tüm toplumlar olmak üzere yaşanan acıları birlikte hissetmek, tutulmamış yaşları birlikte tutmak, ortak bir gelecek için ortak bir bellek örmek insanlığın ödevidir.

Bu kavramların her biri tarihsel, toplumsal bir çığlıktır. Mağdur toplumların çığlıklarının bu kavramlarla rafine edilmesidir...

Soykırım ağır bir yıkım ve yok etme sürecidir. Bu süreci yaşamış toplumlardan geriye kalan insanlar, çok özgün yöntemler geliştirerek yaşama tutunmaya çalışırlar. Derin acıların girdabında atılan sessiz çığlıkları duyulmaz çoğunlukla... Çünkü onların çığlıkları da “tehcir” ve “tecrit” edilmiştir.

Ancak, “gerçeklerin bir gün mutlaka açığa çıkma gibi bir huyu vardır.” Her çığlık kavramsal bir gerçektir!

Soykırımı uğramış toplumların yüreklerindeki sessiz çığlıklar:

Çerkezlerde / Tsitsekun,
Süryanilerde / Sayfo,
Ermenilerde / Meds Yeghern,
Rumlarda / Genosid,
Dersimlilerde / Tertele,
Çingenelerde / Porajmos,
Yahudilerde / Holocaust olarak kavramsallaştılar.

Bu kavramların her biri tarihsel, toplumsal bir çığlıktır. Mağdur toplumların çığlıklarının bu kavramlarla rafine edilmesidir...

Duyabilen ve anlayabilen her insan için bir tarih, bir kültür, bir coğrafya, bir inanç, bir dildir... Yani bu kavramların her biri, bir bellektir...

Ve bu kavramların her biri, “büyük insanlık”ın ortak suçu ve utancısıdır!

Aynı zamanda her biri, dinlerin ve ulusların mezarlığıdır...

Şüphesiz her katliam büyük bir acı, yıkım ve yok oluşturmaktır. Ancak her katliam, yıkım ve sürgün bir soykırım değildir. Katliamlar ile soykırımlar benzer yanları olmakla birlikte hem politik hem de hukuksal olarak farklı kavramlardır.

20'nci yüzyılın ilk soykırımlarını gerçekleştiren ve bunlarla asla yüzleşmek istemeyen ceberut bir devletin vatandaşı ve soykırımlarda suç ortağı olmuş Türkiye toplumunun bireyi olmanın ağır yükü altında ezildiğimi, küçüldüğümü ve kirlendiğimi hissediyorum. Biliyorum ki sessiz kalmak ve inkar etmek suça ortak olmaktır!..

GERÇEKLERİ ANLATMAK VE SUÇLARI TANIMLAMAK

Hukukçu Raphael Lemkin'in (1900-1959) sistematik çabasıyla 9 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi" kabul edildi. Aynı zamanda bu sözleşme soykırımı uluslararası bir suç olarak aşağıdaki gibi tanımladı.

Sözleşmede şöyle denildi: "Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu, kısmen ya da tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur:

- (a) Gruba mensup olanların öldürülmesi,
- (b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel ya da zihinsel zarar verilmesi,
- (c) Grubun bütünüyle ya da kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını değiştirmek,
- (e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek."

Şüphesiz her katliam büyük bir acı, yıkım ve yok oluşturmaktır. Ancak her katliam, yıkım ve sürgün bir soykırım değildir. Katliamlar ile soykırımlar benzer yanları olmakla birlikte hem politik hem de hukuksal olarak farklı kavramlardır. Dolayısıyla bunların anılması, hatırlanması ve hesaplaşması da farklı politikalar ve farklı yöntemlerle sürdürülmek durumundadır. Katliamlar genel olarak

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun devamıdır. Osmanlı devlet aklının katliamcı ve soykırımcı politikalarını sistemli biçimde sürdürmüş; suç işlemeye devam etmiştir.

ülkelerin iç politika ve iç hukukunda, “suç” olarak karşılık bulurken, soykırımlar uluslararası hukuk ve siyasette, “suç” olarak kabul edilmektedir...

İnsanlığa karşı soykırım suçu işleyen egemen güçler ve devletlerin suçunu kabul etmesi, samimi ikrarda bulunması ve yüzleşip özür dilemesi ancak büyük toplumsal mücadeleler sonrası mümkün olabilmektedir.

Aslında soykırım suçları sadece devletler tarafından işlenmemektedir. Aynı zamanda toplumların da (aktif katılarak, sessiz kalarak, inkar ederek...) suç ortağı olmaları nedeniyle “toplumsal yüzleşme”nin de önemini belirtmek gerekir.

BM soykırım tanımı ve hukuksal çerçevesi nedense genellikle 20’nci yüzyıl soykırımlarıyla sınırlanmaktadır. “Soykırımlar ulus devlet inşa döneminin sorunları” olmakla birlikte, bununla sınırlandırılması doğru değildir. Din veya herhangi bir ideoloji adına yapılan soykırımların varlığı da bilinmektedir. Soykırımlar insanlığa karşı işlenmiş suçlardır ve bunlarda zaman aşımı olmaz, olmamalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun devamıdır. Osmanlı devlet aklının katliamcı ve soykırımcı politikalarını sistemli biçimde sürdürmüş; suç işlemeye devam etmiştir. Elbette soykırımları sadece Osmanlı ve Türk devletiyle sınırlamak gerçekçi bir yaklaşım olamaz. ABD’den tutun Rusya’ya, Almanya’dan tutun Avustralya’ya kadar dünyanın bütün egemenleri farklı etnik kimlikleri, inançları, dinleri, dilleri, kültürleri yok ederek haksız ve meşru olmayan egemenliklerini sürdürmüşlerdir.

Bunlardan bazıları;

Sağ kalanlar Osmanlı İmparatorluğu topraklarına sığınmıştır. Ancak burada da asimilasyona tabi tutularak Türkleştirilmişlerdir.

TSİTSEKUN: ÇERKEZ SOYKIRIMI

Çerkezler 1864’de uğradıkları soykırımı, yok olan Ubih dilindeki bir kavramla sembolleştirmekteler. Norveçli dilbilimci Hans Vogt’un hazırladığı, 1963 yılında basılan Ubihça Sözlüğü’nde yer alan ve soykırımı en iyi ifade eden, “toplular katliamı, kırım” anlamına gelmektedir.

1864’te Kafkaslar’ı ele geçirmek isteyen dönemin Çarlık Rusya’sı, halkların direnişiyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine bölge halklarının evlerini yurtlarını yakarak, yıkarak zorla göç ettirilen yaklaşık iki milyon insanın önemli bir bölümü yollarda açlık, hastalık, iklim şartları sonucu yaşamını yitirmiştir. Sağ kalanlar Osmanlı İmparatorluğu topraklarına sığınmıştır. Ancak burada da asimilasyona tabi tutularak Türkleştirilmişlerdir.

Anma Günü: 21 Mayıs.

21 Mayıs 1864 yılı Kafkas halklarının (Çerkez, Abhaz vb) Çarlık Rusya tarafından sürgüne gönderilmesinin başlangıç tarihi olması nedeniyle Kafkas halkları tarafından anma günü olarak kabul edilmektedir. 21 Mayıs Tsitsekun/Çerkez Soykırımı’nı anma günüdür.

SAYFO: SÜRYANİ SOYKIRIMI

Süryani – Asurî – Arami – Keldani – Nasturi halkının yaşadıkları soykırımı Süryanice’de Kılıç anlamına gelen “Sayfo” olarak tanımladılar. Çünkü onlar tarih boyunca “kılıçtan geçirilerek” katledilmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliğinde yaşayan Süryani nüfusunun üçte ikisini katlettiği tespit edilmektedir.

**1914 – 1924
yılları arasında
dinleri Hıristiyan
olan Süryani/
Asuri, Ermeni,
Pontus/Rum
toplumlarına
yönelik
gerçekleştirilen
soykırım aynı
zihniyetle
yapılmıştır:
İslamlaştırma ve
Türkleştirme...**

1914-1915 yıllarında önce Hakkâri bölgesinde, devamında Serhat, Diyarbakır, Urfa, Adıyaman, Malatya ve Turabdin'de Süryani-Asuri-Arami-Keldani halkından yaklaşık 300 bin insan katledildi, yüz binlercesi tehcir edildi. Mezopotamya'nın kadim halklarından olan Süryaniler'in tarihi, kültürü, mülkleri, inancı, sembolleri tamamen yok edilmekle karşı karşıya bırakıldı.

1914 – 1924 yılları arasında dinleri Hıristiyan olan Süryani/ Asuri, Ermeni, Pontus/Rum toplumlarına yönelik gerçekleştirilen soykırım aynı zihniyetle yapılmıştır: İslamlaştırma ve Türkleştirme...

Anma Günü: 15 Haziran.

MEDS YEGHERN: ERMENİ SOYKIRIMI

Ermenicede büyük acı, büyük felaket anlamına gelmektedir Meds Yeghern. Ama soykırım olarak kavramsallaştı.

Her ne kadar 1915 yılında gerçekleştirilen katliamlara soykırım denildiyse de aslında Osmanlı Devleti'nin Ermenilere yönelik katliam saldırıları 1890'lı yıllarda II. Abdülhamid tarafından kurulan Hamidiye Alayları ile başladı. 1895-96 yıllarında büyük katliamlar yapıldı. 16'ncı yüzyıldan itibaren uygulanan "İslah Programları"yla Müslüman olmayan toplumlara yönelik çeşitli baskılar ve mülkiyetin gasp edilmesi biçiminde süregeldi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimindeki Osmanlı Hükümeti, diğer Hıristiyan topluluklar gibi Ermenileri tehcir ve katliamlarla yok etmeye başladı. Bu sürecin sonunda ölen Ermenilerin sayısının 800 bin ile 1,5 milyon arasında olduğu birçok tarihçi tarafından kabul edilmektedir.

**Pontus/
Rum halkı 1914-
1918 İttihat ve
Terakki iktidarı
tarafından,
1918-1923 yılları
arasında ve
sonrasında da
Kemalistler
tarafından
uygulanan
politikalarla
tarihsel
yurtlarından
sökülüp atıldılar.**

Meds Yeghern / Soykırım sürecinde sağlıklı erkek nüfus genellikle toptan öldürüldü ya da aske-re alınarak zorla çalıştırıldı ve sonra öldürüldü. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar ise Suriye Çölü'ne sürülmek üzere ölüm yürüyüşüne çıkarıldı. Açlık, susuzluk ve hastalıktan ölenlerin yanı sıra, devletin organize ettiği veya desteklediği çeteler tarafından da soygun, tecavüz ve katliamlara maruz kaldı...

Anma Günü: 24 Nisan.

Osmanlı Devleti /İttihat ve Terakki hükümeti 250 Ermeni aydınını İstanbul'da gözaltına alarak Ankara'daki toplama kamplarına götürür ve orada çoğunluğunu öldürür. Bu nedenle 24 Nisan 1915 Ermeni Soykırımı'nın başlangıcı olarak kabul edilir. Ermeni toplumu ve soykırımı kabul eden devletler 24 Nisan'ı Meds Yeghern / Ermeni Soykırımı'nı anma günü olarak kabul etmiştir.

GENOSİD: PONTUS/RUM SOYKIRIMI

19 Mayıs 1919 Cumhuriyeti kuracak kadroların, İttihat ve Terakki iktidarından soykırımcı politikaları ve iktidarı devraldığı tarihin başlangıcıdır. Pontus/Rum halkı 1914- 1918 İttihat ve Terakki iktidarı tarafından, 1918-1923 yılları arasında ve sonrasında da Kemalistler tarafından uygulanan politikalarla tarihsel yurtlarından sökülüp atıldılar.

İttihatçıların 1908'den itibaren Anadolu'yu, Kürdistan'ı, Lazistan'ı, Trakya'yı Türkleştirme ve İslamlaştırma politikaları vahşice uygulandı. Kemalistler ise 1919'dan itibaren aynı mirası devraldı ve sürdürdüler.

Mustafa Kemal'in Samsun'a giderek Rum halkını yok eden Topal Osman vb çetelerle birleştiği, geride kalan Rumların yok edilmesi politikalarının uygulandığı tarihin başlangıcı olması nedeniyle, Rum/Pontus halkı bu günü "Genosid" Soykırım günü olarak kabul etmiştir.

1914-1918 tarihleri arasındaki katliam ve tehcirde yaklaşık 353 bin Pontoslu/Rum, İttihatçılar tarafından katledildi. 1919-1923 yılları arasında Mustafa Kemal'in emri ve işbirliğiyle çetelere (Topal Osman gibi), ordu kuvvetlerince evleri/yurtları yaktırıldı, sürüldü, katledildi, kültürel değerleri yağmalandı ve mülklerine el konuldu...

19 Mayıs 1919'da M. Kemal'in, Samsun Rumlarını imha emrini vermesinden önce 153 bin kişi, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde ise 200 bin kişi katledilmiştir.

Bu süreç boyunca yaklaşık 1 milyon 250 bin Rum "mübadele"yle yerlerinden sürüldü. Geride kalan Rumlar yoğun bir asimilasyon politikasıyla Türkleştirildi ve İslamlaştırıldı.

Anma Günü: 19 Mayıs.

Mustafa Kemal'in Samsun'a giderek Rum halkını yok eden Topal Osman vb çetelerle birleştiği, geride kalan Rumların yok edilmesi politikalarının uygulandığı tarihin başlangıcı olması nedeniyle, Rum/Pontus halkı bu günü "Genosid" Soykırım günü olarak kabul etmiştir.

TERTELE'38: DERSİM SOYKIRIMI

Tertele Kırmançki/ Zazaki dilinde soykırım demektir. Dersimliler deprem gibi ağır doğa olaylarına "zelzele", kıırım, soykırım gibi ağır toplumsal yıkımlara da "tertele" demektedirler...

4 Mayıs 1937 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Bakanlar Kurulu Dersim toplumuna yönelik "tedip ve tenkil harekatı"(cezalandırma ve yok etme) kararı alır.

Bu yeni dönemde İslamlaştırma politikalarına Türkleştirme de eklenir. Dersim’de yaşayan Kürtlerin, Kırmançlar/Zazaların, Ermenilerin Türk ve İslamlaştırılması merkezi bir devlet politikası olarak vahşice uygulanır.

Ancak süreç çok önceden başlar. 1925 yılında hazırlanan “Şark Islahat Planı”, devamında düzenlenen “raporlar” ve 1935 yılında çıkarılan “Tunç-eli Kanunu”yla tamamlanan ırkçı ve dinci politikalar Tertele’nin politik, toplumsal ve hukuki zeminini hazırlamıştır.

Dersim toplumu Kızılbaş/Alevi inancı nedeniyle hilafetçi Osmanlı Devleti tarafından İslamlaştırılmaya çalışılır. Bu nedenle yüz yıllar boyunca sistemli olarak katliamlara ve asimilasyona tabi tutulur.

Osmanlı’dan devralınan politikalar Cumhuriyet Hükümeti tarafından da devam ettirilir. Bu yeni dönemde İslamlaştırma politikalarına Türkleştirme de eklenir. Dersim’de yaşayan Kürtlerin, Kırmançlar/Zazaların, Ermenilerin Türk ve İslamlaştırılması merkezi bir devlet politikası olarak vahşice uygulanır.

4 Mayıs 1937 yılında uygulanmaya başlanan karar, 1938 yılında uçakların, ağır silahların, zehirli gazların kullanıldığı Dersim’de yaklaşık 35 bin ile 40 bin insan öldürülür, on binlerce insan ise sürgüne gönderilerek “zorunlu iskan”a tabi tutulur.

Anma Günü: 4 Mayıs.

4 Mayıs 1937 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti Bakanlar Kurulu kararıyla Dersim toplumuna yönelik “Tedip ve Tenkil Harekatı”(cezalandırma ve yok etme) kararı aldığından Dersim toplumu 4 Mayıs’ı “Tertele’yi Anma Günü” olarak kabul etmiştir.

Alman İçişleri Bakanlığı'nca 5 Temmuz 1936'da "Çingenerle mücadele" adıyla yayınlanan genelgeyle genel bir "Çingene taraması" yapılmaya başlandı. Devamında Çingene toplama kampları kuruldu.

PORAJMOS: ÇİNGENE (ROMAN/SİNTİ) SOYKIRIMI

1933 ile 1945 yılları arasında Nazi iktidarının Almanya'da ve işgal ettiği ülkelerdeki Çingenerlere/Romanlara/Sintilere uyguladığı soykırıma Çingenerler kendi dillerinde Porajmos demektedirler.

Porajmos veya Pharrajimos kelime anlamı olarak "yok etme ve yıkım" anlamına gelmektedir. Ayrıca Samudaripen kelimesi de toplu katliam anlamında kullanılmaktadır.

Alman faşizminin ari ırk yaratma iddiasıyla uyguladıkları politikalar diğer soykırımlarla benzer nitelik taşısa da uygulamada çok özgün yanları vardır.

Çingene/Romanlara yönelik soykırım Holokost'dan önce başlamış ve aynı dönemde devam etmiştir. Ari ırk yaratma fikri; hastalıklı, sakat ve aşağı ırklardan olup, Alman saflığını kirleten yabancı unsurların "temizlenmesi" üzerine kurgulanmış ve uygulanmıştır.

Hatta bunun için "Alman Kanını ve Onurunu Koruma Kanunu" çıkarılarak Çingenerlerin Alman kanını nasıl bozdukları üzerine çalışmalar yapmışlardır.

1936 yılından itibaren Çingenerlerin/Romanların seçme hakları da tıpkı Yahudilere olduğu gibi ellerinden alındı. Alman İçişleri Bakanlığı'nca 5 Temmuz 1936'da "Çingenerle mücadele" adıyla yayınlanan genelgeyle genel bir "Çingene taraması" yapılmaya başlandı. Devamında Çingene toplama kampları kuruldu.

Gerek Almanya ve Avusturya gerekse Balkan ülkelerinde öldürülen Çingene/ Roman/ Sinti sayısının 220 bin ila 800 bin arasında olduğu belirtilmektedir.

Çingeneler ağırlıklı olarak Avusturya'daki Daçau, Sachsenhausen, Buchenwald, Lackenburg gibi toplama kamplarına konuldu. Savaş yıllarında değişik kamplardaki gaz odalarına gönderilerek öldürüldüler.

Ağırlıklı olarak Almanya, Avusturya, Hırvatistan, Macaristan, Romanya'da işgal sonrası Nazilerce çıkartılan kanunlar ve uygulamalarla "Çingene" nüfusunun önemli bölümünün mal ve mülklerine el konulduktan sonra toplama kamplarına gönderildiler.

Gerek Almanya ve Avusturya gerekse Balkan ülkelerinde öldürülen Çingene/Roman/ Sinti sayısının 220 bin ila 800 bin arasında olduğu belirtilmektedir.

Anma Günü: 2 Ağustos.

2 Ağustos 1944 yılında Alman faşizmi Auschwitz Kampı'nda bir günde 3 bin Roman'ı katlettiği için Porajmos "Dünya Çingene Soykırımını Kurbanlarını Anma Günü" olarak kabul edilmiştir.

HOLOCAUST: YAHUDİ SOYKIRIMI

Yahudi toplumu kendi dillerinde (İbranice) yaşadıkları felakete "Shoa" dediler. Yunanca da holos "bütün" ve kaustos "yanmış" demek. Alman faşizmi tarafından bütünüyle yanmış, yakılmış milyonlarca insanın uğradığı soykırım "Holocaust" olarak kavramlaştırıldı.

Yer yer "Nazi Soykırımı" veya "Yahudi Soykırımı" olarak tanımlanan bu felaket Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Partisi'nin yönettiği Almanya devleti tarafından gerçekleştirildi.

Öldürülen Yahudi çocuk sayısı bir milyondan fazla, öldürülen Yahudi kadın sayısı yaklaşık iki milyon, erkek sayısı ise yaklaşık üç milyon...

Alman faşizmi ve Hitler'in işgal ettiği ülke sınırları içerisinde yaklaşık altı milyon Yahudi'yi (kaynaklara göre bu sayı değişir) sistemli bir politikayla öldürdüğü soykırımın adıdır, Holocaust.

Bazı bilim insanları, Çingene/Roman/Sinti kırımının da bu tanımla anılması gerektiğini savunsa da Holocaust esas olarak Yahudi Soykırımı'nı tanımlamak için kullanılmaktadır. Alman faşizminin (1939-45), başta Sovyet savaş esirleri, Polonyalılar, eşcinseller, özürülüler olmak üzere ortalama 10-11 milyon insanı öldürdüğü belirtilmektedir.

Avrupa'nın değişik ülkelerinde dokuz milyon Yahudi yaşamaktaydı. Holocaust'da bunların yaklaşık üçte ikisinin öldürüldüğü tespit edilmektedir. Öldürülen Yahudi çocuk sayısı bir milyondan fazla, öldürülen Yahudi kadın sayısı yaklaşık iki milyon, erkek sayısı ise yaklaşık üç milyon... Toplam altı milyon Yahudi öldürüldü...

Elbette tüm soykırımlarda olduğu gibi Holocaust da bir anda olmadı. Ekonomik, siyasi ve toplumsal süreçlerin adım adım hazırlanmasıyla gerçekleşti.

1935 yılında çıkarılan "Nürnberg Yasaları"yla (Türkiye'de 1925 yılında Şark Islahat Planı ve 1935 yılında çıkarılan "Tunç-eli Kanunu"nu hatırlayın!) Yahudilerin yurttaşlık hakları ellerinden alındı. Yahudiler ve politik tutsaklar için hazırlanan çalışma kampları ve sonrasında gaz odaları...

Alman faşizminin işgal ettiği topraklarda 40 bin civarında "tesis" kuruldu. Yahudiler, muhalifler ve diğer kurbanların toplandığı, hapsedildiği, öldürüldüğü ve gaz odalarına gönderildiği tesislerdi.

Ruanda Hükümeti Hutulardan oluşuyordu ve soykırımı önlemek için hiçbir şey yapmadığı gibi el altından soykırımcı grupları destekledi.

Deyim yerindeyse Alman Devleti tam bir “soykırım devleti”ne, Alman toplumu ise “soykırım toplumu”na dönüşerek büyük bir suç işledi...

Anma Günü: 27 Ocak.

Alman faşizminin en büyük toplama kamplarından biri olan Auschwitz’in Sovyetler Birliği askerleri tarafından kurtarıldığı tarih olan 27 Ocak 1945, Birleşmiş Milletler tarafından “Yahudi Soykırımı kurbanlarını Uluslararası Anma Günü” olarak kabul edilmiştir...

RUANDA SOYKIRIMI

Ruanda’da Hutularla Tutsiler arasındaki tarihi anlaşmazlık eskiye dayanır. Ruanda, 1962’ye kadar Belçika’nın sömürgesiydi. Sömürgeci Belçika devleti 1890-1950 yılları arasında azınlıkta olan Tutsileri destekleyerek yönetimde tuttu. Hutular çoğunluk olmasına rağmen baskı ve haksızlıklara uğradı. 1950’den sonra yönetime gelen Hutular, yaşadıklarından Tutsileri sorumlu tuttular. İki toplum arasında 1990-1992 yıllarında iç savaş yaşandı.

6 Nisan 1994’te Hutulu devlet başkanın uçağının düşmesi yeni bir süreci başlattı. Hutular bunu gerekçe yaparak Tutsilere ve ılımlı Hutulara yönelik sistemli şiddete başvurdular.

Ruanda Hükümeti Hutulardan oluşuyordu ve soykırımı önlemek için hiçbir şey yapmadığı gibi el altından soykırımcı grupları destekledi.

BM’nin 2 bin 500 kişilik askeri gücü olmasına rağmen soykırımı engellemedi, asker sayısını 240’a düşürerek sadece “gözlem”ledi. Soykırımdan üç ay sonra yaklaşık 800 bin insan öldükten sonra, BM Barış Gücüyle soykırımı müdahale etti.

**4 Mayıs
1980 yılında
Yugoslavya
Sosyalist Federal
Cumhuriyeti'nin
lideri Josip Broz
Tito yaşamını
yitirdikten sonra;
Doğu Avrupa'daki
değişiklikler ve
dağılmaların da
etkisiyle sistem
parçalandı ve
kapitalizme
teslim oldu...**

Soykırımında 1 milyona yakın insan öldürüldü. 300 bine yakın kadın tecavüze uğradı. Yaşları 14-21 arasında değişen 100 binden fazla çocuk ailesiz kaldı. 3 milyondan fazla insan yurtlarından göç etmeye zorlandı.

Kişiler yargılandı ve devletlerin suçu örtüldü. Tanzanya'daki BM Savaş Suçları Mahkemesi'nde Ruanda Silahlı Kuvvetleri Generali Augustin Bizimungu yargılandı ve 30 yıl ceza aldı. Jean-Paul Akeyesu soykırımdan suçlu bulundu. Birkaç isim dışında yargılamalar tam olarak gerçekleştirilemedi. Halkın vicdanında açılan yaraların dinmesi için üçten fazla insanı öldüren kişilerin halk mahkemelerinde yargılanmasına izin verildi. Ancak bunlar hiçbir zaman gerçekleşmedi... Fransa ve Belçika'nın rolü tartışılmaya devam ediyor.

Anma Günü: 7 Nisan

BOSNA/SREBRENİTSA SOYKIRIMI

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti 1945 yılında kuruldu. Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, Bosna, Makedonya, Karadağ'dan oluşan altı Cumhuriyet ve Kosova, Voyvodina'dan oluşan iki özerk bölgeden oluşmaktaydı.

Halklar ve kültürler arasında eşitlik ve karşılıklı saygı vardı. Ancak sistemin kendini yenileyememesi ve kapitalizmin baskısıyla sistem sürdürülemedi. 4 Mayıs 1980 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin lideri Josip Broz Tito yaşamını yitirdikten sonra; Doğu Avrupa'daki değişiklikler ve dağılmaların da etkisiyle sistem parçalandı ve kapitalizme teslim oldu... Sonrası malum. Çatışmalar, savaşlar, kırımlar, soykırımlar...

General Ratko Mladić komutasındaki “Sırp Cumhuriyeti Ordusu” “Sırp özel güvenlik güçleri” olarak bilinen “Akrepler”in Srebrenitsa’ya karşı giriştiği “Krivaya ’95 Harekâtı”nda resmi rakamlara göre en az 8 bin 372 Boşnak öldürüldü.

21’inci yüzyılda Avrupa’nın merkezinde ve dünyanın gözleri önünde 1991-1995 döneminde Yugoslavya’da iç savaş yaşandı. BM müdahale etti ve sözde güvenli bölgeler oluşturdu. General Ratko Mladić komutasındaki “Sırp Cumhuriyeti Ordusu” “Sırp özel güvenlik güçleri” olarak bilinen “Akrepler”in Srebrenitsa’ya karşı giriştiği “Krivaya ’95 Harekâtı”nda resmi rakamlara göre en az 8 bin 372 Boşnak öldürüldü. Kadınlara tecavüz edildi. Soykırımlarda gerçek rakamlar hiçbir zaman öğrenilemeyecektir...

Anma Günü: 11 Temmuz

BM’nin en üst mahkemesi sayılan Lahey Uluslararası Adalet Divanı Srebrenitsa Soykırımı’nı Sırbistan Devleti’nin değil, devlet içindeki bazı odak ve kişilerin yaptığına karar vererek sadece dönemin bazı askeri görevlilerini yargılamış ve değişik hapis cezaları vermiştir. Mahkemenin devleti yargılamaktan kaçınması düşündürücüdür. BM ve bazı AB ülkelerinin bu süreçteki rolü hâlâ tartışma konusudur.

EZİDİ SOYKIRIMI

Ezidiler Ortadoğu’nun kadim halklarından biridir. Etnik kimliklerine dair tartışmalar olsa da kendilerini “Kürt” olarak tanımlarlar ve dilleri de Kürtçedir.

Onları özgün kılan inançları ve yaşam felsefesidir. Museviliğin, Hıristiyanlığın ve İslam’ın doğup geliştiği bu coğrafyada Ezidi inancının çok daha eski olduğu söylenmektedir. Ezidilik bir doğa dini/inancı olmakla birlikte tanrısı, kurucusu ve kitabı olan bir dindir. Ezidilik’de Tanrı “yaratıcı”dır ancak “sürdürücü” değildir. Sürdürücülük görevini Tanrının yeryüzündeki gölgesi olarak görülen Melek Tavus yerine getirir. Bu dinin kurucusu ve peygamberi olarak kabul

**3 Ağustos
2014'te dünyanın
gözü önünde
İslamist terör
örgütü IŞİD'in
Şengal'i işgal
etmesiyle Ezidi
halkı tam
anlamıyla bir
soykırıma uğradı.
Yurtları yakıldı,
yıkıldı.**

edilen kişi aslen Hakkârili olup Lübnan'a göçmüş bir ailenin çocuğu olarak 1072 yılında Baalbek'te doğan Şeyh Adi bin Musafir'dir.

Ezidiler'in iki kutsal kitabı vardır.

1. 15'inci yüzyılda yazıldığı söylenen Meshaf Reş (Kara Kitap)
2. Kitab el Celve (Tanrısal İzahatlar)

Bugün Ezidiler Irak'ta, iki ayrı bölgede yaşamaktadırlar. Biri, Ezidilerin kutsal mekanı Laleş'in de içinde olduğu Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) sınırları içinde kalan Şeyhan Bölgesi, diğeri ise Musul'a bağlı Şengal Bölgesi. İnançlarından dolayı yüz yıllardır baskı altında olan Ezidiler için Şengal Dağı her daim bir sığınak olmuştur. Tarihlerinde birçok saldırı görmüş olan Ezidiler Şengal Dağı'na sığınarak varlıklarını sürdürmüşler.

Tarihleri boyunca inançları nedeniyle saldırılara uğradılar. Osmanlı'nın İslamlaştırma saldırıları hiç bitmedi. Haklarında 72 ferman çıkarıldı ve 72 kez katliama uğradılar.

73'üncü fermanla anayurtlarından sökülüp atıldılar...

2011 yılında Irak diktatörü Saddam'ın saldırıları nedeniyle 500 civarında Ezidi katledildi.

3 Ağustos 2014'te dünyanın gözü önünde İslamist terör örgütü IŞİD'in Şengal'i işgal etmesiyle Ezidi halkı tam anlamıyla bir soykırıma uğradı. Yurtları yakıldı, yıkıldı. Tarihleri, kültürleri, inanç yerleri ve sembolleri yok edildi. Kadınlara, kız çocuklara "köle" ve "cariye" olarak el konuldu. On binlerce Ezidi öldürüldü...

Anma Günü: 3 Ağustos

Bu soykırım 21'inci yüzyılda başta BM olmak üzere tüm uluslararası kuruluşların, devletlerin

Bu acıları paylaşmak için; birlikte hatırlamak, birlikte yas tutmak, birlikte anmak ve birlikte mücadele etmek yaşamsal bir öneme sahiptir.

gözü önünde gerçekleşti. Ancak 2016 Haziran'ında BM İnsan Hakları Konseyi Ezidi halkına yönelik bu katliamı soykırım olarak kabul ve ilan etti.

Sonuç olarak;

Soykırımlar, mazlum ve mağdur insanlığın acısı, faillerin ve sessiz kalan insanlığın da utancısıdır...!

Hangi etnik, inanç veya siyasi gruba uygulanırsa uygulansın soykırım bir insanlık suçudur. Başta soykırımlara ve katliamlara uğramış tüm toplumlar olmak üzere yaşanan acıları birlikte hissetmek, tutulmamış yasları birlikte tutmak, ortak bir gelecek için ortak bir bellek örmek insanlığın ödevidir.

Bu anlamda, soykırıma uğramış her halkın acısı ve yası aynı zamanda diğer halkların da acısı ve yasıdır. Bu acıları paylaşmak için; birlikte hatırlamak, birlikte yas tutmak, birlikte anmak ve birlikte mücadele etmek yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu ortak bilincin ve davranışın hem toplumsal yüzleşmenin gerçekleşmesine, hem de yaşanan travmaların iyileşmesine çok önemli katkısı olacağı görüşümdedir...

Bu yazı 23 Temmuz 2019 tarihinde gazeteduvar.com.tr'de yayınlanmıştır.

Merdijana Sadoviç: Bosna'da savaş bitti ama barış gelmedi

1992'de başlayıp 1995'te biten Bosna İç Savaşı çoğunluğu Müslüman Boşnak olmak üzere yüz binlerce insanın hayatına mal oldu. Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte Balkanlar'da yaşanan yeni ulus devlet krizinin maliyetini Balkan halkları ödemeye devam ediyor. Srebrenitsa Soykırımı'nın 22'nci yıl dönümü vesilesiyle Merdijana Sadoviç ile konuştuk. Sadoviç'e göre soykırımla yüzleşmeden Bosna'ya barış gelmeyecek.

İRFAN AKTAN

Aralık 1995'te savaş bittiğinde geriye kimi kaynaklara göre 100-110 bin, kimi kaynaklara göre ise 300 bini aşkın ölü, yerinden edilmiş 2 milyon insan ve boşaltılmış sayısız köy kaldı.

Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte başlayan yeni ulus devlet kurma mücadelesi Bosna'da etnik çatışmayla sonlandı. Mart 1992'de bağımsızlık referandumu yapılan Bosna'da çoğunluk bağımsızlıktan yana oy kullansa da Sırp'lar bağımsızlık ilanını reddederek ayaklandı. Buna rağmen 5 Nisan 1992'de Bosna-Hersek Cumhuriyeti hükümeti bağımsızlığını ilan etti. Ertesi gün ABD ve Avrupa ülkeleri Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıdı. Bağımsızlık ilanı ile birlikte Sırbistan'dan kopacağını düşünen Sırp'lar, Sırp Cumhuriyeti kurduklarını ilan ettiler ve Boşnaklarla Hırvatların bu bölgeyi terk etmelerini istediler.

Bosna'daki iç savaş Sırbistan'ın desteğiyle kısa süre içinde Boşnaklara yönelik soykırıma dönüştü. 1995 yılına gelindiğinde başta Saraybosna ve Srebrenitsa kasabasında olmak üzere on binlerce Müslüman Boşnak toplama kamplarından ölüme götürüldü. Aralık 1995'te savaş bittiğinde geriye kimi kaynaklara göre 100-110 bin, kimi kaynaklara göre ise 300 bini aşkın ölü, yerinden edilmiş 2 milyon insan ve boşaltılmış sayısız köy kaldı.

Savaşın 14 Aralık 1995'te imzalanan Dayton Anlaşmasıyla son bulması üzerine Bosna-Hersek Cumhuriyeti kuruldu. Ancak Dayton Anlaşması, ülkeye son derece karmaşık bir yönetim şekli öngördü. Nitekim bugün Bosna-Hersek fiilen ikiye ayrılmış durumda. Sırp'ların ağırlıkta yaşadığı bölge Republika Srpska (Sırp Cumhuriyeti), Boşnaklar ve Hırvatlar'ın bulunduğu bölge ise Federasyon olarak anılıyor. Bu iki bölgeyi birleştiren Bosna-Hersek devletinin cumhurbaşkanlığı ise 8 ayda bir, dönüşümlü olarak Sırp, Hırvat ve Boşnaklar arasında yürütülüyor.

Lahey'deki Savaş Suçları Mahkemesi'nde görülen davada Sırp Partisi lideri Radovan Karadzic, Sırp ordusu komutanlar Ratko Mladiç, Vujadin Popoviç, Genelkurmay Başkanı Ljubisa Beara gibi isimler Srebrenitsa'da 8 binden fazla sivilin katledilmesinden sorumlu oldukları iddiasıyla yargılanıp cezalandırıldı.

Bosna savaşından sonra Lahey'deki Savaş Suçları Mahkemesi'nde görülen davada Sırp Partisi lideri Radovan Karadzic, Sırp ordusu komutanlar Ratko Mladiç, Vujadin Popoviç, Genelkurmay Başkanı Ljubisa Beara gibi isimler Srebrenitsa'da 8 binden fazla sivilin katledilmesinden sorumlu oldukları iddiasıyla yargılanıp cezalandırıldı.

Geçtiğimiz hafta bir grup gazeteci olarak, Srebrenitsa katliamının 22'nci yıl dönümü dolayısıyla (11 Temmuz) Center for Justice and Reconciliation'ın (CJR) davetiyle gittiğimiz gittiğimiz Bosna-Hersek'te Saraybosna ve Srebrenitsa'da soykırımın tanıkları ve mağdurlarıyla görüştük. Center for Justice and Reconciliation'ın başkanı gazeteci Merdijana Sadoviç bize hem ev sahipliği hem de rehberlik yaptı. Soykırım suçlularının yargılandığı Lahey Adalet Divanı sürecini de yakından takip etmiş olan Sadoviç'le Avrupa'nın yakın tarihinin en büyük trajedisinden sonra bile bir ülkede barışın nasıl ve neden tesis edilemediğini konuştuk.

Savaştan sonra aradan geçen 22 yıla rağmen Sırp, Boşnaklar ve Hırvatlar arasında ihtilafın devam ettiğini, çatışma dinamiğinin sürdüğünü görüyoruz. 22 yıl sonra neredesiniz?

Bosna'daki en önemli sorunlardan birinin, Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) tarafından savaş suçlarının ve soykırımın inkarı olduğunu söyleyebilirim. Soykırım ve savaş suçlarının yaşandığı bir yerde inkar varsa uzlaşma nasıl olabilir? Tabii soykırım gerçeğini kabul etmek, Sırp bölgesinin (Republika Srpska-Sırp Cumhuriyeti) çıkarına değil. Çünkü soykırım yaşandığını kabul ederlerse Sırp Cumhuriyeti'nin soykırım üzerine kurulduğunu da kabul etmiş olacaklar. Dolayısıyla bunu asla kabul etmeyecekler. Ne olduğunu bilen, bu sebeple muhtemelen kendini kötü hisseden ve

Eğer bir Sırp çıkıp da “Savaş suçlarının yaşandığını biliyorum, buna şahidim” derse o kişiye herhangi bir şey olmaz. Gayriresmi olarak ise işlerini kaybedebilir veya toplumdaki yerlerinden olabilirler.

bundan utanç duyan Sırp vatandaşları var. Ancak hâlâ bu konuda açık konuşmaktan korkuyorlar. Bu durum da tabii ki soykırım kurbanları ve onların aileleri için onur kırıcı.

Sırplar neden bu hakikati kabul etmekten korkuyor?

İşlerini ve toplum içinde buldukları pozisyonu kaybetmekten veya vatan haini olarak anılmaktan korkuyorlar.

Boşnaklar, Bosna’daki yönetimin önemli bir ayağı. Soykırımı kabul edecek Sırpların korunmasını sağlayacak mekanizmaları neden üretmiyor?

Hukuken gerçeği dillendiren birine ceza verilmesi mümkün değil. Eğer bir Sırp çıkıp da “Savaş suçlarının yaşandığını biliyorum, buna şahidim” derse o kişiye herhangi bir şey olmaz. Gayriresmi olarak ise işlerini kaybedebilir veya toplumdaki yerlerinden olabilirler. Korktukları da bu zaten. Sırp Cumhuriyeti’nde olduğu gibi buradaki siyasi liderliğin, örneğin Sırp Cumhuriyeti Başkanı Milorad Dodik’in Srebrenitsa’daki soykırımı inkâr etmesi demek, sıradan vatandaştan hükümetteki yetkililere kadar herkesin soykırım gerçeğini inkârı anlamına geliyor. En alttan en üste konuşmaya cesaret edemiyorlar. Cezaevine girmeyecek ya da dayak yemeyecekler belki ama cezalandırmanın başka yöntemleri de var. Yakın zamanda Al Jazeera Balkanlar’ın internet sitesinde, Bosnalı Sırp bir gazetecinin Sırp ordusunun savaş sırasında Bihaç şehrini kuşattığını, Sırpların sivillere saldırdığını ve Sırp tarafından kimsenin bu duruma tepki vermediğini konu alan bir makalesi yayınlandı. Bu gazeteci sosyal medya üzerinden ölüm tehditleri aldı. Sırpların savaş sırasında yaptıklarını eleştiren bir Sırp şahıstan bahsediyoruz. Bu eleştiri ta-

Kantonlaşmanın sebebi Sırp, Boşnak ve Hırvatların yaşadığı federasyonda her etnik grubun eşit haklara sahip olabilmesini sağlamak.

bii ki diğer Sırpların hoşuna gitmedi. Ancak ilk defa Bosnalı Sırp polisi, gazeteciye ölüm tehdidinde bulunan kişiyi gözaltına aldı. Bu da aslında koruma mekanizmalarının uygulanabileceğini gösteriyor ama her zaman benzer uygulamalarla karşılaşmıyoruz. Bu gazeteci gerçekleri söyleyecek kadar cesurdu ama herkes onun kadar cesur olamıyor.

Bosna-Hersek yönetimi şu an hangi etnik grubun kontrolü altında?

Bosna devleti üç bölüme ayrılmış durumda. Tepede Bosna devleti yönetimi var. Boşnaklar ve Hırvatların kontrolünde Federasyon var. Federasyon'un içinde 10 kanton var. Her kantonun kendi yönetimi var. Kantonlaşmanın sebebi Sırp, Boşnak ve Hırvatların yaşadığı federasyonda her etnik grubun eşit haklara sahip olabilmesini sağlamak. Sırp Cumhuriyeti denen bölge ise Sırpların hâkimiyetinde. Sırp Cumhuriyeti'nde kanton yok, merkezi hükümet var.

BİRLİKTE YAŞAMAK DIŞINDA SEÇENEĞİMİZ YOK

Sırp bölgesinde Boşnak ve Hırvat nüfus var mı?

Çok az. Bu bölgede nüfusun yüzde 90'ı Sırp.

Boşnak ve Hırvat bölgesindeki Sırp nüfusu kaç?

Ne yazık ki Federasyon'daki Sırp sayısı da az çünkü savaştan sonra Sırp bölgesine geçtiler.

Nüfustaki dağılımdan bağımsız olarak her grubun anayasa düzeyinde eşit hakları var. Ancak savaştan sonra imzalanan Dayton Antlaşması'na göre etnik gruplardan hiçbiri, bir diğerinin izni ve rızası olmadan Bosna devletinden ayrılamıyor.

Bu kadar etnik, coğrafi ve yönetim açısından bölünmüş bir ülke nasıl tek bir devlet olarak varlığını sürdürebiliyor?

Bu durum, her zaman bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Bosnalı Sırp lar, Sırp Cumhuriyeti'nin ayrı bir devlet olmasını istiyor. Federasyon'da yaşayan Hırvatlar da sonrasında devlet olacak şekilde kendilerine ait bir bölge istiyor.

Peki neden ayrılmıyorlar?

Çünkü Bosna-Hersek'te yüzde 51 ile çoğunlukta olan Boşnaklar buna izin vermiyor, vermeyecektir de. Hırvat nüfus yüzde 8, Sırp lar yüzde 40 civarında. Geriye kalanlar da farklı etnik gruptan vatandaşlar. Nüfustaki dağılımdan bağımsız olarak her grubun anayasa düzeyinde eşit hakları var. Ancak savaştan sonra imzalanan Dayton Antlaşması'na göre etnik gruplardan hiçbiri, bir diğerinin izni ve rızası olmadan Bosna devletinden ayrılamıyor.

Ve Boşnakların buna rızası yok mu?

Hayır, istemiyorlar. Tek bir Bosna devletinin olmasını istiyorlar.

Bu, Sırp larla birlikte yaşamak istedikleri anlamına da geliyor mu?

Evet, çünkü başka seçenek yok. Sırp lar ayrıldığında Boşnaklara ne kalacak? Bölünme olursa Hırvatlar da anında Hırvatistan'a katılır. Böylece Boşnaklar için de çok küçük bir ülke kalacaktır ve onların katılacağı bir başka ülke de yok.

Dolayısıyla 22 yıl önce büyük bir soykırımı yaşamış, komşusunun katili olduğunu gören Boşnaklar için boşanmak imkânsız mı?

Şu an Boşnaklar her ne kadar Sırp bölgesine dönmüyorsa da istedikleri zaman dönebileceklerini, buna hakları olduğunu biliyorlar.

Kesinlikle. Boşnakların Sırp Cumhuriyeti'nin ayrılmasına izin vermeyecek olmasının bir başka nedeni de, etnik temizlikle Sırp bölgesindeki evlerinden ayrılmaya zorlanarak Federasyon bölgesinde yaşamaya başlamaları. Kanla, soykırımla, savaşla sürüldüler. Evlerini terk etmeye zorlandılar. Şimdi teorik olarak topraklarına geri dönebilirler ama gitseler de orada iş bulamayacaklardır. Yani Sırp bölgesi ayrılırsa bu Boşnaklar için yenilgi anlamına gelecektir. Şu an Boşnaklar her ne kadar Sırp bölgesine dönmüyorsa da istedikleri zaman dönebileceklerini, buna hakları olduğunu biliyorlar.

Soykırım zamanında Sırpın ağırlıkta olduğu bölgeden Boşnakların bulunduğu bölgeye kaçanların kaçı, savaş sonrasında Sırp bölgesindeki topraklarına geri döndü?

Srebrenitsa'yı siz de gördünüz. Savaştan önce nüfusu, 38 bin civarındaydı. Şimdi ise 5 binden az bir nüfus var. Ne kadar fakir olduğunu da gördünüz. Hiçbir şey yok. İş yok, fabrikalar yıkılmış. İnsanlar evlerine geri dönseler bile orada ne yapacaklar? Hayatlarını nasıl idame ettirecekler? Özellikle Boşnakların yaşadığı bölgeler yıkılmış durumda. Dönmemelerindeki ana sebeplerden biri Sırpırlardan korkmaları değil, ekonomik durumun çok kötü olması.

İNSANLAR SOKAKTA İŞKENCECİLERİYLE KARŞILAŞIYOR

Sırp ve Boşnaklar birbirlerinin yüzlerine bakabiliyor mu?

Nereden bahsettiğinize bağlı. Saraybosna'da örneğin, çok sayıda Sırp var. Benim de çok sayıda Sırp arkadaşım var ve bu benim için hiçbir sorun teşkil etmiyor. Ancak Srebrenitsa'ya ya da Bosna'nın

Lahey'deki duruşmaları takip ederken şöyle bir hikaye dinlemiştim: Savaş zamanında Doğu Bosna'da tecavüze uğramış bir kadın, "Sokağa her çıktığımda tecavüze uğradığım kamplarda kapıda nöbet tutan korumaları görüyorum" demişti.

doğusuna gittiğiniz zaman durum farklılaşıyor. Evlerine dönmüş olanlar sokakta hâlâ savaş zamanında suç işlemiş olan kişilerle karşılaşabiliyor.

Bu karşılaşmalar sonucunda yaşanmış herhangi bir intikam olayı var mı?

Lahey'deki duruşmaları takip ederken şöyle bir hikaye dinlemiştim: Savaş zamanında Doğu Bosna'da tecavüze uğramış bir kadın, "Sokağa her çıktığımda tecavüze uğradığım kamplarda kapıda nöbet tutan korumaları görüyorum" demişti. Kendisine tecavüz edenlerin yüzlerini görmemişti ama kapıda nöbet tutanları tanıyordu. Onun için çok zor olduğunu ancak savaş sonrası yaşadığı yere geri dönerek burada kalmaya karar verdiğini söylemişti. Bu onlar için bir direniş biçimi. Aksi takdirde savaşı kaybetmiş gibi hissedebilirler.

Srebrenitsa'da Sırp ve Boşnak kadınların birlikte kurduğu SARA adlı barış derneğini gördük. Barış için birlikte mücadele ettiklerini söylüyorlardı. Bu tür ortak çabalar ne kadar yaygın? Kadınlar bu konuda daha mı aktif?

"Catholic Relief Services" (CRS) adlı bir ABD'li sivil toplum örgütü var. Etnik gruplar arası uzlaşma için uzun yıllardır çalışan bir örgüt. "Sıradan insanlara bir şans verildiği zaman nasıl da birlikte çalışabildiklerine ve birbirleriyle konuşabildiklerine şaşırmıştık" demişlerdi. Sırp, Boşnak ve Hırvatların yer aldığı ortak faaliyetler yürütüyorlardı. Uzlaşma sürecine gerçekten katkı sağladılar. Benim çalıştığım Institute for War and Peace Reporting (IWPR) de bu süreçte birçok proje hayata geçirdi. Farklı etnik gruptan gençlerle çok çalıştık. En başta bir dirençle karşılaştık. Ancak ne kadar çalıştıysak o kadar beraber yaşama fikrini kabulendiler. Bosna'da bu alanda çalışan çok sayıda sivil toplum örgütü var ve gerçekten de savaş so-

Bu şekilde tansiyonun arttığı zamanlar oluyor ve bu çoğu zaman yönetimdeki partiler tarafından yaratılıyor. Sıradan insanlar muhtemelen daha çabuk uzlaşır.

nuçlarının üstesinden gelerek insanları bir araya getirmeye çalışıyorlar.

SIRADAN İNSANLAR DAHA ÇABUK UZLAŞIR

Bu konuda gidişat iyiye doğru mu?

İleri ya da geri gitmiyoruz, aynı yere saplanmış durumdayız. Avrupa Birliği'ne doğru atılan adımlar çok yavaş. Yeni bir savaş olacağını düşünmüyorum ama nefret söyleminin artışı çok tehlikeli. Yönetimde yer alan bütün partiler nefret söylemini kullanıyor. Örneğin Sırp Cumhuriyeti Başkanı Milorad Dodik yakın zamanda, “Çok sayıda Boşnak Sırp Cumhuriyeti'ne geri dönüyor” dedi. Boşnaklar tabii ki çok sinirlendi. “Biz evimize dönüyoruz, bu bizim hakkımız” şeklinde tepki verdiler. Savaştan önce Sırp bölgesinde yüzde 44 oranında Boşnak yaşıyordu. Şimdi bu oran, yüzde 8 civarında. Dodik, Boşnakların geri dönmesini istemiyor çünkü o zaman Sırp çoğunluğu ortadan kalkacak. Bu da bugüne kadar kazandıkları her şeyi kaybetmeleri anlamına gelecek. Bu şekilde tansiyonun arttığı zamanlar oluyor ve bu çoğu zaman yönetimdeki partiler tarafından yaratılıyor. Sıradan insanlar muhtemelen daha çabuk uzlaşır.

Srebrenitsa'da görüştüğümüz mağdurlar ve tanıklar savaşın ihtimal dışı olmadığını söylüyor...

Tabii ki her şey olabilir. Ancak Balkanlardaki mevcut durumun 1990'lardan farklı olduğunu da görmek lazım. Hırvatistan, halihazırda Avrupa Birliği üyesi. Sırbistan da üye olmak istiyor. Sırbistan'ın desteği olmadan, Sırp Cumhuriyeti savaş başlatamaz. Keza Hırvatistan'ın desteği olmadan, Bosnalı Hırvatlar da savaş başlatamaz. 1990'lar da durum böyle değildi. Hırvatistan Bosna'nın bir

NATO'nun böyle bir duruma izin vereceğini düşünmüyorum ama tabii ki dediğim gibi her şey olabilir. Sırların böyle bir savaştan nasıl galip geleceklerini bilemiyorum.

bölümünü, Sırbistan bir bölümünü almak istiyordu. Şu anda istemiyor değil ama yapamazlar. Ve Boşnaklar da zaten savaş başlatmayacaktır. Savaşın çıkması için en gerçek tehlikelerden biri, Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlık için referandum düzenlemesi ve ayrılmaya karar vermesi olabilir. Savaşı başlatabilecek tek yol bu. Bu durum aynı zamanda Sırp Cumhuriyeti için intihar gibi bir şey olacaktır. Fakat Sırp Başkan Dodik gelecek sene yapılacak seçimleri kaybederse yolsuzluk nedeniyle cezaevine girebilir. Mevcut gücünü, Sırlara bağımsızlık için referandum vaadinde bulunarak muhafaza etmeye çalışıyor. Bu da kendini kurtarmak için referanduma gidebileceği anlamına geliyor. En önemli tehlike bu.

Yani Dodik kişisel sebeplerden dolayı mı Sırp milliyetçiliğini azdırıyor ve bu yolda referandum gitmek istiyor?

Evet.

NATO YENİ BİR İÇ SAVAŞA İZİN VERMEZ

Bu durumun Sırlar için intihar gibi olacağını söylediniz. Neden?

NATO'nun böyle bir duruma izin vereceğini düşünmüyorum ama tabii ki dediğim gibi her şey olabilir. Sırların böyle bir savaştan nasıl galip geleceklerini bilemiyorum. O nedenle Sırp bölgesinin sonu olur.

Bosna ordusunun yapısı nasıl?

Karışık bir yapıya sahip. Boşnak, Hırvat ve Sırlardan oluşan bir ordu var. Ancak ordunun bölünmesiyle karşı karşıya gelebilirler. Silahlara erişim kolay değil. Örneğin herhangi bir etnik grubun “kendi ordumuzu kuracağız” demesi söz konusu

Sırp, Boşnak ya da Hırvat, hangi gruptan başkan koltukta oturuyorsa ordu da onun emrinde oluyor. Ancak bir karar verileceği zaman üç başkanın da izni olması gerekiyor.

olamaz, buna izin verilmez. Zaten dışarıdan destek olmadığı sürece savaş mümkün değil. Küçük çapta çatışmalar olabilir ama savaşın olacağını sanmıyorum.

Bireysel silahlanma ya da savaşa hazırlık emareleri var mı?

Hayır.

Peki ordudaki çoklu etnik yapı aslında ordu içi bir çatışma dinamiğini barındırmıyor mu?

Her zaman böyle bir olasılık var ama NATO anında müdahale edecektir. Dayton Antlaşması'na göre Bosna'da her 8 ayda bir cumhurbaşkanı dönüşümlü olarak değişiyor. Sırp, Boşnak ya da Hırvat, hangi gruptan başkan koltukta oturuyorsa ordu da onun emrinde oluyor. Ancak bir karar verileceği zaman üç başkanın da izni olması gerekiyor. Ocak ayında Sırp Cumhuriyeti'nin kuruluş yıl dönümü kutlanıyor. Başkanlık konseyinin Sırp üyesi, ordudaki bir grup Sırp askerinin kutlama törenine müzik yaparak katılım göstermesine yönelik talimat verdi. Ancak diğer iki konsey üyesine bunu sormadan yaptı ve NATO bu duruma çok sinirlendi. Antlaşmanın ihlâl edilemeyeceğini hatırlattı. NATO'nun ordunun bölünmesine izin vermeyeceğini de bu nedenlerle düşünüyoruz.

HER ŞEY AÇIKKEN NASIL İNKÂR OLABİLİYOR?

Srebrenitsa'da devasa bir toplu mezar var. 1990'lardaki savaşı neredeyse bütün dünya televizyonları o zaman yayınladılar. Herkesin gözü önünde yaşanmış ve Lahey'de kabul edilmiş savaş suçları var. Peki nasıl oluyor da Sırp'lar böyle bir hakikati inkâr edebiliyorlar?

Her ne kadar Balkanlar'da yaşayan tüm taraflar Lahey'de çıkan kararları şu an inkar etse de 20-30 sene içinde kabul edecekler.

Gerçeği kabul eder ve bununla yüzleşirseniz sonuçlarını da kabul etmeniz gerekir. Ama şunu da söyleyeyim ki, mahkemelere tanıklık etmek için giden, savaş suçlarını görmüş Sırp vatandaşların sayısı her geçen gün artıyor. Ancak aslında bu benim de kendime sıklıkla sorduğum bir soru: Her şey bu kadar açıkken nasıl inkar edebilirsin? Soykırımın varlığını kabul eden ve bundan utanç duyan Bosnalı Sırplar tabii ki var ama sesli bir şekilde konuşmuyorlar. Bu suskunluk utanç verici.

Sırpların önemli bir bölümü Lahey'den çıkan sonuçları kabul etmezken bazı Boşnaklar da tatminkâr bulmadı. Savaş suçularının yargılanma sürecini takip etmiş bir gazeteci olarak, mahkemenin verdiği kararlar size ne anlattı?

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Hollanda'nın Lahey kentinde 1993 yılında kuruldu. Ana amaçlardan biri uzlaşmayı sağlamak değil, savaş suçlarının üst düzey sorumlularını yargılamaktı. Bu açıdan da mahkemede verilen kararların başarılı olduğunu düşünüyorum. Uluslararası camia da neler olduğunu bildiği için suçluların mahkeme karşısına çıkarılmasını istiyordu. Ölenler ve savaş sırasında öldürülenler dışında iddianamede savaş suçu işlemekle suçlanan herkes yakalanarak yargıç karşısına çıkarıldı. Hakikatin kaynağı olduğu için çok önemli bir mahkemeydi. Her ne kadar Balkanlar'da yaşayan tüm taraflar Lahey'de çıkan kararları şu an inkar etse de 20-30 sene içinde kabul edecekler. Çocuklar okul kitaplarını okuyarak Balkanlar'da ne olduğunu öğrenebilecek.

LAHEY KARARLARI KİMSEYİ MEMNUN ETMEDİ AMA DOĞRUYDU

Mahkemedeki sürecin Boşnaklar açısından tatmin edici olduğu söylenebilir mi?

Bence Saraybosnalılar için en tatmin edici yargılama, Saraybosna'nın kuşatılmasından ve 10 bin kişinin ölümünden sorumlu olan Stanislav Galic'e verilen cezaydı.

Bu güzel bir soru. Verilen ceza ne olursa olsun kurbanlara sorarsanız hiçbiri tatmin olduğunu söylemeyecektir. Neticede mahkeme kararları kimseye sevdiklerini geri getirmiyor. Ayrıca karşı tarafın da hiçbir şekilde tatmin olmadığı bir durum söz konusu. Bir Sırp asker ceza aldığı anda Sırlara sorarsanız, "Bati'nın komplosu" der. Bir Boşnak ceza aldığı anda Boşnaklar, "Bu hiç adil değil. Biz kurbanız, suç işlemedik" diyor. Hırvatlar da aynı şekilde, "Hırvat karşıtı komplo var" der. Yani hiçbir taraf yargılamalardan dolayı mutlu olmadı. Bence Saraybosnalılar için en tatmin edici yargılama, Saraybosna'nın kuşatılmasından ve 10 bin kişinin ölümünden sorumlu olan Stanislav Galic'e verilen cezaydı. Galic, Lahey'de ömür boyu hapis cezasına çarptırılan çok az sayıda kişiden biri. Bana yargılamaların tatmin edici olup olamayacağını sorarsan, cevabım hayır. Ancak varılan sonuç en azından hakikati inşa edebilir.

Radovan Karadzic gibi karakterler 'kasap' olarak biliniyor. Fakat Sırp bölgesinde 'kahraman' olarak görülüyorlar. Bu kişilerin övülmesi yasadışı değil mi?

Ne yazık ki hayır. Bu da Bosna devletinin karmaşık yapısından kaynaklanıyor. Örneğin yakın zamanda Parlamento'ya soykırımın inkarının suç haline getirilmesini öneren bir tasarı sunuldu. Ancak Sırlar bu öneriyi reddetti. Bu yüzden de tasarı yasalaşmadı. Soykırımın inkârı da bu nedenle cezalandırılmıyor. Ceza mekanizması oluşması için üç etnik grubun da onay vermesi lazım. Bu da hiçbir zaman olmayacak.

GERÇEK BARIŞI DEĞİL SAVAŞIN YOKLUĞUNU YAŞIYORUZ

Dolayısıyla savaş bitti ama barış olmadı diyebilir miyiz?

O zaman Sırp'ların resmi hedeflerinden biri buydu. Hırvatistan ve Bosna'dan almak istedikleri bölümlerde etnik temizlik yapmak istiyorlardı.

Evet, bu doğru. Bu gerçek barış değil, sadece savaşın yokluğunu yaşıyoruz. Bosnalılar da çoğunlukla böyle düşünüyor ve bu durum gerçekten çok üzücü.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olan bir Sırp milliyetçisinin suikastiydi. Sırp milliyetçiliği ne talep eder?

Sırp Cumhuriyeti'nden mi yoksa Sırbistan'dan mı bahsettiğimize göre değişiyor ama her türlü çok uzun bir hikâye... "Büyük Sırbistan" ideolojisini eminim duymuşsunuzdur. 1990'ların başında Sırp'ların amacı "Büyük Sırbistan"ı kurmaktı.

Fakat Sovyetler'in dağılmasından sonra Boşnaklar bağımsız bir devlet kurmak istiyordu.

Evet, tabii ki. Sırp'lar, Hırvatistan ve Bosna'dan bir parça alarak tek bir ülke çatısı altında yaşamak istiyordu. O zaman Sırp'ların resmi hedeflerinden biri buydu. Hırvatistan ve Bosna'dan almak istedikleri bölümlerde etnik temizlik yapmak istiyorlardı. Böylece bütün Sırp'ların yaşadığı "Büyük Sırbistan" amaçlarına ulaşacaklardı. Bu hayallerinden hiçbir zaman vazgeçmeyeceklerini düşünüyorum. Şu anda Bosna devleti tam anlamıyla işlemiyor, birçok sıkıntı var. Sırp Cumhuriyeti'ndeki yönetim, Bosnalıların bıkmalarını umuyor. Ben bile bazen, "bırakalım, ayrılınsınlar" diyorum. Sırp Cumhuriyeti aslında zaman içinde savaş olmadan ayrılmayı umut ediyor ve bunu saklamıyorlar da. Dodik de bu isteklerini açıkça dile getiriyor: "Bosna sahte bir devlet ve suni bir yapılanma. Bu devlette işler yürümüyor, bağımsız olmalıyız" diyor. Bunları söylemek yasalara göre suç değil.

Pek çok yerde kilise ve camiye yan yana görüyoruz. Bu, idealize edilebilecek bir fotoğraf. Gerçekte ise din bazlı bir ayrışma ciddi düzeyde mi?

Daha iyi politikacılar ve daha iyi bir siyaset izlenseydi, insanlar hiçbir sorun olmadan birlikte yaşayabilirdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1990'lara kadar yaklaşık 40 sene boyunca sorun olmadan beraber yaşadılar da zaten.

Bosna'da Müslümanlar ve Hristiyanlar yüzyıllar boyunca beraber yaşadı. Saraybosna'da gördüğünüz cami ve kiliseler oldukça eski ama Srebrenitsa'da gördüğünüz camiler yeni. Savaş sırasında yıkılmışlardı. Sonrasında yeniden inşa edildiler. Bosna devleti, birbiriyle eşit üç toplumdun oluşuyor. Daha iyi politikacılar ve daha iyi bir siyaset izlenseydi, insanlar hiçbir sorun olmadan birlikte yaşayabilirdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1990'lara kadar yaklaşık 40 sene boyunca sorun olmadan beraber yaşadılar da zaten. Bosna için tek çözüm, birlikte yaşamak. Bütün nefrete ve yaralara rağmen birlikte yaşamak durumundayız, çünkü başka seçeneğimiz yok.

Sırp milliyetçilerinin Bosna devletinden ayrılmak için öne sürdükleri argüman nedir?

Daha güvende olacaklarını düşünüyorlar. Sırp Cumhuriyeti'nin Boşnaklar tarafından ortadan kaldırılacağına ve haklarının ellerinden alınacağına dair asılsız bir korkuları var.

Boşnakların böyle bir gücü var mı peki?

Hayır, tabii ki yok ama Sırp'ların söylemi bu yönde.

Siyasetçiler olmasa dinsel ve etnik ayrışma yaşanmayacak mı diyorsunuz?

Arada tansiyon çıkabilir ama insanlar bu durumları daha kolay yatıştırabilir. Almanya'daki insanlar bize genelde şöyle söylüyor: "Çok şey bekliyorsunuz çünkü unutmak ve savaşın sonuçlarının üstesinden gelmek uzun zaman alıyor". Dolayısıyla 20 sene sonunda insanların sorunsuz bir şekilde bir arada yaşamasını beklemenin doğru olmadığını en azından birkaç neslin geçmesi gerektiğini ifade ediyorlar.

Saraybosna'da savaş zamanındaki kuşatma sırasında Boşnaklar çoğunlukta ydı ve burada hiçbir kilise ya da sinagog yıkılmadı.

Saraybosna'da şhrin ortasında bir çizgi çizilmiş durumda. Çizginin üzerinde "Kültürlerin Buluşma Noktası" yazıyor. Bu çizgi ne zaman çekildi?

Biz "çizgi" diyoruz ama çok da belirgin değil aslında. Osmanlılar Saraybosna'ya geldiğinde "eski şehir" diye anılan bölgeyi kurdu. Sonrasında Bosna, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldiğinde onlar da eski şhrin bitişinde kendi alanlarını inşa ettiler. Bahsettiğiniz çizgi yakın zaman turistlere, "Burası eski şehir, burası Avusturya-Macaristan döneminden kalma" diye anlatmak için çizildi.

O çizginin üzerinde "Kültürlerin Buluşma Noktası" yazıyor.

Evet, biz genelde Saraybosna'ya böyle deriz çünkü. Sinagog var, cami var, Ortodoks kilisesi var...

Fakat benim gözlemlediğim, tam da kültürlerin birbirlerinden ayrıldığı çizgi orası.

Siz belki öyle görüyorsunuz ama biz o şekilde görmüyoruz. Saraybosna'da savaş zamanındaki kuşatma sırasında Boşnaklar çoğunlukta ydı ve burada hiçbir kilise ya da sinagog yıkılmadı. Bu dini yapıların, kültürel miraslarının bir parçası olduğunu düşünüyorlardı. Neden yıksınlar ki?

BAZEN İHTİYACINIZ SADECE BİRKAÇ İYİ İNSAN

Siz gazetecisiniz ama aynı zamanda Adalet ve Uzlaşma Merkezi'nin (Center for Justice and Reconciliation) kurucususunuz. Böyle bir merkez kurmaya neden ihtiyaç duydunuz?

Sırp gençler savaşa ne olduğunu bilmiyor. Federasyon'da yaşayan Boşnak ya da Hırvat gençler de Sırp bölgesinde kurbanların olduğunu bilmiyor.

Mevcut durumdan memnun olmayınca toplumda ilerleme sağlanabilmesi adına bir şeyler yapma ihtiyacı hissediyorsunuz. Eğitimli, tecrübeli ve becerikli olan herkesin uzlaşma sürecine katkı sağlayabilmek için bir şeyler yapması gerektiğini düşünüyorum. Bu katkıların da Bosna'nın yeniden birleşik bir devlet olmasına yardımcı olacağını umuyorum. Şimdi olmasa da belki 20-30 sene içinde olur diye umuyorum.

Merkezin faaliyetleri neler?

Gençlerle çalışıyoruz çünkü bu bölünmüşlük nedeniyle en çok onların acı çektiğini biliyoruz. Sırp gençler savaşa ne olduğunu bilmiyor. Federasyon'da yaşayan Boşnak ya da Hırvat gençler de Sırp bölgesinde kurbanların olduğunu bilmiyor. Belgeseller hazırlıyoruz. Boşnaklara yardım eden Sırp'lar ya da tam tersi gibi pozitif insan hikâyelerini gençler arasında yaymaya çalışıyoruz. Gençlere böylece savaşa ne olduğunu anlatmaya çalışıyoruz. Üç ayrı etnik gruptan gençleri bir araya getiren ve birbirleriyle tanışmalarını sağlayan etkinlikler düzenliyoruz.

En çok etkilendiğiniz hikâyelerden bir tanesini anlatabilir misiniz?

“Makedonyalı” adlı bir belgesel film çektik. Savaş zamanında annesi ile ailesinden başka kişilerin de öldürüldüğü Boşnak bir komutan var. “Makedonyalı” lakaplı komutan, haberi aldığı anda tabii ki yıkılmış. Emrinde bir grup Boşnak askeri ile Sırp bir köyü kuşatıyor. Boşnak askerler sivilleri öldürmek isteyince “Makedonyalı” buna izin vermiyor. “Annemi ve akrabalarımı Sırp'lar öldürdü ve bu bir savaş suçuydu. Ben böyle bir suç işlemek istemiyorum ve sizin işlemenize de izin veremeyeceğim” diyor. Böylece Sırp sivillerin hayatlarını kurtarıyor. Yaklaşık iki sene önce hâlâ hayatta

//

**Bazen ortaya
iyi bir sonuç
çıkması için
ihtiyacınız olan
sadece birkaç iyi
insan.**

olan tanıklarla röportajlar yaptık. Sırp köylülerinin gözünde “Makedonyalı” kahraman olarak anılıyor. o “Bizi Tanrı ve o Boşnak komutan kurtardı” diyorlardı. Bunun gibi, en kötü zamanlarda bile insan kalabilen ve suç işlemeyen insanların hikâyeleri uzlaşma sürecine katkı sağlıyor.

Bir tane daha böyle hikâye var: Savaş sonrası Hersek'teki bir Sırp köyüne dönen bir imam, köyde yıkılan camiyi yeniden inşa etmek istemiş. Bu süreçte müftüye yardım eden iki Sırp köylü olmuş ve o camiyi beraber yapmışlar. Başta diğer Sırp köylüler imamı istememiş ama iki Sırp köylüsü imamı her zaman korumuş. Ve şu an o imam hiçbir sorun olmadan Sırp köylülerle beraber yaşıyor. Bazen ortaya iyi bir sonuç çıkması için ihtiyacınız olan sadece birkaç iyi insan.

Bu yazı 18 Ağustos 2017 tarihinde gazeteduvar.com.tr'de yayınlanmıştır.

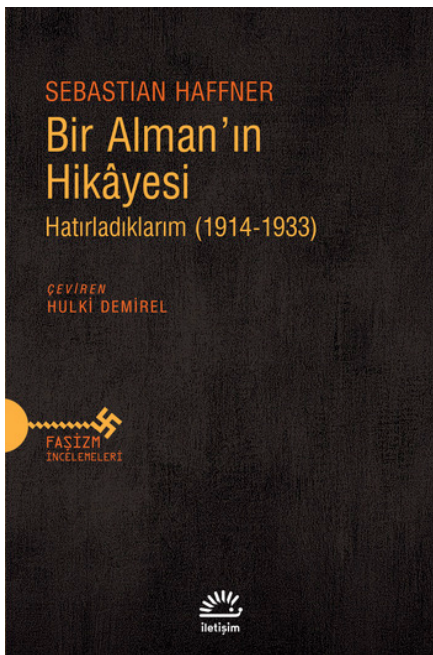
Hitler Üzerine Notlar'ın düşündürdükleri

Sebastian Haffner'in Bir Alman'ın Hikâyesi ve Stefan Zweig'in Dünün Dünyası kitaplarında da Avrupa'nın yaşamış olduğu iki büyük savaş ve nasyonal sosyalizmin insanları nasıl etkilemiş olduğu çarpıcı biçimde anlatılmış. Bunlar birlikte okunduğunda Avrupa'nın 20. yüzyılda yaşadığı korkunç deneyimler daha iyi anlaşılıyor.

OSMAN KAVALA

Yakın zamanda okuduğum birkaç kitaptan da yararlanarak, Haffner'in notları üzerinden bir ufuk turuna çıkmak istedim

Bir Alman'ın Hikâyesi, Sebastian Haffner, Çev: Hulki Demirel, 270 syf., İletişim Yayıncılık, 2018.

Sebastian Haffner'in Hitler Üzerine Notlar'ı önemli bir kitap, Türkçeye çevrilmesi çok iyi olmuş. Guido Knopp önsözünde, "konu hakkında bilgi sahibi olmayan okur için hâlâ en iyi Hitler kitabı" olduğunu yazmış. "Adeta bir psikologun divanına uzanmış Hitler: hayatı, icraatları, başarıları, yanılgıları, hataları, suçları, hıyaneti (...) mükemmel izah edilmiş" (s. 9) diyor.

Knopp'un Haffner'in genel olarak yazdıkları hakkında yaptığı değerlendirme, bu kitap için de bir o kadar geçerli: "Onun bildik meseleleri sivri tezlerle, yepyeni ve afallatan bir ışık altında sunmadaki dehası insanları düşünmeye kışkırtır, provoke ederdi." Kitapta yer alan bu nitelikteki bir dizi tez, kendini konu hakkında fazla bilgi sahibi olmayan bir okur olarak değerlendiren biri olarak, benim de zihnimi meşgul eden meseleleri yeniden düşünmeme neden oldu. Yakın zamanda okuduğum birkaç kitaptan da yararlanarak, Haffner'in notları üzerinden bir ufuk turuna çıkmak istedim.

MİLLİYETÇİLİKLE ANTİSEMITİZMİN FÜZYONU

Hitler ile ilgili yaygın kanaat, malum, canice antisemitizminin ve savaş saldırganlığının aynı ırkçı, faşist dünya görüşünün tezahürleri olduğudur. Haffner de Hitler'in ideolojisinin "nasyonalizm ile antisemitizmin bir füzyonu" olduğunu söylüyor, diptekinin antisemitizm olduğunu vurgulayarak. Sonra da Hitler'in dünya görüşü ve siyasi programını oluşturan unsurları teker teker ele alıyor.

Haffner, Hitler'in Alman ulusunu Avrupa'ya -sonra da dünyaya- hakim kılma planı ile Yahudileri yok etme niyetinin birbirleriyle bağdaşmayan siyasi hedefler oldukları görüşünde. Hitler'in

Dünya tarihindeki bütün hadiselerin ırkların mevcudiyetlerini sürdürme içgüdülerinin ifadesi olduğunu düşünen Hitler için tarih, ulusların birbirleriyle savaşmalarından, yaşam alanlarını (lebensraum) genişletme ve dünyaya hakim olma mücadelesinden ibaret.

antisemitizminin Alman vatandaşı Yahudilerin ülkelerine olan derin duygusal bağlarını nefrete dönüştürdüğünü, Alman bilim dünyasına tahmin edilemeyecek miktarda kan kaybettirdiğini, dünyanın her köşesinde ekstra düşmanlar yaratarak Almanya'nın itibarına gölge düşürdüğünü, Almanya'nın dünyaya hakim olma davasına başlangıçtan itibaren büyük zarar vermiş olduğunu anlatıyor.

Dünya tarihindeki bütün hadiselerin ırkların mevcudiyetlerini sürdürme içgüdülerinin ifadesi olduğunu düşünen Hitler için tarih, ulusların birbirleriyle savaşmalarından, yaşam alanlarını (lebensraum) genişletme ve dünyaya hakim olma mücadelesinden ibaret. Bu “teori”, belli ki Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra şiddetlenen Alman halkındaki sıkıştırılma ve aşağılanma ruh halini yansıtıyor; Hitler'in Avrupa'da asıl düşman olarak gördüğü Fransa'ya diz çöktürmek ve Doğu'da geniş bir yaşam alanı yaratmak için savaş rasyonalize etmeye yarıyor.

Her ne kadar ulusların sürekli birbirleriyle savaştıkları, özellikle de lebensraum ve dünya hakimiyeti için savaşa girdikleri yanlış bir tarih anlayışının ifadesi ise de, Haffner, Hitler'in Yahudilerle ilgili olan ikinci ırkçı tarih teorisinin bununla tezat oluşturduğunu söylüyor. Hitler'e göre tüm Ari ırklarla Yahudiler arasında da ezeli bir mücadele cereyan etmektedir. Devlet kurma kabiliyetleri olmayan, beynelmilel karaktere sahip Yahudiler, “dış politikada pasifizm, enternasyonalizm, kapitalizm ve komünizm, iç politikada ise parlamentarizm ve demokrasiyi kullanarak”, “Ari ulusları lebensraum için verdikleri görkemli savaşta taciz etmek, zayıflatmak ve böylelikle kendi uğursuz dünya hakimiyetlerini kurmak” için faaliyet göstermektedirler (s. 117). Bu nedenle tüm Ari ulusların bir taraftan birbirleriyle

Haffner, sosyalizmin faşizmden farklı olduğu, Hitler'i faşist olarak nitelendirmenin yanıltıcı olacağı görüşünde.

savaşırken, diğer taraftan Yahudilere karşı aynı safta olmaları gerekir. Haffner'e göre, bu iki tarih teorisi, Hitler'in siyasi hedefleri gibi çelişkilidir, bir araya gelmeleri ancak "büyük hokkabazlıklarla" mümkündür. Haffner, Hitler'in Nisan 1945'teki, "İnsanlar Almanya ve Orta Avrupa'daki Yahudilerin kökünü kazıdığım için nasyonal sosyalizme sonsuza dek müteşekkir kalacaklar," sözlerindeki "enternasyonalist" vurgunun tuhafliğine dikkat çekmiş.

NASYONAL SOSYALİZM VE FAŞİZM

Haffner, sosyalizmin faşizmden farklı olduğu, Hitler'i faşist olarak nitelendirmenin yanıltıcı olacağı görüşünde. Bu çarpıcı değerlendirmesi Haffner'in, sosyalist çevrelerde bir zamanlar revaçta olan Dimitrov'un tanımına uygun biçimde, faşizmi yüksek sınıfların iktidarı olarak tanımlamasından kaynaklanıyor. Hitler'i "gücünü seçkinlerden değil kitlelerden alan (...) iktidara yükselmiş bir halk temsilcisi" (s. 87) olarak görüyor, onun yüksek sınıflarla ilişkisinin gerçek bir ittifak dahi sayılamayacağını iddia ediyor.

Haffner'e göre, nasyonal sosyalistlerin iktidarda olduğu III. Reich, Mussolini'nin faşist devletine benzemez. İtalyan faşistler "korporatif devletin", yani zümreler devletinin ihyasını hedeflemişlerdir, halbuki "nasyonal sosyalistler farklı zümrelere ait ayrıcalıkların ve sınıfların arasındaki bariyerlerin ortadan kaldırılmasına" (s. 60) taraftardır.

Haffner'in tartışmaya çok açık diğer tezi, nasyonal sosyalizmle sosyalizm arasındaki benzerliklerle ilgili. Nasyonal sosyalistlerin "Volksgemeinschaft" (milli birlik) ülküsüyle sosyalistlerin sınıfsız toplum hedefi arasında paralellik olduğunu düşünüyor.

Haffner bu tavrın teorik izahını Hitler'in düşünce dünyasında arıyor ve şu yargıya varıyor: "Hitler devletle ilgilenmiyordu, devleti kavrayamıyordu ve devlete değer vermiyordu. (...) Onu ilgilendiren ırklar ve uluslardı, devletler değil"

DEVLET KURUMLARI VE POPÜLİZM

Bu benzerlikler konusuna geçmeden önce Haffner'in Hitler'in devlet yönetimi ile ilgili oldukça önemli bulduğum değerlendirmesini aktarayım. Haffner, "icraatları" bahsinde, Hitler'in şansölye olduğu 1933-1938 yılları arasında ekonomi alanında başarılı bir politika uyguladığını, enflasyonu önlediğini, altı milyon işsize -büyük kısmı savaş sanayi dışındaki sektörlerde- istihdam yarattığını, ancak bunlarla birlikte devlet aygıtını tahrip etmiş olduğunu söylüyor. Hitler'in mutlak iktidarını, "sonsuz, mutlak hareket özgürlüğü" sağlama alabilmek için kurumları düzgün işleyen bir devlet yapılanmasını, yetkilerini kısıtlayacak bir anayasal düzeni istemediğini, bu nedenle III. Reich'in 1934 sonbaharından itibaren herhangi bir anayasaya sahip olmadığını belirtiyor. Haffner bu tavrın teorik izahını Hitler'in düşünce dünyasında arıyor ve şu yargıya varıyor: "Hitler devletle ilgilenmiyordu, devleti kavrayamıyordu ve devlete değer vermiyordu. (...) Onu ilgilendiren ırklar ve uluslardı, devletler değil" (s. 120).

Haffner'in bu analizi ve "O popülistti" tespiti bana günümüzdeki popülist hareketleri düşündürdü. Bugünkü popülist hareketler söylemleri ve uyguladıkları politikalar açısından birbirlerine benziyor. Ancak, kanaatimce turnusol kâğıdı devlet kurumlarına yönelik müdahaleleri. Kuralları ve kurumların işleyişini nasıl değiştirdikleri, bu hareketlerin demokrasiye yönelik ne düzeyde bir tehdit oluşturduklarının anlaşılmasına yarayabilir.

Muhtemelen Hitler de, o dönemdeki birçok başka aşırı milliyetçi gibi, komünistlerin kalkışma çıkartarak Alman ulusunu sırtından bıçakladıklarına inanıyordu.

HİTLER VE SOSYALİZM

Dönelim Haffner'in, Hitler ve sosyalizm ilişkisi konusundaki görüşlerine. Haffner, Hitler'i Stalin ve Mussolini ile mukayese ettikten sonra, Hitler'in "Mussolini'den ziyade Stalin'e yakın bir yerde" olduğu sonucuna varmış. Haffner'e göre sosyalizm Hitler'in nasyonalizm ve antisemitizmin birleşiminden oluşan dünya görüşüne sonradan eklenmiş üçüncü öge.

Haffner bu eklenmenin nedenlerinin Hitler'in "Almanya'da bir 1918 Kasım'ı yaşanmayacaktır," sözlerinde bulunabileceği görüşünde. Malum, Kasım 1918, Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği, Almanya'nın savaşın mağlubu olduğunun tescil edildiği ateşkesin tarihi. Aynı zamanda, savaşın son günlerinde, kendilerine İngiliz donanmasına intihar saldırısı düzenlenmesi emredilen Kiel'de demirli donanmadaki denizcilerin isyan ettikleri tarih. Bu isyan kısa zamanda büyüyüp çeşitli şehirlere yayılıyor, işçi ve asker konseyleri kuruluyor. 1919 Ocak ayının başında yüz binlerce işçi Berlin'in merkezine yürüyerek İmparatorluk sarayını işgal ediyorlar, Rosa Luxemburg ile birlikte Spartakist hareketini kuran Karl Liebknecht, Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ediyor.

Muhtemelen Hitler de, o dönemdeki birçok başka aşırı milliyetçi gibi, komünistlerin kalkışma çıkartarak Alman ulusunu sırtından bıçakladıklarına inanıyordu. 1918 Kasım'ında başlayan ve devrime dönüşen bu isyandan sonra, 1923 yılına kadar, Almanya'nın çeşitli şehirlerinde büyük işçi hareketleri, komünist ayaklanmalar cereyan etti. 1919'un Nisan ayında Münih'te 10.000 kişilik Kızıl Ordu'su ile kısa ömürlü Bavyera Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Ancak tüm bu hareketler komünizme karşı örgütlenen milislerin (Frei-

Haffner bu eklenen ögenin salt propaganda malzemesinden, bir retorikten ibaret olmadığı, nasyonal sosyalizmle sosyalizm arasında bazı önemli benzerlikler olduğu kanaatinde.

korps) yardımıyla kanlı biçimde bastırıldı. Bu kalkışmalar Hitler'in sola ve komünistlere olan derin nefretini kemikleştirmiş olmalı.

Haffner, “Kasım 1918 bir daha asla” sloganıyla Hitler'in hem devrim durumunun tekrarlanmasına imkân vermeyeceğini hem de komünistlerden arındırılmış bir halde girilecek yeni savaşta mağlubiyetin bir daha yaşanmayacağını kastettiğini düşünüyor. Bunun için (Haffner'in dediği gibi), “bütün sol partiler ve Marksist politikacı ve aydınlar yok edilmeliydi”. Ancak, “sol partilerin arkasındaki güç, yani proletarya ortadan kaldırılamayacağına göre bu sınıfın nasyonalizm için politik olarak kazanılması şarttı” (s. 32). Haffner Hitler'in bu amaçla sosyalizme, “sosyalizmin bir türü olan nasyonal sosyalizme” ihtiyaç duymuş olduğunu düşünüyor.

Haffner bu eklenen ögenin salt propaganda malzemesinden, bir retorikten ibaret olmadığı, nasyonal sosyalizmle sosyalizm arasında bazı önemli benzerlikler olduğu kanaatinde. Nasyonal sosyalistlerin farklı zümrelere ait ayrıcalıkların ve sınıflar arasındaki bariyerlerin ortadan kaldırılmasına taraftar olmalarının yanı sıra, III. Reich'teki sosyal hayatta da Demokratik Alman Cumhuriyeti'ndekine benzeyen bir örgütlenme yapısı olduğunu ve bu örgütlerde yürütülen faaliyetler arasında da fark olmadığını söylüyor: “Hayat büyük oranda, insanların çoğunluğunun, üye olmak resmen mecburiyet olsun ya da olmasın, uygulamada dışında kalmalarının zor olduğu aile harici cemiyetlerde veya camialarda yaşanıyordu” (s. 63). “Böyle camialarda yeşeren ve inkâr edilemeyecek şefkat, dostluk ve mutluluk duyguları da benziyordu (...) İnsanları bu mutluluğa zorladığına göre Hitler bu alanda hiç tereddütsüz bir sosyalistti. Hem de güçlü bir sosyalist” (s. 64).

Haffner'in "Marx'a rağmen" kaydını düşmesi yerinde, zira sınıflarla birlikte devletin de yok olmasını öngören Marksist teori açısından, bireyin zamanının devlet ya da bir otorite tarafından örgütlenmesi söz konusu değil.

Haffner'e göre, fabrika işçisinin yapmakta olduğu iş açısından çalıştığı yerin mülkiyetinin kamuya mı özel şirkete mi ait olduğu kayda değer bir fark oluşturmaz, ama "işten sonra kendi haline bırakılması ya da fabrika kapılarında bir kolektifin, bir cemaatin (...) onu bekliyor olması kocaman bir fark yaratacaktır" (s. 62). "Eğer sosyalizmin hedefi beşeri yabancılaştırmanın bertaraf edilmesi ise, insanların devletleştirilmesi (Haffner, Hitler'in bu tür sosyal örgütlenmeler için kullandığı tanımı kullanıyor) bu hedefe üretim araçlarının devletleştirilmesinden çok daha hızlı ulaşır" (s. 63) görüşünde. Bunun bedelinin bireysel özgürlükler olduğunu hatırlatarak.

Haffner, "Bugünün sosyalist devletlerinin hiçbiri üretim araçlarını devletleştirmekle yetinmemişler, aksine hepsi (...) insanları beşikten mezara kolektif bir tarzda organize etmeye, çalışmış ve kolektif, 'sosyalist' bir hayata zorlamış, onları 'sağlam bir disiplin içine sokmak' için elinden geleni yapmıştır," dedikten sonra, şu soruyu soruyor: "Bu durumda Marx'a rağmen şu soru gündeme gelecektir ister istemez: Acaba sosyalizmin bu yönü daha önemli midir?" (s. 62)

Haffner'in "Marx'a rağmen" kaydını düşmesi yerinde, zira sınıflarla birlikte devletin de yok olmasını öngören Marksist teori açısından, bireyin zamanının devlet ya da bir otorite tarafından örgütlenmesi söz konusu değil. Yaşamak için çalışmanın dahi gittikçe daha özgür biçimde gerçekleşeceği bir süreçte, Marx'ın çalışma dışı zamanı bireyin tam anlamıyla özgür olacağı, özgürce kullanacağı zaman olarak tasavvur ettiği açık.

İşçi sınıfının olduğu her ülkede, işçi dernekleri, spor takımlarından sosyal kulüplere kadar işçilerin sosyal ihtiyaçlarına cevap veren oluşumlar ortaya çıktı.

İnsanları özgürlükleri pahasına disiplin altına sokmanın sosyalizmle ilgili olmadığını, sosyalizmin nasyonal sosyalizm ya da faşizmden temel farkının tam da bu noktada bireyin özgürleşmesiyle ilgili olduğunu söyleyerek Haffner'in sorusuna kısmen cevap verebiliriz.

İŞÇİ SINIFININ SOSYAL ÖRGÜTLERİ

Ancak, Haffner'in sözünü ettiği örgütlenmelerin diğer işlevi olarak ifade ettiği, katılanlar arasında "şefkat, dostluk ve mutluluk duyguları"nın yeşertmesi işlevi, işçi sınıfına ve sosyalist kültüre de yabancı değil.

Kapitalizmin insan emeğini ve insanların hep birlikte toplumsal hayata katılmaları için gerekli olan faaliyetleri (eğitim, sağlık hizmetleri, sanat, vb.) metalaştırmasına karşı, dayanışmanın yaşandığı kolektif yaşam alanlarının yaratılması işçi sınıfının toplumsal refleksi, bir çeşit direnişi olarak görülebilir. Ancak bu sadece nasyonal sosyalistlerle Doğu Avrupa'daki sosyalist yönetimlerin iktidarlarında ortaya çıkmış bir olgu değil. İşçi sınıfının olduğu her ülkede, işçi dernekleri, spor takımlarından sosyal kulüplere kadar işçilerin sosyal ihtiyaçlarına cevap veren oluşumlar ortaya çıktı. Örneğin, Almanya'da Ruhr havzasındaki kömür madeninde çalışan işçiler için kurulmuş devasa kasabada işçilerin buldukları ortama yabancılaşma hissetmediklerini tahmin edebiliriz.

Ancak, işçilerin bu tür örgütlenmelere katılmaları, işçi kulüpleri, "publar" gibi sosyalleşme alanlarını kullanabilmeleri için işe, iş güvenliğine, temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzenli ücrete sahip olmaları; eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinin ücretsiz ya da bu gelirin küçük bir bölümüyle karşılanabilir nitelikte olması gerekli.

Nazilerin farklı toplumsal kesimlerden ve işçi sınıflarından hangi şartlarda destek almış olduklarını daha iyi anlayabilmek için Hitler Üzerine Notlar'dan sonra yine İletişim'den çıkan Colin Storer'in Weimar Cumhuriyeti Kısa Tarihi kitabı iyi bir kaynak.

NAZİ DÖNEMİNDE TAN İSTİHDAM VE ÖNCESİ

Haffner, 1933'te, Hitler şansölye olduğunda Almanya'da altı milyon işsiz olduğunu, üç yıl sonra ise tam istihdamın yakalandığını belirtiyor. Ekonomideki bu performans sayesinde nasyonal sosyalizm ideolojisiyle mutabakat halinde olmayan Almanların da Hitler'e özel bir sempati beslemeye başladıklarını yazıyor. Bu konuya biraz daha yakından bakalım.

Nazilerin farklı toplumsal kesimlerden ve işçi sınıflarından hangi şartlarda destek almış olduklarını daha iyi anlayabilmek için Hitler Üzerine Notlar'dan sonra yine İletişim'den çıkan Colin Storer'in Weimar Cumhuriyeti Kısa Tarihi kitabı iyi bir kaynak. Burada Almanya'nın Hitler öncesi siyasi, iktisadi kültürel manzarası, sosyal ve siyasi dinamikleri, yeni araştırmalardan da yararlanılarak ayrıntılı biçimde anlatılmış.

Almanya'nın ekonomik büyümesi, reel ücretlerin, işçi sınıfının refahının yükselmesi, 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile ke-sintiye uğruyor, yenilgi Alman ekonomisine büyük bir darbe vuruyor. İşçiler arasında artan huzursuzlukları gidermek amacıyla, enflasyonu arttırmak pahasına uygulanan tam istihdam politikası, 1922'ye kadar yüksek bir ekonomik büyüme sağlıyor, işsizlik büyük ölçüde azalıyor. Ancak bu tarihten sonra hiperenflasyona kayış, markın satın alma gücünün hızla düşmesi, hedeflenen sosyal ve siyasi faydanın gerçekleşmesine imkân vermiyor.

Ağır savaş tazminatlarının ödenmesinde aksama, müttefiklerin Almanya'yı zorlamak için Ruhr sanayi bölgesini işgal etmeleri, ekonomik krizi derinleştiriyor. 1923'te bir insani sefalet manzarası

Bu tabloyu da dikkate aldığımızda, Hitler'e yönelik işçi desteğinin Büyük Buhran'la hızla artan işsizlikten ve ardından Hitler'in kısa sürede istihdam sağlamasından kaynaklandığını görebiliyoruz.

ortaya çıkıyor; özellikle sabit maaş alan devlet memurları, öğrenciler, emekliler büyük bir yıkıma uğruyorlar (s. 119). Bu defa enflasyona karşı uygulanan kemer sıkma politikaları ise iflaslara ve işsizliğin artmasına yol açıyor. Wall Street'in çöküşüyle, Amerika'dan nakit ve yatırım akışının kesilmesi ve dünya ticaretindeki ani daralma felaketi getiriyor. İşsizlik 1929 kışında iki milyona, Hitler'in şansölye olduğu 1933'ün başında ise 6,1 milyona fırlıyor (s. 134). Storer, Ian Kershaw'ın "Kriz Hitler'in oksijenydi" (s. 213) tespitini aktarıyor, "Weimar siyasetinden hayal kırıklığına uğrayan ve Buhran sırasında iş bulma olasılığı çok düşük olan gençlerin kalabalık sayılarda partiye ve örgütlerine katıldığı" bilgisini veriyor (s. 218).

Storer, bu dönemde dahi kentli işçilerin kitlesel olarak Sosyal Demokratları desteklemeye devam ettiğini, ancak vasıflı işçilere odaklanan SDP'nin, hatta KDP'nin (Alman Komünist Partisi) kent yoksullarıyla, haklarından mahrum çalışanlarla, vasıfsız işçilerle, evsizlerle pek ilgilenmediklerini, bu durumun 1930'dan sonra genç işçilerin Nazizm'e kayışını açıklayabileceğini yazmış (s. 179). 1930'da tüm işçilerin ancak yüzde 13'ü Nazilere oy vermişken, 1932'deki cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde bu oranın yüzde 27 ve yüzde 28'e yükseldiğini belirtmiş (s. 217).

Bu tabloyu da dikkate aldığımızda, Hitler'e yönelik işçi desteğinin Büyük Buhran'la hızla artan işsizlikten ve ardından Hitler'in kısa sürede istihdam sağlamasından kaynaklandığını görebiliyoruz. Haffner'in sosyalizme yakıştırdığı kolektif örgütlenmeler ve tabii NSDAP ve SA'lara katılmak muhtemelen bazı genç işçilere cazip gelmiştir (Storer NSDAP üyelerinin yüzde 31,5'inin, SA'nın ise yüzde 63'ünün işçi kökenli olduğu bilgisini aktarıyor) (s. 217). Buna rağmen, büyük

Daha da önemlisi, Marx ve Engel'in kullandığı "sınıf" ile Hitler'in milli halk gibi bir anlam taşıyan "völkische"si farklı insan doğası, toplum yapısı, tarih ve gelecek anlayışlarını yansıtan kavramlar.

işçi kitlelerinin siyasi tavırlarının Naziler yönünde değişmesine yol açan ana faktörün, Haffner'in sosyalist nitelik taşıdığını düşündüğü Nazi örgütlenmesi ve ideolojik öğelerinin çekiciliğinden ziyade, fırlayan işsizlik ve Hitlerin istihdam yaratmadaki başarısı olduğu anlaşılıyor.

MİLLİ HALK VE SINIF SAVAŞI

Haffner, Marx'ın ve Hitler'in tarih teorilerinde de ortak bir payda olduğunu iddia ediyor: "Bütün dünya tarihini tek bir noktadan yola çıkararak izah edebilme iddiası." Komünist Manifesto'nun "Bugüne kadar var olmuş toplumların tümünün tarihi sınıf savaşlarının tarihidir," ünlü saptamasıyla, Hitler'in "Dünya tarihindeki her hadise sadece ırkların mevcudiyetlerini sürdürme içgüdüsünün ifadesidir," sözlerinin yansıttığı, tarihin, ırkların/ulusların yaşam alanı yaratmak için mücadelelerinden ibaret olduğu anlayışı arasında paralellik kuruyor. Ancak, bence bu uygun bir mukayese değil. Marx ve Engels'in ifadesindeki "savaş", Hitler'in kastettiği türden bir savaş değil; her sınıflı toplumda, her daim yaşanan bir ilişki, sınıf tahakkümünden kaynaklanan rahatsızlıklar, tepkiler ve direnişlerin tezahürleridir. Marx her toplumun tarihinde sınıf mücadelesi olarak tanımlanacak iç gerilimler, çatışmalar ve dönüşümler olduğuna işaret ediyor.

Daha da önemlisi, Marx ve Engel'in kullandığı "sınıf" ile Hitler'in milli halk gibi bir anlam taşıyan "völkische"si farklı insan doğası, toplum yapısı, tarih ve gelecek anlayışlarını yansıtan kavramlar. Sınıf, üretim ilişkilerinin belirlediği, geçici, değişken ve değişen bir sosyal kategori. Sınıflar, Hitler'in ırkları gibi değişmeyen bir öze sahip değil, üretim ilişkilerinde değişim yeni sınıfların tarih sahnesine çıkmasına yol açıyor. Marx'a göre sınıf tahakkümünün ve sınıfların or-

Isaiah Berlin'in Romantikliğin Kökleri kitabını okuduktan sonra, sosyalizmle faşizm (ve nasyonal sosyalizm) arasındaki farkın köklerinin Aydınlanma düşüncesi ve buna tepki olarak ortaya çıkan romantik akıma kadar uzandığını anladım.

tadan kalkmasıyla bireyin özgürleşmesi gerçekleşecek. Sınıf mücadelesinin son evresi olan kapitalist düzende (burjuva ya da proletarya sınıfına mensup) bireylerin metalaşmanın yarattığı yarınsamalarından kurtulmaları, akıllarını kullanarak, bilimsel bilgi temelinde evrensel nitelikte bir dünya düzeni yaratmaya çalışmaları, sınıf mücadelesi ile birlikte mümkün olan, yürüyen süreçler. Bu bağlamda Marx ve diğer sosyalist düşünürler, Aydınlanma'nın insan aklının evrensel niteliği ve bilimsel bilgi edinme ile ilgili temel kabullerini paylaşıyorlar. Nasyonal sosyalizm ve faşizmin insan ve toplumla ilgili tezleri ise çok farklı.

NASYONAL SOSYALİZMİN BİR KAYNAĞI: ROMANTİK AKIM

Isaiah Berlin'in Romantikliğin Kökleri kitabını okuduktan sonra, sosyalizmle faşizm (ve nasyonal sosyalizm) arasındaki farkın köklerinin Aydınlanma düşüncesi ve buna tepki olarak ortaya çıkan romantik akıma kadar uzandığını anladım. Berlin, faşizmin 18. yüzyılın son çeyreğinde Almanya'da neşet eden ve Avrupa'ya yayılan romantik akımın mirasçılarında olduğu görüşünde: "Bir insanın ya da bir grubun (...) öngörülmesi, akılcılaştırılması olanaksız bir tarzda ileriye atılan, önceden kestirilemeyecek iradesi fikri"nin (s. 171) ikisi arasındaki ortak noktayı oluşturduğunu düşünüyor. Berlin'in anlattığı romantik akımın doğuşu ve gelişimi hikâyesinde nasyonal sosyalizmle ilişkilendirilebilecek başka öğeler de olduğunu düşünüyorum.

Berlin, Aydınlanma değerlerine karşı bir taarruz sayılabilecek bu akımın sosyal ve siyasi alanlarda bir tepkiyi yansıttığını; Otuz Yıl Savaşları'nın da etkisiyle, Alman kültürünün 17. ve 18. yüzyıllarda taşralaştığını; merkezî devletin oluşmamasından dolayı bilimsel ve kültürel faaliyetlerin geliştiği

1760'lı yıllarda Almanya'da ortaya çıkan Sturm und Drang (Fırtına ve Baskı) akımının ürettiği tiyatro eserlerinde, güçlülerin, kendilerine nefes alacak alan açmak için zayıfları ezmelerinin, çatışmanın, çarpışmanın, her türlü dehşetin kaçınılmaz olarak evrenin doğasından geldiği temaları işleniyor.

Paris gibi bir merkeze sahip olmayan Almanların, bilim ve sanatla Avrupa'nın hakim gücü olan Fransa'ya karşı duydukları aşağılık kompleksinin bu süreçte etkili olduğunu, "bu tepkinin aydın karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı da içerdiğini" yazıyor.

Berlin, romantik akımın öncüsü olarak gördüğü Johann George Hamann'ın insanların asıl istediklerinin, çatışma ve savaş pahasına da olsa, yeteneklerini en dolu ve şiddetli biçimde engel tanımadan geliştirmek olduğuna dair düşüncesinin, Voltaire'in ve Aydınlanma düşünürlerinin rasyonel akla uygun barış ve mutluluk halinde yaşamak ideallerine bir saldırı mahiyetinde olduğunu belirtmiş.

1760'lı yıllarda Almanya'da ortaya çıkan Sturm und Drang (Fırtına ve Baskı) akımının ürettiği tiyatro eserlerinde, güçlülerin, kendilerine nefes alacak alan açmak için zayıfları ezmelerinin, çatışmanın, çarpışmanın, her türlü dehşetin kaçınılmaz olarak evrenin doğasından geldiği temaları işleniyor.

Berlin, Alman romantik akımının kurucu babaları arasında gördüğü Johann Gottfried Herder'in "her insanın bir gruba ait olduğu", "onun dışına çıkarılırsa kendisini yabancı hissedeceği", "farklı toplumların değer ve ideallerinin birbirleriyle bağdaşmaz ve uzlaşmaz oldukları"na dair tezlerine de işaret ediyor.

Colin Storer de, Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi kitabında, Herder'in Alman milliyetçi düşüncesine katkısını vurgulamış:

"[Herder] Ortak bir dil ve dine dayalı kültürün insanlık tarihinin gelişimi açısından merkezi öneme sahip olduğunu savundu. Bu kültürleri 'halklarla' (völker) özdeşleştiriyor ve milli kim-

**Haffner,
Hitler'in
antisemitizmini
"Doğu Avrupa
menşeli bir
ur" olarak
tanımlamış.**

liklerinin, benzersiz dilleri ve özelliklerinde ifade bulduğuna inanıyordu. Bu fikir, sonraki bir buçuk yüzyıl boyunca ve özellikle de devrimci Fransa'ya karşı savaşlar sırasında Almanların kendilerini görme biçimlerini derinden etkiledi" (s. 26).

Güçlü-zayıf çatışmasının kaçınılmazlığı ve meşruiyeti, insanların ancak kendi kültürleri içinde yeteneklerini geliştirebilecekleri ve toplumların ideallerinin birbirinden farklı ve birbirleriyle çatışabilir olabileceği düşünceleri, Alman milliyetçiliği ve nasyonal sosyalizm için temel önemde olan "völkische" kavramının oluşması sürecinin başlangıç noktaları olarak görülebilirler herhalde. Bunlar, Aydınlanma ve sosyalizmin paylaştığı, insan aklının ve toplumsal hedeflerin evrenselliği fikriyatının zıddı olan düşünceler.

Ancak, nasyonal sosyalizmin romantik akımın kaçınılmaz mantıki sonucu olduğunu iddia etmek gayet tabii mümkün değil. Berlin'in de belirttiği gibi, Aydınlanma fikriyatı ve değerlerine tepki ortak bir paydaları olmakla birlikte, farklı ülkelerde romantik akımdan etkilenen farklı siyasi düşünce hareketleri ortaya çıkmış.¹

ANTİSEMİTİZM VE ANTİKOMÜNİZM

Haffner, Hitler'in antisemitizmini "Doğu Avrupa menşeli bir ur" olarak tanımlamış. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla girerken Almanya'da ve Batı Avru-

1-Galiba siyasi tavır alışlarla ilişkisi açısından romantik akımın Almanya'dan sonra en etkili olduğu ülke Rusya. Orlando Figes, Nataşa'nın Dansı kitabında, Rus aydınlar arasında yaygınlaşan fikir akımlarını anlatırken, "ulusal ruh ya da öz kavramı"ni ilk geliştiren Alman romantiklerinden Friedrich Schelling'in 1820'lerde, Rusya'da entelektüeller arasında Tanrı gibi bir statüye sahip olduğunu yazıyor. Rusya'daki bu akımın öncülerinden Prens Odoyevski "Avrupa'yı ancak genç ruhuyla Rusya'nın kurtarabileceğini" düşünüyor. Figes, "ulusalcıların uzun zamandır Batı'nın burjuva kültürü içinde kaybolmuş olan basit köylü sınıfa yaratıcı doğallık ve birlik atfettikleri"ni (s. 294) belirtmiş. Gerçekten de Gogol'un, Dostoyevski'nin, Tolstoy'un eserlerinde modernleşme ile bozulmamış Rus köylüsünün içindeki erdemlerin Rus ruhunu yansıttığını ve bu manevi değerler sayesinde Rus ulusunun içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulacağına dair inancın dile getirildiğini görüyoruz. İlginç olan, Rus aydınlarının Rus ruhunun sadece Rusya'nın değil, tüm Avrupa'nın da kurtarıcısı olacağını iddia etmeleri.

**Kanımca
Hitler'in
antikomünizmi
sadece
milliyetçiliğini
değil,
antisemitizmini
de şekillendirmiş.
Haffner'in
vurguladığı,
Hitler'in
antisemitizminin
farklı niteliğinin
antikomünizm
ile ilişkisinden
kaynaklandığı
iddia edilebilir.**

pa'da Yahudilerin (belki orta sınıf diye tanımlamak daha doğru) asimilasyon ve entegrasyonu arzuladıklarını ve bu süreçlerin hızla ilerlediğini, buna karşılık Yahudilerin, toplum içinde bir toplum olarak varlıklarını sürdürdükleri Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da antisemitizmin "endemik ve caniyane" olduğunu, "asimilasyon değil, ortadan kaldırma ve yok etmeyi hedeflediği"ni yazıyor (s. 28).

Her ne kadar Haffner çeper semtlerini kastediyorsa da, Stefan Zweig'in Dünün Dünyası kitabında anlattığı, Yahudilerin kent hayatının sosyal ve kültürel etkinliklerine tam manasıyla katıldıkları ve katkıda buldukları Viyana'yı, Yahudilerin kapalı cemaatler halinde yaşadıkları Ukrayna ve Polonya ile aynı kategoride düşünmek bana çok doğru gelmedi. 20. yüzyıla girerken Almanya'da tavsamakta olan antisemitizmin, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki ekonomik kargaşa ortamında hortlamaya başladığı da dikkate alınmalı. Storer 1922'de, hiperenflasyonun doğurduğu toplumsal gerilimleri anlatırken, Yahudilerin günah keçisi haline geldiğine, Yahudi dükkânlarına ve işyerlerine yönelik Yahudi karşıtı saldırıların aniden arttığına işaret ediyor.

Önsözün yazarı Knopp da, Hitler'in antisemitizmini Viyana yıllarında geliştirmiş olduğu tezine katılmadığını ifade etmiş:

"Hitler sürekli olarak antisemitizminin daha Viyana günlerinden beri bir kaya kadar sağlam olduğunu iddia etmiştir. Ama aslında Hitler'in ağzından 1919 Eylül'üne kadar, onun söylediğini kanıtlayacak antisemitik bir ifade bulamazsınız. (...) Onda travmatik izler bırakan 1918 hezimet ve Münih Sovyeti hadiseleri, Hitler'in içinde uyuyan gizli antisemitizmi bulaşıcı ve tahripkâr bir Yahudi düşmanlığına dönüştürmüştür" (s. 14).

Hitler'in şu sözleri, çelişkili olsa da, Yahudileri komünist hareketle ilişkilendirmesini yansıtıyor: "Eğer Yahudilik Avrupa uluslarının yok edilmesi için enternasyonal bir dünya savaşı çıkarabileceğine inanıyorsa, bu savaşın neticesi Avrupa uluslarının yok edilmesi değil, Avrupa'da Yahudiliğin yok edilmesi olacaktır"

Kanımca Hitler'in antikomünizmi sadece milliyetçiliğini değil, antisemitizmini de şekillendirmiş. Haffner'in vurguladığı, Hitler'in antisemitizminin farklı niteliğinin antikomünizm ile ilişkisinden kaynaklandığı iddia edilebilir. Hitler, kökeni Haffner'in "sosyal antisemitizm" diye tanımladığı, tefecilik yapan Yahudilere duyulan nefretin bir tür uzantısı olan Yahudi ticaret erbabına karşı beslenen sosyal tepkiyi komünizm karşıtlığı ile bütünleştirmiş, komünist hareketlerin yarattığı korkuyu kullanarak Yahudileri sadece ekonomik sömürüyü temsil eden pasif bir günah keçisi olmalarının çok ötesinde saldırgan bir beynelmilel güç olarak göstermeyi başarmış. Uluslararası tehdit algısı yaratmada Bolşeviklerin yönetimindeki Sovyetler Birliği'nin sosyalist kimliği de önemli rol oynamış olmalı.²

Hitler'in şu sözleri, çelişkili olsa da, Yahudileri komünist hareketle ilişkilendirmesini yansıtıyor: "Eğer Yahudilik Avrupa uluslarının yok edilmesi için enternasyonal bir dünya savaşı çıkarabileceğine inanıyorsa, bu savaşın neticesi Avrupa uluslarının yok edilmesi değil, Avrupada Yahudiliğin yok edilmesi olacaktır" (s. 180). "Eğer Yahudi Marksist inanç amentüsüyle bu dünyanın uluslarına galebe çalarsa, tacı insanlığın cenaze çelengi olacaktır" (s. 115).

2-Haffner, Hitler'in Rusya'ya hakim olma planının eskiye dayandığını, Kavgam'da da ifade ettiği gibi, Hitler'in haritasında Rusya'nın lebensraum bölgesi olarak işaretlendiğini söylüyor. Ancak kendisinin de hatırlattığı gibi, Rusya'nın lebensraum coğrafyasına dahil edilmesinin tarihi bir gerekçesi yok. Haffner'e göre, "Hitler'in talep ettiği lebensraum, daha çok Doğu'daydı ve tarihsel değildi, tam aksine fütüristti" (s. 70). 1940 yılında, Doğu Avrupada tamamen hakimiyet kurduktan sonra, Hitler'in bütün kazanımlarını riske sokan bir maceraya girerek Rusya'ya saldırmasında Bolşevikleri yenilgiye uğratmak, beynelmilel komünizmin kalesini zapt etmek tutkusu da rol oynamış olabilir diye düşünüyorum.

Haffner'in Yahudi Soykırımı'nın zamanlaması ile ilgili anlattıklarından, bu arzusunun Avrupa'ya hakim olmaya yönelik savaş planına zarar vereceğini Hitler'in de tahmin ettiğini anlıyoruz.

AVRUPA'YA HAKİM OLMA HEDEFİ

Haffner, antisemitizmin Almanya davasına verdiği büyük zarara rağmen, Hitler'in Avrupa'ya hakim olma hedefine iki kere çok yaklaşmış olduğuna işaret ediyor: "1938 sonbaharında, (Münih Antlaşması'yla) İngiltere ve Fransa'nın tam onayıyla Almanya'nın Doğu Avrupa'daki hakim ülke konumu kabul edildiğinde ve 1940 yaz aylarında, Fransa zaferi ve bir dizi diğer ülkenin işgalinin ardından neredeyse Rusya'nın batısında kalan bütün kıta ayaklarına serildiğinde" (s. 140) Hitler, 1938'de savaşmadan Avusturya'yı ilhak ederek, Birinci Dünya Savaşı sonrasında dağılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu coğrafyasında egemen güç haline gelmişti. "Birinci Dünya Savaşı'nın eski müttefikleri Bulgaristan ve Türkiye de yine Almanya'ya çevirmişlerdi yüzlerini" (s. 144). "Bundan sonra yapılması gereken tek şey bu yeni Büyük Almanya-Avrupa imparatorluğunu düzene sokmak, ona bir karakter vermek ve bünyesinde yer alan uluslara yeni oluşan şartlara alışmak için zaman tanımaktı. Bunun için bir savaşa gerek yoktu" (s. 144-145).

Haffner, 1940'ta Fransa zaferinden sonra da Hitler'in "hakimiyetine süreklilik kazandırma", "yeni bir düzen kurma" şansını ele geçirdiğini düşünüyor. "Eğer Hitler istemiş olsaydı (...) Fransa'yla bir barış anlaşması yapabilirdi" (s. 147) ve ardından toplanacak bir Avrupa barış kongresi ile "bir tür Avrupa uluslar birliği, en azından bir savunma ve ekonomi ortaklığı oluşabilirdi" (s. 148).

Haffner bu iki kritik dönemde de Hitler'in önüne çıkan, hegemonik güç olarak Avrupa'yı birleştirmek şansını kullanamamasını, "bir devlet adamının yapıcı hayal gücü ve kalıcı bir eser bina etme yetisi"ne (s. 150) sahip olmamasına bağlıyor. Barış anlaşmalarının devletlerin arasındaki işlevini "ana-

Ancak, Haffner'in anlattıklarından, Hitler'in baştan beri planladığının bir soykırım mı yoksa tehcir temelinde bir etnik temizlik mi olduğu çok da belli olmuyor.

yasaların devlet içinde sahip olduğu işleve” benzetiyor. Hitler'in Avrupada barışı inşa edememesi ile ülkede devlet kurumlarını düzgün çalıştırmayarak kendisinin kontrol edeceği bir kaos düzeni yaratması arasında ilginç bir paralellik kuruyor.

SAVAŞ VE SOYKIRIM

Haffner'in Yahudi Soykırımı'nın zamanlaması ile ilgili anlattıklarından, bu arzusunun Avrupa'ya hakim olmaya yönelik savaş planına zarar vereceğini Hitler'in de tahmin ettiğini anlıyoruz. Haffner, Hitler'in Rusya'da da Fransa'da olduğu gibi hızlı bir zafer kazanması durumunda İngiltere ile savaşmadan bir barış anlaşması yapmayı planladığını, ancak Yahudi Soykırımı'nın gerçekleşmesinin kendisinin müzakere edilebilecek bir muhatap olmaktan çıkaracağına farkında olduğunu düşünüyor. “Olan bitenlerden İngiltere'nin hemen haberdar olduğu ülkelerde bir kitle katliamının faili olarak görünmemesi gerekiyordu” (s. 185).

“Başka türlü ifade etmek gerekirse, uzun zamandır tutkuyla peşinden koştuğu, bütün Avrupa Yahudilerinin kökünü kazıma emelini ancak İngiltere ile dengeli bir barış (ve bununla bağlantılı olarak Amerika'nın savaşa girmesini engellemek) için her türlü umudu kaybettikten sonra gerçekleştirebilecekti. Bunu ancak 5 Aralık 1941'de, Moskova önlerindeki Rus karşı saldırısı onu Rusya zaferi rüyasından çekip aldıktan sonra yaptı (...) Eğer Rusya'da zafer kazanamayacaksa (...) İngiltere'yle bir barış imkanı da ortadan kalkıyordu. (...) Artık kendisine daha da büyük bir keyif bahşedebilir ve ‘Yahudi sorununun nihai çözümünün’ bütün Avrupada hayata geçirilmesi buyruğunu verebilirdi, çünkü bu görünümün İngiltere'de ve Amerika'da yol açacağı etkileri dikkate almak zorunda değildi artık” (s. 186).

Haffner'in aktardığı bu bilgi, yenilginin kaçınılmazlığı ortaya çıktığında kendi halkını dahi gözden çıkaran Hitler'in, soykırımı uygulama kararını almasında, içinde bulunduğu nihilist ruh hali de rol oynamış olamaz mı sorusunu akla getiriyor.

Ancak, Haffner'in anlattıklarından, Hitler'in baştan beri planladığının bir soykırım mı yoksa tehcir temelinde bir etnik temizlik mi olduğu çok da belli olmuyor.

Nazilerin Siyonist örgütlere Yahudi grupların Filistin'e gönderilmeleri için izin verdiklerinin biliyoruz. Avrupa'ya, Rusya'ya, Ortadoğu'ya hakim olma planı gerçekleşseydi, Hitler Ari olmayan ırkların arasında bir coğrafyada, mesela Filistin'de, Yahudilerin yaşamasına imkân verirdi miydi? Rusya bozgunuyla bu ihtimal ortadan kalkmış olduğundan bu soruya cevap veremiyoruz.

Haffner, Hitler'in "hıyaneti"ni anlattığı son bölümde, yenilginin kaçınılmazlığı ortaya çıktığında, Hitler'in Batı cephesinde müttefiklerin istila ettikleri bölgede düşmanın faydalanabileceği her şeyin tahrip edilmesi ve hiçbir hazırlık, ikmal ve iaşe olmadan halkın yürüyerek geri çekilmesi yönündeki emirlerinin Almanya'nın ulus olarak ölümünü emretmek anlamına geldiğini belirtmiş. Haffner, "Hitler'in bu son ve artık Almanya'yı hedef alan kitlesel katliam operasyonunun sebebi kahramanca bir nihai savaşa yeterince istekli olarak katılmadıkları (...) için Almanları cezalandırmaktı" (s. 204) tespitini yapıyor.

Haffner'in aktardığı bu bilgi, yenilginin kaçınılmazlığı ortaya çıktığında kendi halkını dahi gözden çıkaran Hitler'in, soykırımı uygulama kararını almasında, içinde bulunduğu nihilist ruh hali de rol oynamış olamaz mı sorusunu akla getiriyor.

SAVAŞIN BARIŞA KATKISI

Haffner, Clausewitz gibi savaşı siyasetin doğal uzantısı gibi görüyor. "Devletler arasındaki anlaşmazlıkların tırmandıkları takdirde sadece

**Haffner,
savaşın ortadan
kalkmasının
ancak tek bir
gücün bütün
dünyaya hakim
olmasıyla
mümkün
olabileceği
kanaatinde.**

şiddet yoluyla yani savaşla çözülebilecekleri”ni (s. 169) ifade ediyor. Nürnberg mahkemelerinde yapıldığı gibi savaşı suç haline getirmenin gerçeklerle örtüşmediğini, savaşı daha korkunç hale getireceğini savunuyor: “Çünkü bu durumda kaybetmekte olan taraf artık zafer ya da yenilgi için değil, yaşam ya da ölüm için savaşmak zorunda kalacaktır” (s. 169). Buna karşılık fetihlerin, “barış için kağıt üzerinde kalan bütün savaştan feragat anlaşmalarından daha fayda yaratmış” (s. 171) olduğu kanaatindedir. Buna tarihten örnekler vermiş. Roma İmparatorluğu’nun fetihleri sayesinde Pax Romana’nın ortaya çıktığını, Bismarck’ın Almanya’yı savaşla birleştirdiğini hatırlatıyor. İkinci Dünya Savaşı’nın galipleri Rusya ve Amerika’nın savaştan sonra bir çeşit imparatorluklar kurduklarını ve “hakimiyetleri altındaki bölgelerin bütün dünyada barışın hüküm sürdüğü yegane topraklar olduğunu” iddia ediyor.

Haffner, savaşın ortadan kalkmasının ancak tek bir gücün bütün dünyaya hakim olmasıyla mümkün olabileceği kanaatindedir. Ancak, Haffner’in bu anlattıklarından farklı bir sonuç da çıkarılabilir: Tarihte tüm fetihler, güç dengelerinin değişmesiyle yeni savaşlara yol açmış; dünya da tek bir gücün hakimiyetine doğru ilerlemediğinden, savaşlara son verilmesi ancak savaş dışı ihtilaf çözme yöntemlerinin güçlendirilmesi ve savaş çıkarımlarına karşı müeyyide tehdidinin sürdürülmesiyle mümkün olabilir gibi gözüküyor.

Avrupa’da (Yugoslavya trajedisini bir yana koyarsak) İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çatışma yaşanmamasını ABD ve Rusya hakimiyetine bağlamak da kanaatimce çok isabetli değil. Savaş sonrası oluşturulan siyasi, iktisadi, kültürel kurumlar, farklı ülkelerde yaşayan gençlerin hem ülkeler arası seyahatleri hem de iletişim araçları sayesinde

Haffner bu kitlesel cinayetlerin bildiğimiz savaş suçlarından farklı cürümler olduklarını, savaş sırasında işlenmiş olsalar da, bunların savaşın parçası olmadıklarını, katliamlar için savaşı bir bahane olarak kullandığını belirtmiş.

birbirleriyle kurdukları ilişkiler, üniversiteler ve benzerleri savaş için gerekli olan düşmanlık hislerini besleyen düşünce kalıplarını, savaşın siyasetin uzantısı olabileceği fikriyatını ciddi biçimde değiştirmiş. Avrupada öğrenci değişim programına savaşa şiddetle karşı çıkmış olan hümanizmin kurucusu Erasmus adının verilmiş olması da kanaatimce bu duyarlılığın göstergesi.

Yuval Harari'nin Sapiens'te belirttiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada savaş ve şiddet nedeniyle gerçekleşen ölümlerin oranı hızla düşmekte. Harari, tarihte ilk defa barışsever bir seçkin grubun dünyada hakim güç haline geldiğini, siyasetçilerin, iş insanlarının, aydınların, sanatçıların savaşı kötü ve önlenbilir gördüklerini söylüyor.

SAVAŞ SUÇLARI VE HİTLER'İN ESAS SUÇU

Haffner, Hitler'in Avrupa'ya hakim olmak için savaş çıkarmasını Napolyon'un Avrupa'yı birleştirme girişimine benzeterek, sırf bu nedenle Hitler'in suçlanamayacağını iddia ediyor.

Haffner, Hitler'in savaş çıkarmış olmasından değil, başta Yahudi Soykırımını olmak üzere, yürütmüş olduğu kitle cinayetlerinden dolayı -savaşın başlamasıyla Almanya'daki psikiyatri hastalarının ve Çingenelerin yok edilmesi, Polonya'da seçkinlere, Rusya'da savaş esirlerine yönelik kitlesel katliamlar- bir canı olarak görülmesi gerektiğini ifade ediyor.

Haffner bu kitlesel cinayetlerin bildiğimiz savaş suçlarından farklı cürümler olduklarını, savaş sırasında işlenmiş olsalar da, bunların savaşın parçası olmadıklarını, katliamlar için savaşı bir bahane olarak kullandığını belirtmiş (s. 164-165).

**Aklıma
takılan soru,
ABD'nin Hiroşima
ve Nagazaki'yi
bombalamasının
hangi kategoriye
gireceği.**

Bu tespit Yahudi Soykırımı ve Çingene Katliamı için elbette son derece geçerli ve haklılığa sahip. Ancak Polonya'da seçkinlerin, “papazlar, öğretmenler, profesörler, gazeteciler, iş adamları”nın (s. 175) yok edilmeleri, doğrudan savaşla ilgili olmasa da, Polonya halkını hakimiyet altına alma planının bir parçası olduğunu Haffner de hatırlatıyor. Haffner'in “Hitler'in sözcüsü” olarak tanımladığı Himmler, Polonya halkının “liderleri olmayan iş köleleri olarak kullanılması” planından açıkça söz ediyor (s. 175). 473.000 Rus savaş esirinin infazını, üç milyona yakınının da esir kamplarında açlıktan öldürülmelerini savaşın ürünü olarak görmemek mümkün mü? Savaşın ortaya çıkardığı şiddeti olağanlaştıran durum, siyasi liderlerin vicdani sorumluluk hissetmeden düşman olarak gördükleri insanların ölüm emirlerini vermelerine, ölümlerini meşru görmelerine yol açıyor.

Aklıma takılan soru, ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki'yi bombalamasının hangi kategoriye gireceği. Atom bombaları Japonya'nın bir an önce teslim olmasını sağlamaya yönelik olarak, planlı bir şekilde, azami sayıda insan öldürmek amacıyla atılmıştı. Bir kitlesel katliamın doğrudan savaşı etkiliyor olması, savaş aklına “uygun olması”, onu ağır bir insanlık suçu olmaktan çıkarır mı? Başka bir soru da şu; Hitler'in cinayetlerini gölgeleyeceği kaygısı bu insanlık suçlarının geri plana itilmesini meşru kılar mı?

ÖÇ ALMA DUYGUSU, BARIŞMA, BARIŞAMA

Haffner, savaşlarda karşılaşılan yağmalamalar, cinayetler, ırza geçmeler ve benzeri savaş suçlarının savaştan sonra sessizce affa uğramasının âdet haline geldiğini belirtiyor: “Savaşın tabiri

Galiba savaşlardan sonra yapılan barış anlaşmalarının ne kadar dengeli olduğu, taşıdığı simgesel ögeler, savaş sonrası siyasi aktörlerin tavırları, yaşananların nasıl hatırlanacağını belirliyor.

caizse normal korkunçluklarının, iyi vatandaşlar ve aile babalarının öldürmeye alıştığı önlenemeyen bir olağanüstü duruma eşlik eden tezahürler olarak telakki edilmesinde ve savaştan sonra olabildiğince hızla unutulmasında bilgelik vardır,” (s. 172) diye yazmış.

Kazuo Ishiguro’nun Gömülü Dev adlı romanı savaşta yaşanan korkunçluklar ve öç alma konusunu çok düşündürücü bir biçimde ele alan bir kitap.

Eski İngiltere’de geçen romanındaki kahramanların konuşmalarından, nefesiyle insanların belleğini sise boğan canavarın öldürülmesiyle, sadece insanların değerli anılarının değil, savaş sırasında Sakson köylerinde Britonların çocuklara, kadınlara yaptıkları korkunç şeylerin de hatırlanacağını anlıyoruz. Bu hatırlatma artık iç içe geçmiş ortak hayatı dumura uğratacak; ama öbür yandan, güç dengesini değiştirecek yeni bir savaş için Saksonların bunları hatırlaması gerekli.

Hayatının son dönemini yaşayan yaşlı bir Briton olan Axl endişeyle soruyor: “Oysa koca ülkede hangi eski nefretlerin zincirinden boşanacağını kim bilebilir? (...) Dilbaz adamlar eski haksızlıklarla yeni toprak ve fetih arzusu arasında kafiye kurduğunda neler olacağını kim bilebilir?” (s. 259) Sakson savaşçısı Wistan ise, ordularının öç alma tutkusuyla büyüyeceğine inanmakta. Ona göre intikam için hiçbir zaman vakit geç değil.

Ishiguro’nın bu kitapta Haffner’in “savaş suçlarını unutmakta bilgelik vardır” tespitine hak verdiği sonucunu çıkartabiliriz. Ama Sakson savaşçının Britonların tanrısı ile ilgili sorduğu şu soruyu da kaydederek “Kötülüklerin unutulup cezasız kalmasını isteyen bir tanrı nasıl bir tanrıdır beyim?” (s. 249)

Buna karşılık 1915'te ağırlıkla ülkenin doğu bölgelerinde Ermenilere yapılanlar torunları tarafından canlı bir şekilde hatırlanıyor.

Galiba savaşımlardan sonra yapılan barış anlaşmalarının ne kadar dengeli olduğu, taşıdığı simgesel öğeler, savaş sonrası siyasi aktörlerin tavırları, yaşananların nasıl hatırlanacağını belirliyor.

BİZİM SAVAŞI HATIRLAMAMIZ

Oldukça kanlı bir savaş yaşadığımız Yunanistan'la savaştan sonra Atatürk'ün girişimiyle kurulan dostluk, iki tarafta da savaşla ilgili kötü anıların, Ishiguro'nun kitabında olduğu gibi, zamanla sis perdesinin gerisinde kalmasına imkân vermiş. Bunda yaşanan savaşın ırklar ve dinler arasında tarihî bir hesaplaşmanın parçası olarak tanımlanmamasının ve Atatürk'ün ancak ülke toprakları işgal edildiğinde savaşın mazur görülebileceği yönündeki tavrının da şüphesiz etkisi olmuş.

Buna karşılık 1915'te ağırlıkla ülkenin doğu bölgelerinde Ermenilere yapılanlar torunları tarafından canlı bir şekilde hatırlanıyor. Anadolu'da yaşayan Ermenilerin büyük kısmı katliamlar ve gayri insani şartlarda gerçekleşen tehcir sırasında hayatını kaybediyor, Ermeniler bin yılı aşkın bir süredir yaşadıkları ve canlı bir kültürü yeşerttikleri topraklardan sökülüyorlar. Hrant Dink'in deyimiyle "kökkırırma" uğruyorlar. Türk resmî tezi bunların doğrudan savaşla ilgili olduklarını, bu nedenle savaş suçu kategorisinde ele alınmaları gerektiğini iddia ediyor. Ancak, Osmanlı Ermenilerinin savaşın gidişatını etkileyecek türden silahlı eylemlerde bulduklarına veya bunları planladıklarına dair bulgular inandırıcı değil. Tehcire maruz kalanlar da sadece doğuda yaşayan Ermeniler olmamış. Buna karşılık, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulması ihtimali ve bu ihtimali ortadan kaldırma refleksinin 1915'i hazırlamış olduğu söylenebilir, bu nedenle savaş ilişkisi kurulabilir.

Özetle,
savaşlar, sadece
savaş sırasında
insanların
psikolojisinin
bozulmasına
neden olmuyor.

Bunlardan çok daha küçük ölçekte de olsa, 1916'da Rus ordusu Doğu Anadolu'dan çekilirken 1917'de Ermeni askerler ve milislerin intikam eylemlerine maruz kalanların torunları da yaşananları hatırlıyorlar.³

Savaş bittikten sonra da telafi edici adımlar atılmamış (Ermenilerden kalan mülkler yerel ahaliye dağıtılmış), bir barışma süreci gerçekleşmemiş. Böyle durumlar insanların adaletle ilgili içgüdülerinin düşmanlık, nefret, hatta öç alma gibi duygular geliştirmesine neden oluyor. ASALA cinayetlerinde, Filistinli militanların 1972 Münih Olimpiyatları'nda yaptıkları terör eyleminde dramatik bir şekilde görülmüş olduğu gibi.

Özetle, savaşlar, sadece savaş sırasında insanların psikolojisinin bozulmasına neden olmuyor. Yenilenlerin de adil bulacağı barış anlaşmalarıyla sonuçlanmayan savaşlar ve çatışmaların kötü anıları lanetli bir miras olarak gelecek nesillere aktarılıyor.

Erasmus, Deliliğe Övgü'de "Savaş insanlara değil, insanlıkla ilgisi olmayan canavarlara yakışır," demiş. Bu benzetme biraz abartılı bulunabilir, ancak savaşın insanları canavarlaştıran ortamlar yarattığı tespitine sanırım daha az itiraz olur. Barışı koruma enerjisini canlı tutabilmek için savaşların korkunçluklarının da unutulmaması gerekiyor. Paradoks gibi görünen bu meselenin çözümü yaşananların nasıl hatırlanacağıyla ilgili. Geçmişte yaşanan savaşlar ırk, millet, din için fetihler ya da ırka, millete, dine karşı saldırılar olarak değil de, insanlık trajedileri olarak kavramsallaştırılabildiğinde, empati duygularının sınırları evrensel bir barış anlayışına temel sağlayabilecek şekilde genişleyebiliyor. Sanıyorum

3-Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Srebrenitsa'da sekiz binden fazla Boşnak erkeğin öldürülmesini soykırım olarak tanımladı. Kitle katliamlarının hangi durumda soykırım olarak niteleneceğinin kesin bir ölçütü yok. Soykırımın tanımındaki muğlaklık nedeniyle, etnik temizlik eylemleri ile arasındaki ayırım da her zaman çok net yapılamıyor.

bunun için savaşın insanlar için ne anlama geldiğini çarpıcı bir biçimde anlatan edebiyat ve sanat ürünlerine ihtiyacımız hiç bitmeyecek. Sebastian Haffner'in Bir Alman'ın Hikâyesi ve Stefan Zweig'in Dünün Dünyası kitaplarında da Avrupa'nın yaşamış olduğu iki büyük savaş ve nasyonal sosyalizmin insanları nasıl etkilemiş olduğu çarpıcı biçimde anlatılmış. Bunlar birlikte okunduğunda Avrupa'nın 20. yüzyılda yaşadığı korkunç deneyimler daha iyi anlaşılıyor.

KAYNAKLAR

Colin Storer, Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi, (çev. Sedef Özge), İletişim Yayınları, 2015.

Isaiah Berlin, Romantikliğin Kökleri, (çev. Mete Tunçay), Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Kazuo Ishiguro, Gömülü Dev, (çev. Roza Hakmen), Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Orlando Figes, Nataşa'nın Dansı, (çev. Figen Dereli), Yapı Kredi Yayınları, 2018.

Sebastian Haffner, Hitler Üzerine Notlar, (çev. Hulki Demirel), İletişim Yayınları, 2019.

Stefan Zweig, Dünün Dünyası, (çev. Gülçin Wilhelm), İletişim Yayınları, 2019.

Yuval Harari, Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens, İnsan Tarihinin Kısa Tarihi, (çev. Ertuğrul Genç), Kolektif Kitap, 2018.

Bu yazı 14 Kasım 2019 tarihinde gazeteduvar.com.tr'de yayınlanmıştır.

Şengal Katliamı'nın tanıkları anlatıyor: Ezidi kadınlar saçlarını kesiyor

"Biz Ezidiler'de kadınlar hep uzun saçlı olur. Ancak yastayken ya da çok kızarsak bize ağır gelen olguyu protesto etmek adına saçlarımızı kesiveririz."

RUKEN HATUN TURHALLI

O günden bu yana dört tarafa dağılmış çocuklarına ulaşmaya çalışan acılı aileler, kıt kanaat imkanlarla "Ağustos Fermanı" dedikleri Ezidi Jenosidi'nin kanayan yaralarını sarmaya çalışıyorlar.

IŞİD 3 Ağustos 2014'te Ezidilerin yoğunluklu olarak yaşadığı Irak'ın Musul kenti yakınlarındaki Şengal bölgesine saldırdı. Kent ve civarında yaşayan on binlerce Ezidi, örgütün eline düşmemek için yollara düşmüş, Sincar Dağı'na sığınan onlarca çocuk, yaşlı ve hasta, susuzluktan ve sıcaktan hayatını kaybetmişti. Şengal saldırısında yaklaşık 5 bin Ezidi'yi katleden örgüt, binlerce kadın ve çocuğu da esir aldı.

Alıkoyduğu genç kadın ve çocukları seks kölesi olarak kullanan örgütün kaçırdığı bazı insanlardan ise hâlâ haber alınamıyor.

O günden bu yana dört tarafa dağılmış çocuklarına ulaşmaya çalışan acılı aileler, kıt kanaat imkanlarla "Ağustos Fermanı" dedikleri Ezidi Jenosidi'nin kanayan yaralarını sarmaya çalışıyorlar.

Geçtiğimiz aylarda Alman İnsan Hakları Kurumu ISHR'nin (International Society for Human Rights German Section) Şengal'e yardım amaçlı düzenlediği bir geziye bağımsız gazeteci olarak katıldım.

Yıllarca Kürt kadın hareketinde aktif olarak yer almış, bu alanda değişik yazılar yazmış ve araştırmalar yapmış biri olarak, Şengal kadınlarının yaşadığı trajediyi çok merak ediyordum. Bu gezi sayesinde ilk kez Ezidi halkının yaşadığı yürek yakıcı felaketin boyutlarını görme imkanım oldu. Fırsat buldukça not etmeye çalıştığım tanıklıkları burada sizlerle paylaşıyorum.

İLK DURAK XANKE KÖYÜ

ISHR yöneticisi bir Alman kadın ve beraberindeki Kuzey Kürdistanlı Ezidi erkek gönüllü ile Hewler Havaalanı'nda buluşmanın ardından rehberimiz Şeyh ile beraber Duhok'a yakın Xanke köyüne hareket ediyoruz.

**Xanke'deki
ailelerin hemen
hemen tümü
evlerini Ağustos
2014 fermanıyla
IŞİD'ten kaçıp
kurtulmayı
başaran Şengal
mağdurlarına
açmışlar**

Beş binin üzerindeki nüfusuyla köyden ziyade küçük bir şehri andıran bu kasaba Saddam rejiminin 1970'lerde KDP peşmergelerini kontrol etmek amacıyla kurduğu toplu köylerden biri.

EZİDİ ŞEYHİNİN EVİNE KONUK OLUYORUZ

Dış cephesine dokunulmamış evin yeni sıvanmış kapı ve pencereleri dikkatimizi çekiyor. Şeyh'in aktardığına göre evin Ezidi sahibi, yarı inşaat halindeki yapıya kapı ve pencereler takarak soykırımdan kaçıp evi köye sığınan akrabalarına tahsis etmiş.

Köyde belirgin olarak hissedilen Ezidi dayanışmasının tek örneği bu ev değil. Xanke'deki ailelerin hemen hemen tümü evlerini Ağustos 2014 fermanıyla IŞİD'ten kaçıp kurtulmayı başaran Şengal mağdurlarına açmışlar. Ezidi köylüler öz imkanlarıyla katliamdan kaçan ailelere yardım etmiş, onları bağırklarına basmışlar.

Ezidiler'e yardım elini uzatan Alman yardım kuruluşu yardımları aracı olmaksızın gerçek mağdurlara ulaştırmayı tercih etmiş. Ezidilerin cemaat halinde yaşadığını bildiklerinden bunun sadece bir Ezidi şeyhi aracılığı ile mümkün olabileceğine karar vermiş.

Kurumun imkanları kısıtlı olduğundan tüm mağdurlara değil de imkanları dahilinde özellikle IŞİD'in elinden alınan kadınlara ve çocuklara yardım etmeye çalışıyorlar.

Geceyi Ezidi şeyhinin evinde geçiriyoruz. Normal zamanlarda cemaatin diğer üyelerine nazaran daha varlıklı olması beklenen aile, son derece kısıtlı imkanlarla yaşamını sürdürmeye çalışıyor.

Gururun bir Ortadoğulu için her şey olduğunu düşünürken “İnsan onurunun dokunulmaz olduğu” cümlesinin, Alman Anayasası’nın ilk maddesi olduğunu hatırlayıveriyorum birden.

Şeyh ihtiyaç sahiplerini daha evvelden tespit ederek kuruluşa iletmiş. Listede kampta yaşamayan ama kuruluşun kriterlerine göre mağdur sayılabilecek kadın ve çocuklar da var. Bunlar şeyhin evine davet edilerek kurumla görüşmeleri sağlanıyor.

Gelenler, çoğunlukla kadın ve küçük yaşlardaki Ezidi kızları. Alman gönüllü mağdurların kısa hikayelerini not edip zarf içinde 50’şer bin dinar (40 dolara denk) yardımları tek tek dağıtıyor. Bu cüzi miktar, ailelerin bir haftalık yiyecek masraflarını karşılamaya dahi yetmiyor. Örneğin bir kilo et almak için verilen yardımın yarısından fazlasını gözden çıkarmak gerekiyor.

Bazı mağdurlar, çaresizlik içinde miktarın azlığına itiraz ediyor. “Çocukların ve yetimlerin ihtiyacına nasıl yetişeceğiz?” diye soruyorlar. “Çocuklar bir lokma et yemeyeli aylar oluyor.”

Ancak bu cüzi miktar Almanya merkezli kurum için oldukça önemli olacak ki Doğu Almanyalı kurum yöneticisi, bazen zarfa konulmadan ellerine verilen 50 binlik Irak dinarlarını objektife uzatarak mağdurlarla fotoğraf çekiyor.

Veren el fotoğraf objektifine gülümsüyor, memnun... Alan ise son derece mahzun...

Yardımın alınma ve verilme biçiminde mağduru insan olma durumunun aşağılarına çeken bir dengesizlik var. Bu kadar az bir miktar için dahi, mağdurla resim çekilmesi bir Kürt olarak gururuma dokunuyor.

Gururun bir Ortadoğulu için her şey olduğunu düşünürken “İnsan onurunun dokunulmaz olduğu” cümlesinin, Alman Anayasası’nın ilk

Mağdurlarla aynı dili konuşmanın bir avantajı var. Kürtçe sayesinde Ezidi kadınlarla diyalogumu derinleştirme olanağı buluyorum.

maddesi olduğunu hatırlayıveriyorum birden. Nedense, Anayasa'da yazan süslü cümlelere rağmen Almanlar yardımı fotoğraflamayı tercih ediyorlar, Ortadoğulular ise ailenin onurunu kırmamak için yardımın gizliliğini önemsiyor.

Uzun yıllar Almanya'da yaşadığımdan fotoğrafın ardındaki gerçek durumu tahmin edebiliyorum. Büyük ihtimalle bu fotoğraflar kurumun değerlendirme raporunda, yardımın ihtiyaç sahiplerine ulaştığını belgelemek amacıyla kullanılacak. Bir kısmı ise ofset baskılarda katlanılabilir broşürlere basılacak, süslü kadın ve erkelerin katıldığı bol demeçli toplantılarda yardım yapan bireylere dağıtılacaklar. Yardımseverler, uzak diyarlarda ismini bilmedikleri insanlara yaptıkları yardımdan gurur duyacak ve sevinecekler.

Beklentiler ve gerçeklik arasındaki uçurum, Ezidiler'in insanlık durumu bu bir haftalık gezide en zorlandığım konulardan biri oluyor. Yardım kuruluşunun bu kasvetli iyilik perisi havasından kendimi kurtarma ihtiyacı hissediyor ve soluğu daha çok halkın içine karışmakta buluyorum.

Mağdurlarla aynı dili konuşmanın bir avantajı var. Kürtçe sayesinde Ezidi kadınlarla diyalogumu derinleştirme olanağı buluyorum.

Gördüklerimi, görüşüklerimin konuşmalarını imkan buldukça not etmeye çalışıyorum. Yaşananlar, tanıklıklar o kadar ağır ki bazen not defterimi kapatıp onlarla hıçkırığa hıçkırığa ağlıyorum. Sonra hep beraber derin derin nefes alıyoruz, onlar anlatıyor, ben yeniden yazmaya başlıyorum.

Görüştüğümüz bütün Ezidi anaları gibi Gewrê'nin de elinde iki ayrı demet halinde kimlikler vardı. Bir elinde IŞİD'in hâlâ esir tuttuğu çocuklarının ötekinde ise IŞİD'den kaçıp kurtulabilenlerin kimliklerini tutuyor.

DOKUZ ÇOCUĞU ESİR DÜŞEN VE EŞİ KATLEDİLEN GEWRE

Aktaracağım ilk trajedi şeyhin evine gelen iki IŞİD mağduru kadına ait. Bu kadınlardan birinin adı Gewrê, daha yaşlı görünen ötekisi ise Xanza.

IŞİD'in Şengal'e saldırdığı 3 Ağustos 2014 gecesi Gewrê, kızının Zorava'daki evinde misafirmiş. Gewrê o gece eşi ve dokuz çocuğu ile beraber örgüte esir düşmemiş. Çünkü kendisi kızının evinde katledilen damadının yasını tutuyormuş. Gewre karnındaki doğmamış bebeği ile IŞİD saldırısından kurtulabilmiş. Ancak eşi ve dokuz çocuğu bu kadar şanslı olamamışlar.

Görüştüğümüz bütün Ezidi anaları gibi Gewrê'nin de elinde iki ayrı demet halinde kimlikler vardı. Bir elinde IŞİD'in hâlâ esir tuttuğu çocuklarının ötekinde ise IŞİD'den kaçıp kurtulabilenlerin kimliklerini tutuyor.

Kurtulanları gösterirken gözlerinin içi parlıyor ve gülümseme ışıkları doluyor hüznü yüzünde. Esir kalan, haber alınamayan çocuklarını anlatığında ise göz yaşlarına boğuluyor, nefesi kesilir gibi oluyor.

Hıçkırıklar içinde konuşmasına devam ediyor. Çocukların esir düşerkenki yaşlarını teker teker söylüyor ve şimdi bu kadar yaşında olsalar gerek diye ekliyor sonra.

Gewrê DAEŞ'in esir aldığı çocuklarından bütünü de habersiz kalmamış. Ayrı geçen yıllar boyunca çocuklarıyla aynı yerlerde esir kalanlardan kaçıp kurtulanlar çocuklarından haber getirmişler.

Gewrê devam ediyor. “Biz Ezidiler’de kadınlar hep uzun saçlı olur. Ancak yastayken ya da çok kızarsak bize ağır gelen olguyu protesto etmek adına saçlarımızı kesiveririz.”

Gewrê’nin elinde yakın akrabasının düğününde çektikleri toplu bir aile fotoğrafı var. IŞİD öncesi zamanlardan kalma bu mutlu aile resminden tek tek çocuklarını gösteriyor. Gözyaşları içinde, “İyi ki ailecek o düğüne katılmış ve bu fotoğrafı çekmişiz.” diyor. Gözleri sürekli fotoğrafa takılı “Yoksa onlardan geriye hiçbir şey kalmayacaktı” diye ekliyor.

Fotoğraftaki kızlarından birini bana gösteriyor. “Bu kızım Ş. kaçırıldığında henüz 14 yaşındaydı. IŞİD’li onu esir aldığı anda üstüne gaz dökerek kendini yakmaya çalışmış. Ancak ne yapmışsa da kurtulamamış!” diyerek gözyaşlarına boğuluyor.

BİR EZİDİ GELENEĞİ: KADINLAR SAÇLARINI KESİYOR

Gewrê devam ediyor. “Biz Ezidiler’de kadınlar hep uzun saçlı olur. Ancak yastayken ya da çok kızarsak bize ağır gelen olguyu protesto etmek adına saçlarımızı kesiveririz.” IŞİD’li kızıma ilk tecavüze kalkıştığında, kızım saçlarını kökten kesmiş. Saçlarını kesince IŞİD’li kızıma daha çok işkence yapmış. Onu yara bere içinde bırakmış.”

Kaçırılan öteki kızı Şehri’ye de çok eziyet ettiklerini söylüyor. Küçük kızını para karşılığında sayısız kişilere, yaşlı başlı adamlara defalarca satmışlar. Şehri satıldığı her yerde köle olarak çalıştırılmış. Birkaç kadının ancak yapabildiği işleri tek başına yapmak zorunda bırakılmış. Şehri’ye günde onlarca kez çok uzak mesafelerden 25 litreden fazla su taşımışlar. Her gün onlarca kişi için tandırlarda ekmek pişirmek, büyük gruplar için yemek yapmak zorunda bırakılmış. Gün doğumundan gün batımına değin köle olarak çalıştırmışlar kızını.

Şehri Rojava'da YPG'liler tarafından kurtarıldıktan sonra ancak bir hafta yaşayabilmiş. "Yaptıkları eziyetten dolayı kızımın kalp damarları iflas etmişti." diyor Gewrê. "Duhok Hastahanesi'nde bir hafta sonra yaşama veda etti. Henüz kurtulmasına doğru dürüst sevinemedim cenazesini aldım." diyor.

BEŞ YAŞINDA ESİR ÇOCUK

Gewrê şu an dokuz yaşında olan yanındaki kızı Iyla da konuşmamı istiyor. I. Ağustos 2014'te kaçırıldığında henüz beş yaşındaymış. IŞİD'li Türkmen bir aile onu yanına köle olarak almış. "Çocuk bu aileden Türkçe öğrenmiş, istersen onunla Türkçe konuş." diyor bana. "I.'ya dönerek gülümsüyor ve Türkçe, "Gelsene buraya!" diye sesleniyorum. Bunu duyar duymaz çocukcağızı bir titreme alıyor. Gözleri fal taşı gibi açılıyor ve korkudan donmuş halde gerisin geriye benden uzaklaşmaya çalışıyor. Türkçenin onun aklında IŞİD ve kölelik günlerinin dili olarak kaldığını anlıyorum. Korkmamasını, Türkmen değil, Kürt olduğumu, tıpkı onun gibi sonradan Türkçeyi öğrendiğimi sarılarak öperek anlatmaya çalışıyorum. Bir müddet sonra güvenilecek biri olduğuma karar veriyor küçük I ve anlatmaya başlıyor.

I., Türkmen Nesrin'in evinde kalırken kadın her gece bütün ailenin uyuduğu yer yataklarını ona serdirip sabah da ona toplatırmış. Evin tüm bulgularını ona yıkatır, çocuklarını ona baktırır-mış. Küçük I. Nesrin'in çocuklarını hep kucağında taşırmış.

Bir gün dayanamamış o da Nesrin'in çocuklarının oyuncaklarıyla oynamak istemiş. Oynarken elindeki oyuncak bozulmuş. Bunun üzerine Nesrin ısıttığı çatalla göz kapaklarını yakarak

Küçük I. IŞİD tarafından kaçırıldığında ismini ve soy ismini unutmamış. Bu sayede ailesine ulaşılabilindiği için çok şanslı.

cezalandırmış onu. O günden sonra I. bir daha Nesrin'in çocukların oyuncaklarına dokunamamış.

Telafer düşmeden evvel Nesrin onu da yanına alarak ailesiyle beraber Ankara'ya kaçmış. Ankara'da uzun bir süre kaldıktan sonra, Türk devleti onu Nesrin'den alarak Bağdat'a teslim etmiş. Teslim ediş konusunda I.'nın anlattıklarında bir kesiklik var. Çocuk, nasıl Nesrin'den alınıp da Bağdat'a verildiğini bilmiyor.

Küçük I. IŞİD tarafından kaçırıldığında ismini ve soy ismini unutmamış. Bu sayede ailesine ulaşılabilindiği için çok şanslı. Fakat ya ismini bilmeyen ve kaçırıldıktan sonra ismi de dahil Kürtçe konuşmayı bile unutan binlerce Ezidi çocuk? Maalesef onların akıbetleri henüz bilinmiyor...

Parçalanan Ezidi ailelerin bir daha birleşemeyecek kayıp bir çocuklar kuşağı var. Nereden geldiğini, kim olduğunu bilmeyen savaş çocukları...

I. yanımızdan ayrılarak öteki küçük çocuklarla oynamaya başlıyor. Beş yaşında akranlarıyla oynamaya hakkı elinden alınmış çocuk, dört yıl sonra çocukluğuna kaldığı yerden başlamaya çalışıyor ama film kopuk. Kopan filmi onarmak, onu yeniden mutlu ve huzurlu bir çocuk haline getirmek dünya ve insanlığın omuzlarına yüklenmiş ağır bir vebal. Ancak, maalesef dünyanın gözü kulağı Ezidilerin yaşadığı büyük drama kapanmış. İnsanlık bu dramla ilgili tek tük kişileri öne çıkaran sınırlı medyatik çalışmalarla yetinmiş gözüküyor. İnsanlık Ezidilerin hikayesini tek tek göremediği gibi yok olmakla karşı karşıya olan bu halkın toplu akıbetini de görmekten, topluluğa karşı işlenen soykırım ve insanlık suçlarının faillerini bulup yargılamaktan aciz.

Biz Ezidiler’de ailenin devamı soyun sürdürücülüğü önemlidir. Bu nedenle erken yaşta oğlumu evlendirdim. Hem de iki eşle evlenmesini istedim ki çocukları çok olsun, soyumuz sürsün istedim”.

XANZA’NIN HİKAYESİ: KIRVELİK VE İHANET

Şeyhin evinde görüştüğüm diğer kadın ise Xanza. Kısa boylu, zayıf esmer bir kadın. Gerçekte 65 yaşında olsa da çökmüş görüntüsüyle çok daha yaşlı bir kadın izlenimi uyandırıyor. Derli toplu, sade konuşması dikkat çekiyor. IŞİD’in elinde esirken yaşadığı trajediyi arada bir espriler katarak da anlatması zaman zaman güldürüyor insanı.

Anlatıkları yakın tarihin bir özeti gibi. “Bize Emin Berakat Ailesi derler”diyerek başlıyor sözlerine. “Hardan köyündeniz. Eşim Irak-İran savaşında öldü. BAAS Partisi döneminde Irak yasalarına göre savaşta ölenlerin ailelerine 60 dönümlük toprak tazminat olarak tahsis edilirdi.” diyor. Eşinin ölümünden sonra iki kızı ile oğlu Emin’i Saddam’ın tahsis ettiği bu toprakları sürerek tek başına büyüttüğünü söylüyor.

“Biz Ezidiler’de ailenin devamı soyun sürdürücülüğü önemlidir. Bu nedenle erken yaşta oğlumu evlendirdim. Hem de iki eşle evlenmesini istedim ki çocukları çok olsun, soyumuz sürsün istedim”.

Bu evliliklerden yedisi kız, üçü erkek toplam on çocuğu olmuş oğlu Emin’in. “IŞİD saldırdığında tüm aile esir düştük” diyor.

Xanza’nın esaretle ilgili anlatıkları tüyler ürpertici. Esaretten kaçmayı başarmış torunlarıyla da konuşmak istiyorum. Ancak, “Onları bırak, benimle konuş ki bütün soruların cevap bulsun.” diyor. Anladığım kadarıyla bunu torunlarını koruma içgüdüsüyle yapıyor. Kısa bir süre sonra hepsini eve yolluyor ve anlatmaya devam ediyor.

Sahipsiz çok sayıda köpek ortalıkta dolaşıyordu. Bunlar bazen ağızlarında ölü insan uzuvları, el, bacak ve muhtelif parçalarla gelir yanı başımızda yerlerdi.

“Saldırıdan önce, komşular ve çevredeki insanlarla ilişkilerimiz güzel ve sorunsuzdu. Evi-mizin kapısı, sofralarımız, herkese açıktı. Misafirimiz bol olur, çay, kahve ve ikramlar eksik olmazdı soframızda. Köyümüz Sunni Arap ve Ezidi Kürtler’den oluşuyordu. Yıllar içinde Sun-ni-Araplar’la dost ve kirve olmuştuk. Çok şeyler paylaşırdık. Biz Ezidiler’de “kirivoluk önemlidir. Kardeş gibi olursun kirvenle. Namusunu, malı-nı gözünü kırpmadan teslim edersin ona. Çünkü kendin gibi bilirsin. Yıllarca bu Arap Sünnilerle bu kutsal kirvelik bağı ile ilişkilendik” diyor.

“İŞİD’in saldırıya geçtiği günlerde bir gün çok sayıda Arap-Sünni otomobilleriyle bizi ziyarete geldiler. Çay, kahve ikram ettik, misafirperverli-ğimizden bir şey eksik etmedik. Bize, ‘Gitmeyin burada kalın. Size kimse karışamaz. Biz size ke-filiz.’ dediler. Biz de, ‘içimiz rahat değil, gidece-ğiz’ dedik. Otomobillerimize binip Sınuni Nahi-yesi’ne doğru yola çıktık. Bizi yolda yakaladılar. Köyde kalan köylülerimizin yarısını orada, diğer yarısını Sınuni’ye yakın öldürdüler.

Bizi akşam saat 5’te aldılar ve Suriye Tiltemer’e götürdüler. Burada dokuz gün kaldıktan sonra, kızlarımızı, çocuklarımızı bizden ayırdılar ve bizi Koço köyü üzerinden Musul’a götürdüler. Koço köyüne vardığımızda toplu halde öldürül-müş cesetlerle karşılaştık. Üst üste yığılmış, gü-neşin altında bozulmuş, tanınmayacak haldeki bu cesetlerin çoğu Ezidi erkeklerine aitti. Yaka-ladıklarını toplu halde öldürmüşlerdi.

Sahipsiz çok sayıda köpek ortalıkta dolaşıyordu. Bunlar bazen ağızlarında ölü insan uzuvları, el, bacak ve muhtelif parçalarla gelir yanı başımızda yerlerdi. Bir defasında köpeğin ağzından bir in-san eli aldım. Eli cebimdeki bez mendilime sar-dım ve toprağı eşleyip gömdüm. Bu elde koca-

Bunlar bize Kuran, namaz, sala ve şeyhlerin tarihi derslerini verirlerdi. Zorla namaz kıldırıldıklarında içimden sessizce onlara küfür ederdim.

man taşlı bir yüzük vardı. Altındı ve pahallı bir şey gibi görünüyordu. Yüzüğü parmağından çıkardım ve gücümün yettiği kadar uzaklara fırlattım. ‘Sahibine hayır getirmemiş bu yüzük bana mı hayır getirecek?’ dedim kendi kendime”.

“Bizi sonra Telafer’e götürdüler. Burada silah zoruyla Müslümanlaştırmaya çalıştılar. Bize bir öğretmeni hoca olarak vermişlerdi. Görevi bize namaz dersi vermektir.

Oradaki IŞİD sorumlularının isimleri Ebu Humud Ebu Hacer Ebu Somay’dı. Bizim tanıdığımız Mitilda Arap aşiretinin mensuplarıydı hepsi de. Telaferli Türkmenler’den de çok sayıda IŞİD sorumlusu vardı. Hacı Mehdi, Ebu Ali, Ebu Bakıl’dı adları.

Bunlar bize Kuran, namaz, sala ve şeyhlerin tarihi derslerini verirlerdi. Zorla namaz kıldırıldıklarında içimden sessizce onlara küfür ederdim.

Zorla evlendirilen, ‘cariye olarak’ satılan kızlarımız onlara diremiyor, boyun eğmiyorlardı. Bir gün bize, söylediklerini sesli sesli tekrarlamamızı istediler. Dediklerini yapmazsak ortamımızda bomba patlatacaklarını söylediler. Bir keresinde gerçekten de patlattılar.

Emira ve Mahveri adlı iki kız, aramızdan alıp saçlarından tutup dipçiklerle döverek zorla Suriye’ye götürdüler. Bu kızlardan hiçbir şekilde haber alamadık. Daha sonra bizi Koço köyüne köle olarak tarım yapalım diye yolladılar.

Bahardı, sular yükselmiş seller akıyordu. Baharın hırçın suları topluca öldürülen Ezidi cesetlerini sürükleyip kıyılara vuruyordu. Derelerin etrafı kafatası, kol, bacak ve insan uzuvlarıyla dolmuştu. Cesetlerin büyük bölümü Koço köyü sakinlerine aitti.

Daha sonra IŞİD bir karar aldı, Ezidi yaşlılarını bıraktı. Torunum sekiz yaşındaki N.'yi de kendimle getirdim. 10 yaşındaki torunum E'yi hükümet IŞİD'den satın aldı.

Köydeki bizi esir olarak çalıştıran sorumlu Husseyin Selo'ydu. O da bizim gibi bir Ezidi'ydi. Öldürülmemek için kızlarını IŞİD'e gönüllü vermiş, Müslüman olmayı seçmişti. Kendini onlara daha fazla kanıtlama ihtiyacı ile onlardan daha çok kötülük yapıyordu. Şengal'deki bir çatışmada öldürüldü.

Daha sonra IŞİD bir karar aldı, Ezidi yaşlılarını bıraktı. Torunum sekiz yaşındaki N.'yi de kendimle getirdim. 10 yaşındaki torunum E'yi hükümet IŞİD'den satın aldı. Öteki torunum 14 yaşındaki T'yi de bulup getirdiler. Torunum I. şu an 18 yaşında, o da kaçarak geldi. Torunum R'yi ise ben 7 bin dolara DAEŞ tan satın aldım.”diyor.

BİR GECEDE KOMŞULUKTAN DÜŞMANLIĞA GEÇİŞ

Xanke'de yağmur yağdığında hemen göletler oluşuyor ve sokaklar çamurdan geçilemez hale geliyor. Kamplara ziyaretimizi işte böyle yağmurlu çamurlu bir havada yaptık. Çadırlar Şengalli mültecilerle doluydu. Kampta IŞİD'den kurtulup kaçan bir genç kadın olduğunu duyduk. Kimseyle konuşmadığını, tümünden içine kapandığını ve her daim siyah elbiseler giyindiğini söylediler.

Su göletleri üzerinden atlayarak, çamurlu yollardan geçerek genç kadının bulunduğu çadıra vardık. Genç kadın, bizi götüren rehberi tersleyerek, “Ben size buraya gelmeyin! demedim mi?” dedi.

Rehber onu konuşmaya ikna etmemi istedi. Onun ailesinden çekindiğinden bizimle rahat konuşamadığını fark ediyorum. Aile fertlerinin yüzünde derin bir çöküntü var. Üvey anne ile konuşup onu ikna ediyorum ve Bermal'le dışarı çıkıp konuşmaya başlıyoruz. İlkın hiçbir şey söylemiyor. Evet veya hayır cevapları dışında so-

IŞİD'in esaretinden, ölümü göze alarak kaçıp kurtulan Bermal, çamur ve su göletleri içinde yağmur sızdıran bir çadırda yaşıyor.

ruharıma hiçbir yanıt alamıyorum. Misafir olduğumuz çadıra varınca Bermal ile yalnız konuşma fırsatı buluyorum. Ona kendi hayatımdan söz ediyorum. Kuzey Kürdistan'dan, Diyarbakırlı olduğumu söylüyorum ve neden buralarda olduğumu anlatıyorum.

Bermal'in çehresinde birden gülücükler oluşuyor. Anlattıklarım ilgi çekici olacak ki bu kez o bana peş peşe sorular sormaya başlıyor. Arada odaya girip çıkanlar oluyor. Başkalarını gördüğünde Bermal'de aynı sessizlik ve somurtkanlık baş gösteriyor. Bermal IŞİD'in elinde esirken yaşadığı küçük düşürülmeyi ancak sessiz kalarak yenebileceğini düşünüyor. Böylece geçmiş şimdiki varlığına bulaşmayacak. Bermal özsaygısını sessiz kalarak koruyacağına inanıyor.

Bunu anlar anlamaz odaya başkalarının girmesini istemiyorum. "Neden hep bu siyah eski elbiseleri giyiyorsun? Bu yaşta yaşlı bir kadın gibi giyinmenin anlamı ne?" diye soruyorum. Bana, "annem IŞİD Fermanı'nda dağa ulaşabilen gruplardan birindeydi." diyor. Annesi şeker hastasıymış, dağda yiyecek bir şey bulunmadığından orada ölmüş. "Annemin o şekilde ölmesi bana çok ağır geliyor. Benim IŞİD'e esir düşmem ve devamında yaşadıklarım çok ağır şeyler. Dediğiniz gibi giyinsem, mutlu davransam çevre bana anasının yasını bile tutamadı diyecek." diyor.

IŞİD'in esaretinden, ölümü göze alarak kaçıp kurtulan Bermal, çamur ve su göletleri içinde yağmur sızdıran bir çadırda yaşıyor. Üstelik çadırın etrafına örülü toplumsal değer yargıları, yaşamış olduklarını anlattığında ona yaşama hakkı tanımayacak. Öyle bir gerçekliği var Bermal'in ve ancak susarak yaşayabiliyor.

**Köyden
bizi kaçırıp
Beac'a, oradan
da Şengal'e
götürdüler.
Yaşlıları bir tarafa
genç kızları bir
tarafa ayırdılar.
Yaşlıların çoğunu
öldürdüler.
Bazı evli genç
kadınları da
kendilerine
aldılar.**

Toplumsal değer yargılarının ağır pençesi esaretten kurtulan Ezidi kızlarının üstünde karanlık, bir kafes gibi duruyor hâlâ. Uluslararası kurumlar bu kızların rehabilitasyonu için neden projeler geliştirmiyorlar? Bu çocukların sözde özgürlük koşullarında bile hâlâ özgürce soluk alamamalarına, yarınlarının karanlık bir kabus içinde yok olup gitmesine isyan ediyorum.

Bermal kulaklarımı söz söylemeye değer bulmuş ki devam ediyor anlatmaya. “Dokuz yaşında olan kardeşim H. ile dayımın evine bayram ziyareti-ne gitmiştik. Tank ,top, ağır silahlarla bu köye saldırdılar. Bulduğumuz köy Ezidi ve Araplardan oluşan toplu bir köydü. BAAS tarafından 1975’lerde stratejik amaçlarla oluşturulan bu karma köylerin nüfusu çok kalabalıktır. Zamanla aramızda kirvelik bağları oluşmuştu. Arapların bazıları babamın yanında çalışırlardı. Evimize gelir, konuk olurlardı. IŞİD bize saldırdığında bunların tümü bir gecede IŞİD’in etrafında toplandılar ve IŞİD’li oldular.

Köyden bizi kaçırıp Beac'a, oradan da Şengal'e götürdüler. Yaşlıları bir tarafa genç kızları bir tarafa ayırdılar. Yaşlıların çoğunu öldürdüler. Bazı evli genç kadınları da kendilerine aldılar. Biz bekar genç kadınları döverek, saçlarımızdan çekerek zorla traktörlere bindirip, Telafer'e götürdüler. Burada büyük salonlara doldurdular. Güzel sarışın kadınları seçip kendilerine zorla aldılar. Esmer olanlara daha az rağbet vardı. Bizi seçmesinler diye bazen bulduğumuz çamur ve kiri yüzümüze sürer yüzümüzü kara yapardık.

Bu kadar hayata kapalı olan bu genç kızın Feysal Ebu Leyla'dan bahsederken göz bebekleri parlıyor. Onu DEAŞ karanlığından kurtaranlara karşı manevi bir bağlılık ve sempati duyuyor.

Onlara direnemeyelim diye verdikleri suya dahi uyuşturucu katarlardı bazen.

Beni ilk 40 yaşındaki Suudi Husin Ebu Mustafa aldı. Arapçasından hiçbir şey anlamıyordum. Bizi 'cariye olarak' alan IŞİD'li erkekler aynı zamanda din hocalarımız oluyorlardı. Bizleri Müslümanlaştırma ödevleri vardı. Bu adama karşı çok direndim. Sonunda ellerimi ve ayaklarımı zincirledi, tecavüz etti. Bana hayvan gibi davranıyordu, her defasında ellerimi bağlayarak bana tecavüz ediyordu. Bazen operasyonlara gider, üç ay gelmezdi. Bir operasyonda bana öldüğü söylendi.

Sonra beni Baac'da babamın yanında çalışan ve beni tanıyan bir Arap aldı. Ailemi tanıdığı için beni fazla zorlamadı. Her gittiği çatışma alanlarına beni de götürürdü. Daha sonra beni kendisiyle Suriye'deki 'Minbiçe' götürdü.

Gittiğimiz köyün Minbiçli YPG Komutanı Feysal Ebu Leyla'nın köyü olduğu söyleniyordu. Ebu Leyla'nın kardeşi Yusuf bu köyde IŞİD tarafından vurulmuştu. Minbiçe'te çatışmalar devam ederken, bizi Telafer'den tanıyan eski aile dostumuz benle kardeşimi YPG kontrol noktasına yakın bir yere getirip bıraktı. "Gidin onlara teslim olun." dedi. Ben ve kardeşim bu şekilde YPG ye teslim olduk." diyor.

Rojava'da onları iyi karşıladıklarını, ailelerine vermek üzere Güney Kürdistan'a teslim ettiklerini söylüyor.

Bu kadar hayata kapalı olan bu genç kızın Feysal Ebu Leyla'dan bahsederken göz bebekleri parlıyor. Onu DEAŞ karanlığından kurtaranlara karşı manevi bir bağlılık ve sempati duyuyor.

Ancak mağazaya girip çıkan, sürgün edilmiş, kaçırılmış ve sonradan geri dönüp yaşamın akışına kendini bırakmış, yaşlıları Ezidi kadınlarını gördükçe Bermal'in utangaçlığı azalıyor.

KADIN ÖRGÜTLERİ-ULUSLARARASI KURUMLAR BU DRAMA DAHA NE KADAR SEYİRCİ KALACAK?

Konuşmanın sonunda Bermal'ı kapkara yaşlı kadın elbiselerini terk etmeye ikna ediyoruz. Birlikte çarşıya gidip yeni elbiseler almayı kabul ediyor. Mağazaya ilk girdiğimizde isteksiz. Ancak mağazaya girip çıkan, sürgün edilmiş, kaçırılmış ve sonradan geri dönüp yaşamın akışına kendini bırakmış, yaşlıları Ezidi kadınlarını gördükçe Bermal'in utangaçlığı azalıyor. Ona siyah renkli herhangi bir şey almayı yasaklıyoruz.

Ayakkabı için girdiğimiz dükkanda pembe renkli alacalı çiçekli bir ayakkabı çok hoşuna gidiyor ve onu satın alıyoruz. Fakat arabaya kız kardeşinin yanına dönünce kararını değiştiriveriyor. Ayakkabıyı daha koyu bir rengeyle değiştireceğini söylüyor. Çünkü daha tutulması gereken yaslar var...

Bermal henüz 19 yaşında, acaba ömrünün daha kaç yılını bu toplumsal yası tutmak için geçirecek? Bizler daha ne kadar Bermal'in bu yası tutmasına seyirci kalacağız?

Bermal'e elbise almaya evinde kaldığımız şeyhin kardeşi Nesrin'le birlikte çıkmıştık; arabayı o kullanıyor. Musul'da İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü son sınıf öğrencisi. Kendine güvenen, modern ve çok güzel bir Ezidi kadını. Arabayı Xanke yolunda sürerken Ezidi erkekleri, kadınları onu hayranlıkla izliyordu.

Nesrin'e döndüm, "Keşke senin gibi Ezidi kadınlarımız çok olsa ve bu toplumu değiştirip dönüştürebilseler." dedim. Nesrin, "Biz Ezidiler ve kadınlarımız için 3 Ağustos 2014, bir milat oldu. Yaşama Ezidi Enfali öncesi ve sonrası diye bölerek bakıyoruz. Ben ve benim gibi birçok genç kadın Ferman öncesinde bu kadar serbest değildik. Biz

Güzel giyinmeye çalışarak yaşama sevinçleri ile Ezidi Jenosidi'nin etkilerini inatla üzerlerinden atmaya çalışıyorlar.

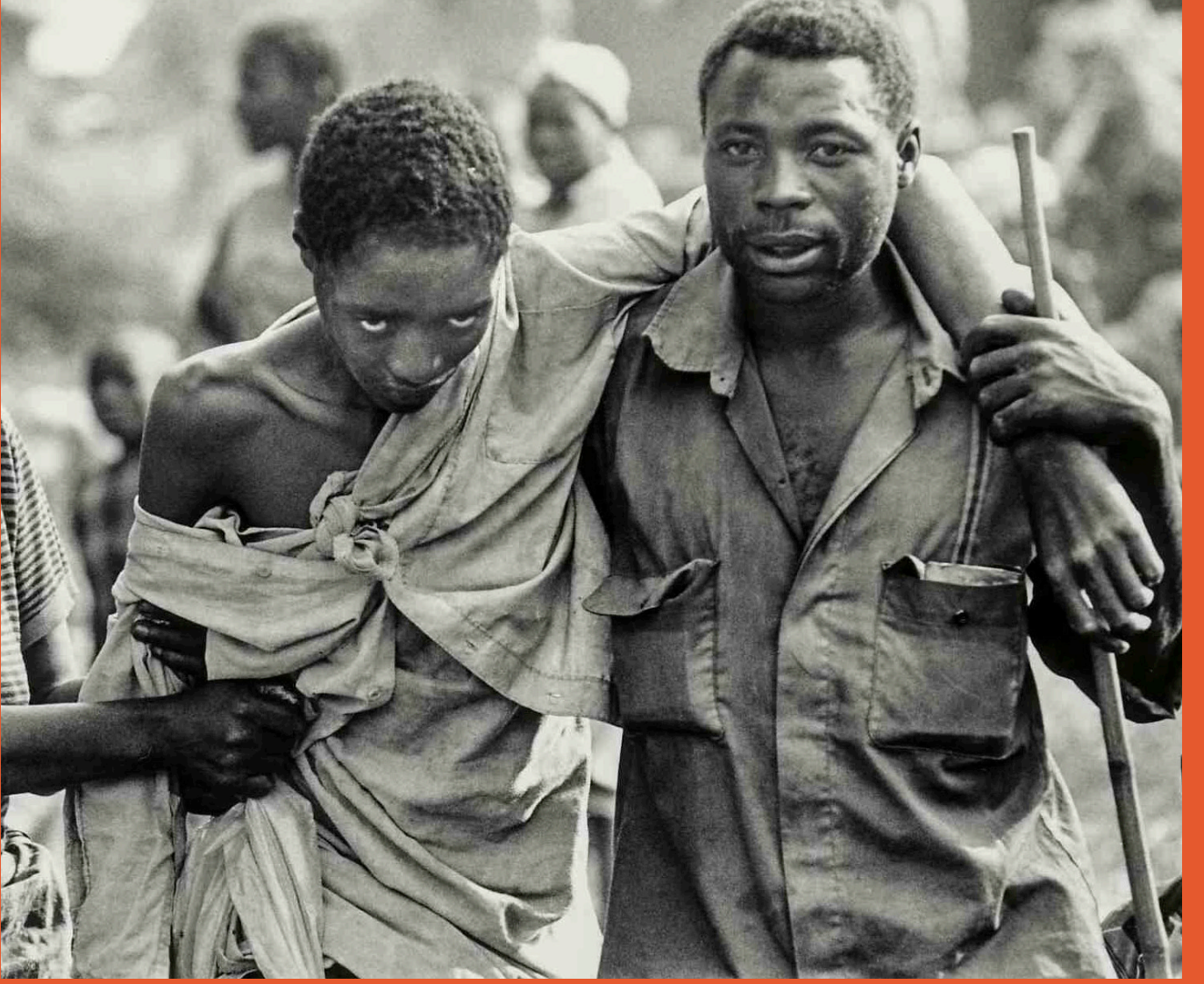
Şengal'deyken kadınlarımız genelde içeri kapanır ve örtünürdü. Hatta uzun elbiseler giyerlerdi. Pantolon giyen bir kadın göremezdiniz. Kadınlar genelde okutulmazdı. Kadınları bırak erkeklerimiz de fazla okumazdı. Toplumsal baskı ve yaşlıların kaideleri geçerli kurallardı. Bu tabulara karşı çıkmak da zordu. 3 Ağustos 2014 Şengal Fermanı her şeyi kökten sarstı. Toplumsal düzen ve sistemimiz alt üst oldu. Geçmişin değer yargıları sarsıldı, yeni yeni değerler ortaya çıkmaya başladı.

Kadınlar YJŞ çatısı altında savaştan kadınları gördüler. Onların kadınlı erkekli IŞİD'e karşı savaşımına tanık oldular. Onları görmek, cesaretlerine tanık olmak kendilerine de özgüven aşıladı.

Çarşıda yürürken Ezidi Kürt kadınlarının güzelliği dikkatimi çekiyor. Hepsi moda halinde saçlarını uzatıp tam başlarının üstünde tepeden topuz yapmışlar. Hemen hemen hepsi saçlarını sarı ve tonlarda boyamış, çoğu streç pantolon giyiyor. Güzel giyinmeye çalışarak yaşama sevinçleri ile Ezidi Jenosidi'nin etkilerini inatla üzerlerinden atmaya çalışıyorlar. Okulun dağılma saatlerinde öğrenciler okuldan kamplardaki evlerine doğru yol alırken çok modern görünüyorlar.

* İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu olan yazar 1991 yılında Yeni Ülke gazetesinde gazeteciliğe başladı. 1991'de kurulan Yurtsever Kadınlar Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. Uzun yıllar Avrupa ve Ortadoğu'da kadın hakları savunuculuğu yaptı. Kürt kadınlarının yakın tarihiyle ilgili çalışmalarını sürdüren yazar Erbil'de serbest gazeteci olarak çalışmaktadır.

Bu yazı 03 Ağustos 2018 tarihinde gazeteduvar.com.tr'de yayınlanmıştır.

8 Soruda Ruanda Soykırımı

Afrika ülkesi Ruanda 1994'te, yakın tarihin en kanlı dönemlerinden birine girdi... 100 gün süren soykırımında, en az 800 bin Tutsi ve ılımlı Hutu öldürüldü. Peki soykırımın sebebi neydi, suçlular nasıl yargılandı?

MÜHDAN SAĞLAM

**Belçika'nın
1890-1950
arasında
azınlıkta
olan Tutsileri
yönetimde
tutması ve
söz konusu
dönemde
Hutuların
haklarının
verilmemesi
sürecin
ilk ayağını
oluşturuyor.**

6 Nisan 1994'te Ruanda'nın en büyük etnik grubu Hutular, Tutsilere dönük 100 gün süren bir soykırıma girdi. Soykırımın üzerinden 25 yıl geçse de yaralar sarılmış değil. 1994'te Ruanda'da meydana gelen soykırımı 8 soruda ele aldık.

1- SOYKIRIMIN NEDENİ NE?

Soykırımın nedeni Hutularla Tutsiler arasındaki tarihi anlaşmazlık. Belçika'nın 1890-1950 arasında azınlıkta olan Tutsileri yönetimde tutması ve söz konusu dönemde Hutuların haklarının verilmemesi sürecin ilk ayağını oluşturuyor. 1950'den sonra Hutular yönetime geldi. Hutular, yılların ezilmişliğinden Tutsileri sorumlu tuttular. İki grup 1990-1992 arasında iç savaş yaşadı. Soykırıma neden olan da yıllarca süren çatışmaların sebebi de iki grup arasındaki intikam arayışı.

2- SOYKIRIM NE ZAMAN BAŞLADI?

6 Nisan 1994'te dönemim devlet başkanının uçağının düşmesi ve bundan Tutsilerin sorumlu tutulmasıyla Hutuların en güçlü örgütü Interahamwe daha önce kayıt altına aldığı Tutsilere ve ılımlı Hutilere dönük şiddet eylemlerine başladı.

3- RUANDA HÜKÜMETİ NE YAPTI?

Hutulardan oluşan Ruanda hükümeti, soykırımı önlemek bir yana el altından soykırımcı gruplara destek oldu.

4- BM NE YAPTI?

Ruanda'da konuşlu bulunan 2500 kişilik BM askeri gücü, acil yardım çağırısında bulundu. Ancak BM müdahale etmek yerine sadece gözlemleyin emri verdi. Aynı dönemde 2500 olan kuvvet sayısı 240'a düşürüldü. BM, soykırımdan 3 ay sonra yani 800 binden fazla insan öldükten sonra, Barış Gücüyle soykırıma müdahale etti.

Resmi kayıtlara göre, soykırım da 1 milyona yakın insan öldürüldü. 300 bine yakın kadın tecavüze uğradı.

5- FRANSA NEDEN SUÇLANIYOR?

Fransa söz konusu dönemde soykırımı önlemek amacıyla harekete geçti. Ancak soykırımda rolü olan merkezi hükümete silah yardımını yaptı. Ruanda'nın batısını soykırımı önlemeye çalışan Ruanda Yurtseveler Birliği'ne kapattı. Fransa'nın ülkenin batısını ablukaya alması burada soykırımı artırdı.

6- SOYKIRIMDA KAÇ KİŞİ YAŞAMINI YİTİRDİ?

Resmi kayıtlara göre, soykırımda 1 milyona yakın insan öldürüldü. 300 bine yakın kadın tecavüze uğradı. Yaşları 14-21 arasında değişen 100 binden fazla çocuk ailesiz kaldı. 3 milyondan fazla insan göçe zorlandı.

7- SUÇLULAR YARGILANDI MI?

Halkın vicdanında açılan yaraların dinmesi için üçten fazla insanı öldüren kişilerin halk mahkemelerinde yargılanmasına izin verildi. Ruanda Silahlı Kuvvetleri generali Augustin Bizimungu Tanzanya'daki BM Savaş Suçları Mahkemesi'nde yargılandı ve 30 yıl ceza aldı. Benzer biçimde soykırımda büyük rol üstlenen Jean-Paul Akeyesu Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinde görülen davada, soykırımdan suçlu bulundu. Birkaç isim dışında yargılamalar tam olarak gerçekleştirilemedi.

8- RUANDA'DA BUGÜN DURUM NASIL?

13 milyona sahip ülkede bugün vatandaşlık tanımı "Ruandalı olmak" üstüne kurulu. Kamusal alanda Hutu ve Tutsi ayırımının teleffuzu yasak. Kimliklerde de etnik köken yazmıyor. Ayrıca ülkedeki resmi dil sayısı dörde çıkarıldı: Kinyarwanda, Fransızca, İngilizce ve Svahilice.

Bu yazı 07 Nisan 2019 tarihinde gazeteduvar.com.tr'de yayınlanmıştır.